

ივერია

მაცნეთა დამოკარგებულთ კაბითის კვირიკული გამოსცხა

№ 23

IVERIA

EDITION PERIODIQUE EN LANGUE GEORGIENNE

შ ი ნ ა ა რ ს ი

მითების განგვირგვინება

შალვა კალანდაძე

არნოლდ ჩიქობავას წიგნის შესახებ

მიხეილ ქავთარაძე

რა სარგებლობა მოუტანა საქართველოს ჩრდილოეთზე ორიენტაციამ

შალვა კალანდაძე

მემუარები

დავით დოღობერიძე

DECEMBRE

1980

PARIS

მ ი თ ე ბ ი ს   გ ა ნ გ ვ ი რ გ ვ ი ნ ე მ ბ ა .

პოლენეთში შექმნილი მფლემარობა განსაკუთრებით მწვევატა იმით, რომ საქმე ეხება არა

მარტო სამუშაო ხელფასს, ფასებს, განაწილების პრობლემებს, რაც სპეციფიური და ტიპიური კოლ-ტალტრული ისტორიისათვის არამედ სინამდვილეში საქმე ეკავს ვერცდილებული რეალური სოციალური წინსვლისათვის. პოლენეთში მუშების ბრძოლა პოლიტკაური და მორალური კრიზისით არის პირბადადებული. ამ კრიზისს დიდ ხნის ისტორია აქვს - მთელ ადმინისტრაციულ ევროპაში, აქ არა მარტო პოლენეთშია საქმე, არამედ იმაშიც, რომ „პოლენეთში აგვისტში“ სადაც მოვლენები წინააღმდეგობა უნერეთსა და ჩვენს რეაბილიტაციისა კვდად ფენებიდან დაიწყო, მრთელ კატორბობის წინააღმდეგ უნდა „პარტიისა და ხალხის ერთობას“ და „პარტიისა და მუშათა პრაქტიკის ერთობის“ შიოს.

მფლმე არეობა პოლენეთში ისე დაიძაბა, რომ ვერცერთი მისი მთავრობა იძულებული იყო კათოლიკური ეკლესიისათვის მიემართა და თხოვეს კარდნალ ვინისკის რადოსა და ტელევიდორის შემშვიდობით პოლენეთში შეშვების დაშობინება, იკუნენ რა ძალიან კარგათ, რომ თვით მათ არადერი ჰქნდათ სათქმელი. აქაც ამშობილურ საყვარელ პარტიის“ შითა თქვენი ჰიორ წილო.

კერძო მესვეურთ ბევრ უსიამოვნოა და საზრუნავი გაუნდაო ავდანეთში კერძო მესვერებზე ფტხ ისტამს, წილში იმტრება, მავრამ არ იქნა და არა ამ ჩამოწმინდულ ურარო ხალხის დამორჩილება. რასაკვირველა კერძოს მესვეურებზე ეს მოქმედობს, მავრამ ეს წვეთთა ზღვაში პოლენეთში დატრალიტული ამბებთან შედარებით, აქ გაითქვენ კვალთუკური მუშები პრალტარობის სიამაყე და მშვეება, ზეინკლება, ხარატები, მანქანათმშენობი და სხვა და რაც კერძოსისათვის თავზარდამცემია, მუშათა კლასის ამ ელტამ გადამტრით ყუთაგლო არა მხოლოდ ლენინი, არამედ მას თან მიაყოლა მარტის და ენგელი. ლენინის სახელობის ბუშებერა ნავსაშენის ალაყა-ფიან გაკრული იყო რომის პაპის იოანე-ბავლე მეორის სურათი და ეს „ბნელეთის მოკულო“ გამ-რუვანილო მუშების ბრძოლის სულსჩამფხვლად - და ისიც იმ ქვეყანაში, სადაც უკვე შედარებით დიდ ხანოა რეალური სოციალური დამკვიდრებული და პრალტარობის დიქტატურა“ მძვინვარებს.

გასულ წელს ვერცერთი და თანაშემწეებმა უბრალოდ ვერ გაბეღს ყუთო კარდინალ ვიორდის-რომის პაპის იოანე-ბავლე მეორის პოლენეთში მოგზაურობისათვის ხელი შეეშალათ სწორედ ამ მოგზაურობის დროს დაინახა მთელი კატორბობამ პოლენელი ხალხის უდრესი პარტიისცემა კათო-ლიკურ ეკლესიის მეთაურისადმი და - ზოწლი ამ ხალხისა მოსკოვის მიერ დაყენებულ სულით ლარა-ნთ მიმართ.

არა მარტისა და ლენინის მიხედვით, არამედ წინააღმდეგ მარტისა და ლენინისა ვითარდებოდა მოვლენათა შემდეგში მსგელებათა კანონზომიერად მთელი ერის უცმაყოფილება დიდიდღე იწოდებოდა და ეს არ გასულა ერთი წელი პაპის მოგზაურობის შემდეგ, რომ მიწმენი გაუხდათ ტრონიის „ნახტრის“ - „ნაოლენობიდან თვისებაში გადასვლა“ : გაითქვენ მუშათა კლასის საყუთესო წარმომადგენლები და შექმნილმა პირბებმა ისეთი დამაბული ხასიათი მიიღო, რომ პოლენეთის კომუნისტური ხელმ-დეანელებმა იძულებული გახდა დითობაზე წასლყო და მუშებმა თავისუფალ პრეყავშირების უფლება მოიპოვეს.

ძნელია განვეტრება იმისა, თუ როგორ წარმართება მოვლენათა განვითარება პოლენეთში და აგრთვე კრემლის შემდეგში რეაქცია. მავრამ ერთი რამ ცხადია - რომ პოლენეთის ამბების მონტ-რეგ სამრწველო ქალაქებში, მოწვეული იყო პარტიული და მთავრობის აპარატისა და სახელმწიფო უშიშროების ორგანოთა ხელმდეანელ მუშაკების საგანგებო თათბირები, სადაც ქვემოთ განვლილ იმაზე, თუ რა ზომებს უნდა მიმართონ, რომ პოლენეთის ამბების მსგავსი რამ საბჭოთა კავშირშიც არ მოხდეს.

პოლენეთის მუშათა კლასის რისხვამ გაკულებით მეტად დააფრთხო საბ. კავშირის მმართველთა მ-დღობი, ვიდრე თუ წლით ადრე ჩვენს რეაბილიტაციის ინტელგენციის ენტელთაწმმა. ეს გასაგებიცაა: თავისუფლების „სენიო“ შეპყრობილ ერთი მუქა მხატვრებისა და მწერლებისათვის ანგარიშის გასწ-რებმა კიდეგ შესაძლებელია, მავრამ ვაი პარტიასა და მთავრობას, თმუშათა კლასმა თავისი მგ-არბ მუშები ასწავა. პოლენეთის ამბებმა ანთოლო, რომ პრალტარობა პრალტარობის დიქტატურის წინააღმდეგობა უკვეა ეს კომუნისტური შიით სავარადადოდ დასამარეს კომუნისტური პოლენეთის მუშებმა და ვერცერთი კომუნისტური დაღუქტკა მას ვერ გააკუცლებს.

როგორი ფაქტები და იმელები უნდა აღვიძრას ჩვენ, კართვლებს მოვლენათა ამგვარმა განვი-თარებაზე ჩვენსა და პოლენეთის მფლმარობათა შორის დიდ სხვაობაა. პოლენეთს, მიუხედავად მისი სუვერენობის ფაქტურ შეზღუდვისა, თავისი სახელმწიფოებრივობა გააჩნია და რუსეთი პოლ-ენეთს სუვერენობას მხოლოდ იფლოვიის იძულებით თავზე მიხვევით უღლდაც. ჩვენე ყოფა სულ სხვაგვარია. თუ ისტორიულ პერსპექტივაში რუსები აღბად პოლენეთს ასიმილაციასაც იმედრებენ, ჩვენე ასიმილაციის ოტრაციები უკვე დაწყებულია. პოლენეთი რუსულ სურნაზე ბოლოს მისატანი კენია, ჩვენე კი შექმნის უფრო ადრე გვიპირბენ. ხლო ამემამად იფლოვიოტრ ძმობით გვეშავენ

ჩვენე

— ბოლო რომ დაგვირბილეს.

საქართველოში უცხო თესლი ბატონობს. ამ თესლის იდეოლოგია გვარწმუნებს, რომ ქართველი ერი და მისი შემცენებელი არის ახალი დროის, კაპიტალური წესის ნაყოფი. რასაკვირველია, ეს ყუროთ მითრეული დებულებაა: ამ დებულებისათვის დახშულია ერის არსის საიდუმლოების კარები. ერის ცნება რიცხვლებს თაბათა სიცოცხლის შენარსა და აზრს შეიცავს. ის მრავალ თაობის ინდივიდუალურ შემოქმედებათა საერთო სანუცვარია, რომელიც მემკვიდრეობით გადაეცემა შემდგომ თაობებს. ქართველი ერი იმ ეროვნულ ორგანიზმად ჩამოყალიბებულ ერთა წრეს ეკუთვნის, რომელიც თავისი ეთნიური და მერმედ ეროვნული მემობა უკვე რამდენიმე ათასი წელია რომ გამომარე ვია, იცხოვრა სახელმწიფოებრივი ცხოვრებით და თავისუფლებისათვის მრავალი ბრძოლა გადაიბადა.

საქართველოში გაბატონებული იდეოლოგია ერთმანეთში ურევს ორ სიტყვას: „ხალხი“ და „ერი“. მაგრამ ამ იდეოლოგიის ხალხი არ არის ერი, ხალხი ხსენებული იდეოლოგიისათვის რათადენობრივი კატეგორია და სოციალ-კლასობრივი კატეგორია არის. ერის მიმართ კი ეს კატეგორიები გამოუყენებელია. ცნება „ხალხი“ უდაოდ შეიცავს იმ მთავარ ელემენტს, რომელიც ერად უნდა გარდაიქმნას. ერი იგივე ხალხია მიმბტებით ტერიტორიისა და პოლიტიკური ორგანიზაციისა, ე. ი. ერი სახელმწიფოში ჩამოყალიბებული ხალხია. ამას ემატება ენა, კულტურა, რელიგია, საერთო თავგადასავალი, ისტორია და სხვა, რომელთა შემქვიდროება-შემტკიცებას ახდენს სახელმწიფო. ამიტომ არის, რომ ყოველი ერი შეუქნობლად მიიღტვის, შექმნას საყოთარი სახელმწიფო. ეს არის ერის ჯანსაღი ინსტიტუტი. ერის ყველა პოტენციის გამლა-გამლა სახელმწიფოს მემეეობით ხდება. აი ეს საუნვე მისტაცა მტრმა ქართველ ერს.

მაგრამ ევოლუციის კანონს ვერცერთი მტაცებლური პოლიტიკის ფორმა ვერ აცდბა. მეოცე საუუნე ამაზე ნაოლად მტაცელებს. დაიხსხვრენ და გაპქრენ ვითარცა სარკეზე ნაოთქლნი - იმპერიები, - დაუმსხვრეველია ჯერჯერობით საბჭოთა კავშირი, იმპერიებს შორის ყველაზე უფრო დაუნდბელი, უპირო და მსუნაგი. ადვილად შესაძლებელია რუსეთის იმპერიისა და კომუნისტური რევიმის დაცემა ერთსა და იმავე დროს დაემხვას.

უნდა ვიქიპოთ, რომ რუსის ერსაც არ შეუძლია ბოლსდაბოლოს სულამხუთავ რევიმის ატანა, ხოლ რაც შეეხება პატარა ერებს, ესენი ხომ არასოფეს ყოველან თავიანთი დამოუკიდბელი ცხოვრებისათვის მწათ ისე როგორც დებს. საბჭოთა იმპერიის დაემხობა. ეს არის ყოველი იმპერიის ბედა. საბჭოთა მდღერი რუმე იმდენი ხრეში ჩაითრიაყო თავის სადენში, რომ ბოლოს იძულებული გახდება თავისი კალამოტი დაემხოს. ამას ისიც უნდა დაემატოს, რომ ამ ნახევარი საუუნის განმავლობაში მსკვმვა თავისი ბატონობის ყველა შესამლებლობა ამოსწურა. მისი დამხობის ხანა მოახლებულია. საბჭოთა კავშირში ძალთ შედენილი ერები დიდ ტანჯვის შემდეგ, შეებას იგრძნობენ და ქართველი ერიც თვისი სვებედის ბატონ-პატონი გახდება.

შალვა კალანდაძე.

„იბერულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავალ“

(არწოდ ჩიქობავას წიგნის შესახებ)

ქართველთა მიერ თავიანთი ისტორიით დაინტერესება თავისებურაა—არა მხოლოდ იმიტომ ჩვენ მას განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაძიებთ, არამედ იმიტომ რომ ჩვენი დაინტერესება მთლიანად გარდა თვით ჩვენი საკუთარი ისტორიისა, აგრეთვე ჩვენი ეთნიური წარმომავლობის საკითხსაც რაც ჩვენი ცნობისმოყვარობის არეში თვით თვითი რასის და მისი კულტურის ჩასახვის უძველეს ხანადაც ათავსებს.

შედარებისათვის ფრანგული მაგალითის მოტანა შეიძლება: საშუალო რგოთი ფრანგი კმაყოფილებულია მით, რომ ისინი კელტების(გოლუა) ჩამომავლები არიან და მხოლოდ შემოქმედებულმა წერტილს იტყვიან რომ დღევანდელ საფრანგეთის მტკიცებობა დაახლოებით მხოლოდ მეოთხედით თუ ჩაიფლებია კელტებთან—რომ ასევე დაახლოებით ნახევარი გერმანული მოდგმისა არის ხალხი დანარჩენი იბერულისა. რაც შეეხება თვით კელტების მოდგმას და მათ წარსულს, ეს საკითხი მარტო ფრანგულ კი არ არის არამედ საერთოდ ინდოევროპულ საკითხია.

სულ სხვაა ქართველთა მიდგომარობა. ჩვენ შეიძლება ითქვას, მარტობას განვიცდით და რაზე დაგავრდეთ ბავშვივით ნათესავებს ვეძებთ დაგავრდეთ მეტყობამეტე საუკუნეში როდესაც ჩვენში ხდება განაოლების ხალხში გავრცელება და ამგვარად ისტორიასთანაც გაცნობა, საქართველო უკვე დაქინებული ყოფილა—იმდენად რომ ერეკლეს ეპოქაც კი სანატრელ-სამაყოდ გამოიყურებოდა, და საქართველოს ისტორიის მსახურთა(ბაქრადე ურდანიას თუ ვაიმეილი ჯავახიშვილი) იმპლსიტირებულსა და პატრიოტულ იყო და მხოლოდ შემდეგ-მეცნიერული. ილიას ცნობილი ისტორიით იყო გამოწვეული. მას შემდეგ ბევრმა წყალობა ჩაიარა. ეპოქის ისტორიოგრაფია მყარ მეცნიერულ საფუძველზე დაყრდნობა მაგრამ ქართველთათვის მათი ისტორია წმინდა მეცნიერულ საგნად მანაც ვერ გადაიქცა. ცნობილი ჩხეი მეცნიერი ბედრიხ შრომნი, რომელმაც პირველმა შესძლო ხეთურ წარწერათა ამოცნობა, აღნიშნავს, რომ 1936 წელს საქართველოში ჩასული იგი გაუვიწყრებია იმ პირდაპირ პატრიოტულ ინტერესს, როგორც კავკასიურ ქართველები ამ მეცნიერის მუშაობისაღმის ე. ი. ხეთური პრობლემის კვლევისაღმის იჩენდნენ. ამის მთავარი მიზეზი ცხადია ის არის, რომ ჩვენს მიდგომარობაში მყოფი ერისათვის მისი ისტორია მხოლოდ მეცნიერება ვერ იქნება, არამედ აგი ეროვნულ ბრძოლის ერთი მთავარი იარაღიანა.

მაგრამ უძველეს ხალხთა წარსულს შემწივრულ მეცნიერება ჩვენთან დამოუკიდებლადაც არსებობდა. ხალხი სიბნელეთს მოკლდა ამ ეპოქისათვის შუქის მოსაფენად ყველაზე სარწმუნოა გზა ენათმეცნიერება — რაღაც ენები, როგორც ცოცხალი ასევე მკვდარი, თავიანთ ბუნებაში შეიცავენ ამ ენაზე მოლაპარაკე ხალხთა ისტორიას. გარდა მისი წაკითხვა მხოლოდ ენათმეცნიერებას ძალიან, ენათმეცნიერება შედარებით ახალ დისციპლინაა. გავიხსენოთ რომ ჯერ კიდევ 1888 წელს ფრ. ბოპი ქართულ ენას ინდოევროპულად მიიჩნევდა, 1855 წელს კი მიუღწერია ჩვენი ენა

თურანულ (თურქულ) ოჯახის მიაკუთრება, ხლო ნიკო მარი 1888 წელს მას სემიტურ ენათა შორის ათავსებდა. აღეს ყოველივე ეს წარსულს ეკუთვნის და წამოყენებულა მეცნიერთა მიერ სართობი გაზიარებული ცნება იბერულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის არსებობისა, რომელთაც დანათესავებულად მიიჩნევენ ხელნაწი ზღვის აღმოსავლეთის და მცირე აზიის ყველა ცოცხალ მკვდარ ენებს, რამდენიც უკვე ცნობილი ენათა ოჯახს არ ეკუთვნის.

მაგრამ ყოველივე ეს დამტკიცებას დამეცნიერულად ჩვენებას საჭიროებს. გარდა არათუ მტკიცე არა — ხელნაწი ზღვისაშუგის მასშტაბით—თვით კავკასიური მასშტაბითაც ეს საქმე ჯერ გაუცხოებულა. ჩვენ კავკასიელებს გვეჭრება—და აღბათ არც ვცდებით— რომ კავკასიის მკვიდრი ხალხები ერთმანეთის ნათესავები ვართ, მაგრამ ამისი მეცნიერულ დამტკიცება მხოლოდ ენათმეცნიერებას შეუძლია — კავკასიურ ენათა ბუნების ყოველი მხრივ შესწავლათ, მათი ერთმანეთთან შედარებით და ჩვენებით იმისა, რომ აღეს არსებული ამ ენათა ერთმანეთის მიმართ, თითქმის უცხოელ მკაცრი განხევაგებანი, საბოლოო ჯამში, სხვადასხვა მიმართულებით განვითარებულ ერთი პირველად ენის განშტოებანი არიან.

შემოდ ნახსენებნი მცდარი შეხედულებანი, რამდენიც ქართულ ენას ხან ერთ ხან მეორე ენათა ოჯახს მიაკუთნებდნენ, იმის ბრალი იყო, რომ მაშინ მეცნიერებს ხელთ არა ჰქონდათ საკმარისად დამუშავებული მასალა რამდენიმე მათ უფრო დამაჯერებელ მუშაობის განწევა შეეძლოთ ხლო

არ არსებობს არცერთი ენიური ოჯახი, რომელსაც სხვა უცხო ენიურ ჯგუფთან მიტნაკლები კვალს და მტოვებელი კონტაქტი არ ჰქონოდა წარსულში. მაგალითად ქართულ ენაში დაფენილია ინდოევროპულ ენობრივ ელემენტს არსებობის ძლიერი კვალ - როგორც ლექსიკური მარაგში ასევე ენის ინდოევროპოლოგიურ და ანტიკონთხანისაში. ამის გამო გამოითქვა მოსაზრება ქართული ენის ინდოევროპულ ოჯახისადმი მიკუთვნებისა, ახლა კი საკითხის უფრო დრმად შესწავლა შესწავლა ვარაუდობენ, რომ ქართველებს ძლიერ შორეულ წარსულში შერწყმია ერთად მნიშვნელოვანი მასა ინდოევროპულ მიწებისაში და ეს ხალხისა რის შედეგსაც წარმოადგენს დღევანდელ ქართულში დაფენილ ნაწილობრივი სიხალღე ინდოევროპულ ენებთან. ამავ ევლვის შედეგად აღმოჩნდა, რომ ამ მთელნაზე უადრეს ქართული ენა მტ სიხალღეს იქენდა თქმე ახლაზურადილური ენათა ჯგუფან რომლისგანაც დღეს ქართული საკმაოდ და შორეული ჩანს.

თვით ქართველურ ენათა შესწავლის დნი, რაც კავკასიურ ენათა შედწავლის წინასწარი საფეხურიან, უცვსაგრძნობად მადლდა. ეს სამუშაო შედრებით გააფილებულიამით, რომ ქართულ ენას თან ახლავს მისი წარსულს ცოცხალი არქივი და საანდლო ზო მასალის საწყობი - იმ ლაბორატორიაში მთავსებული, რომელსაც პანურ-მეგრული და სვანური ენები წარმოადგენენ. ამ ენათა შორის არსებული განსხვავება ქართული ენის ისტორიის შესწავლის დამხმარე გარემოებაც კია, რადგან ერთი ფუძე ენიდან სხვადანსხვა დროს მოწყვეტის შედეგად შექმნილ სამ განსხვავებულ საფესურთანა გვაქვს საქმიე.

სულ სხვაადანარჩენ კავკასიურ ენათა შესწავლის საკითხი. თუ ქართველურ ენათა, განმტოების შედეგად წარმოშობის პროცესი (ჯერ სვანურის ხოლო შემდგომ მეგრულის), დაახლოებით ოთხი-ათასი წლის ფარგალში თავსდება, იმავე პროცესის ხანა ქართველურსა და აღილურ-ჩეჩენურ-დაღესტანურ ენებისათვის ხელი, შეიდა ან შესადლოა კიდეც მტრ ათასი წლის ფარგალში ივარაუდება. და მამასადამე, როგორც ამას ენათმეცნიერი Ant. meillet თავის დროს ამბობდა, თუ ამ ძველ ხალხებ შორის იდგნებოდა არსებობდა, ეს უნდა ყოფილიყო შეიდა ათასი ან მეტე წლის წინადა ხოლო თუ მხედველბაში მივიღებთ რა მარტე მასალას უნდა განეცადა ტრანსფორმაცია, ძლიერ საეკვთა, რომ ჩვენი დღევანდელსაშუალებებით ამ ერთობის კვალს აღმოჩენა შესძლო იყოსო, ამიტომ არის

ყოველგვარ მეცნიერულ დრებულბას მოკლებული არასპეციალისტთა დკვირების შედეგად მიღებული შთაბეჭდილება, როცა ვამბობთ ქართული და ბასკურე ერთმანეთსა ჰგვანანო. თუ რამდენად შეიძლება ერთიადიგივე სიტყვა ორ ენაში გადასხვადეურეს, ამის სააღუსტრაციოდ საკმარისია ისეთი ახლოებელი ენების მაგალითი მოვიტანოთ, როგორც ქართული და მეგრული არიან: მეგრულად ხეს სწოლება ჯა, მაგრამ ძველად ხეს ქართულად ეწოდებოდა ძელ აქედან ძელქვა. და ეს სიტყვა ძელ იგივე სახეშეცვლილი ჯა არის. როგორ? მეგრულსა და ქართულს შორის არსებობს ევროპულბული კანონზომიერი ფარდობა (მეგრათა ცელა) რომლის მიხედვითაც მეგრული ჯ ქართულში ხზრად გამოითქმის როგორც ძ. ჯინჯა-ძირი; მფაუჯ-ძაგა; ჯიმა-ძმა; ჯვიში-ძველი; ჯოღანი-ძალი; სინჯა-სიძე; ჯა-ძელ. მეორე მაგალითი: ქართული წელი (წურვის შუა ნაწილი) მეგრულად გამოითქმის ოქიში და ეს ერთიადიგივე სიტყვებია რადგან ქართული წ მეგრულში შეცვლილია ასოთი ქ. წერილი-ქიძე; დამწვარი-ღვივირი; წვეთი-ჭვათი მწვემისი-ჭვიში; წელი-ოქიში.

ამგვარი შემთხვევები ქართულსა და მეგრულს შორის შედარებით იშვიათია, მაგრამ ქართულსა და სხვა კავკასიურ ენათა შორის მთელი ლექსიკა პირველი შეხვედით, ერთიმეორისათვის უცხოად გამოიყურება-რადგან იბერულ-კავკასიურ ენებს დიდი ცვლილება აქვთ განვლული იმ ათასეულ წელთა განმავლობაში, რამაც მათი ერთმანეთისაგან დაშორების შემდეგ გაიარა.

ორმოცდაათი წლის წინად მაშინ ახალგაზრდა მაგარი უცვ მდწყვალე მეცნიერმა არჩოლდ ჩიქობავამ ტფილისის უნივერსიტეტში დააარსა კავკასიურ ენათა კათედრა. ეს ლნისძიება აუყოლებელი იყო, რადგან გაბნეულ ინდივიდუალური კვლევით, ისეთი რთული მეცნიერული მუშაობის საკმაო სიჩქარით წინ წაწევა, როგორც კავკასიურ ენათა შესწავლა წარმოადგენს (ოჯახთორმეტე ენა კავსიანაში) შეუძლებელი იქნებოდა. კავკასიურ ენებს ოთხ მთავარ ჯგუფად ჰყოფენ. ამათში რიკებით ყველაზე დიდ ჯგუფ ქართველურია: ქართული, მეგრულ-ქანური და სვანური; მეორე ჯგუფს შეადგენენ: ახლაზური, აბაზური, აღიური და ლიხინური ენები; მესამე ჯგუფი: ჩარხურნი, იხგურმური და ბატური (თუმური); ყველაზე მტრ ენა დაღესტანშია ეს მეოთხე ჯგუფი თავისი მხრივ სამ ქვეჯგუფად შეგვიძლია წარმოვიფიქროთ: ხუნძური-დაღიური-ანღური, ლაკური-დარგული დაღიური ჯგუფები. ყველა ამ ენათა აფილობრივად შესწავლას შეუძლია არ ჩიქობავას თავისი თანამშრომლებით და ამის შედეგად მრავალი საფუძვლიანად დამუშავებულ მონოგრაფია გამოთქა. ამგვარად

დღისათვის საქმაოდ დიდ მასალა არის დამუშავებული—როგორც ქართული ასევე კავკასიური ენების შესახებ. ამ ნახევარსაუკუნოვან კვლევის შედეგთა შეჯამებას წარმოადგენს ახლანახ (1979) წელს გამოცემული წიგნი: არნოლდ ჩიქობავა, იბერულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავალი. წიგნში წარმოადგენილია იბერულ-კავკასიურ ენათა ბევრით სისტემის შესწავლის შედეგად მიღებული სურათი, მორფოლოგიური და სინტაქსური აგებულება და ყველა ამ მონაცემთა მიშვეობით გამოტანილი დასკვნები.

მკითხველს ცბადია სურს მოყვედ და მარტივი პასუხი მიიღოს კითხვაზე: არიან თუ არა კავკასიური ენები ნათესაურნი? ამ კითხვაზე საბოლოო პასუხი ჯერ გაცემული არ არის. არ ჩიქობავას წიგნი საეტაპო ნაშრომია, მაგრამ იმ სექტორის მიხედვით, რაც უწყვეტ დამუშავებულა, თვით ავტორის სიტყვით რომ ვთქვათ „ერთობა დადასტურდა სადაც ახლა ყველაზე დიდ სხვაობა გვაქვს“.

ჯერჯერობით ნაწარმოებში კვლევამ აჩვენა, რომ კავკასიური ენები ბევრ შემთხვევაში ერთმანეთს ჰგვანან, მაგრამ ბევრ შემთხვევაში ერთმანეთსაგან განსხვავდებიან. გასაკეთებელი კიდევ ბევრია. ავტორი ამბობს, რომ „დღის წესრიგში იგება ლექსიკის შედარება და კანონზომიერ (ბევრათ) ფარლობათა საკითხი. ჯერჯერობით ასეთი ფარდება არაა დადგენილ არათუ ქართველურსა და მთის იბერულ-კავკასიურ ენებს შორის, არამედ თვით ამ უყანასკნელთა შორისაც“.

რუსა მეცნიერულად ნათლად დადგენილ იქნება კავკასიურ ენათა ურთიერთდასოცეხებულების ბუნება, მხოლოდ შემდეგ ვახლება შესაძლები ურყვე საფუძველზე დაყრდნობილ გაფართოებულ კვლევის არეში, სხვა არაკავკასიურ-მაგალითად ბასკურ ენების ჩარიცხვაც ამ მხრივ ა. ჩიქობავას წიგნი, მყარ საფუძველზე დედებით დადებული ქვაა, რძილს გვერდით და შემდეგ ზემოდ სხვა ქვები დაედებიან, რაც საბოლოოდ მოგვცემს შესაძლებლობის ფარლებში, მკაფიოდ გამოცეითილ ნაგებობას.

* * * * *

ჩვენი უნივერსიტეტის კავკასიურ ენათმეცნიერებისკათედრისა და მეცნიერებათა აკადემიასთან ენის, ისტორიისა და მატრიალური კულტურის ისტორიის არსებობა, იბერულ-კავკასიურ ენათა შესწავლას მსოფლიო ცენტრად ხდის საქართველოს, და ეს ბუნებრივიც არის.

თუ შენაგანმა ან გარეგანმა მიზეზმა, რომელთა დადგენაც კავკასია-საქართველოს ისტორიის ფილოსოფიის დამწერთა საქმეა, საქართველოს მიერ რამდენიმე ნაცად წამოწყებას—კავკასიის გამოერთანებელს როლის ასრულებას ხელი შეუშალა, კულტურის სფეროში იგივე როლი კიდევ ქართველ ერს აეისრია. მართალია ჩვენი დღევანდელი შეზღუდული უფლებები, შეუძლებლად ხდის კულტურულ დარგის მრავალ სექტორში, ქართულთა მიერ კავკასიაში ხელმძღვანელების გაწვევას, მაგრამ არის დარგები სადაც ამ როლის ასრულება საქართველოს კიდევ შეუძლია. ერთი ასეთი დარგია კავკასიური ენათმეცნიერება. და ამ გარემოებას ბევრად უფრო დიდ მნიშვნელობა აქვს ვიდრე ეს პირველ შეხვეთით ჩანს.

დღის ვენის სინამდვილეში წარამარა უაღბად ხმარებულ და ამიტომ ფასდასკრულ ცნებანსომდე ერებისა, კავკასიის მკვიდრთათვის რეალური და ღრმა დარბულება აქვს შენარზუნებული. მხოლოდ ამის გამოფენა ხელფენურ ნაძალადე ცხოვრების პირობებით არის შეუძლებელი. საბჭოეთში ისეთი პირობები, ბრძანებებით, ლზუნგებით, პრეტენზიულ ცარიელ სიტყვებით ხაღს თავი აქვს მთებზეზებული. და კეთილი სურვილით გამოთქმული წრფელ სიტყვაც უნლებლად და იქვით არის მიღებული.

ერთ დღეს ხომ ეს შეიცვლება. დღევანდელი ნაძალადევი „ძმები“, ძმობის სხვადასხვა ხარისხს თითვე დაადვენე და შეუძლებელია კავკასიის მკვიდრთა შორის თითქმის შეუძლებლად არსებულმა კავკასიის ხალხთა ძმობის რელობამ ყველას თვალს არ აუბროს, და მამან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია და უნივერსიტეტი თავიანთი კავკასიური კვლევებით, ყველაზედ მიმზიდველ და აკლებად საეჭვო წერტილები იქნებიან კავკასიის ყველა მკვიდრთა, იმედის, ინტერხების, მისწრაფებების და ყველა ამ საგანთა მატარებელ პიროვნებათა შეხვედრისა.

კავკასიელი ძმები ისინი არიან, ვინც ხუთთათის წლის წინად ერთდაიმავე ქალბის ცულით მკაფადე ტყეებს და იმავე ცულით გათლილ ძელთაგან მათთვის საერთო ფთაება მოფარეს ტაძრებს უკბდა. მართალია თანამედროვე ტქნიკამ ფთაებრიობა წარათვა მოფარეს და იგი კავკასიელთა შემკრები ჯადო ვედარ იქნება, მაგრამ ვერავითარი ტქნიკა ვერ გააღლობს ათასსაუფროვანყნულით შეგებულ კავკასიონს—ბერებმალს კავკასიელთა მოფმისა.

მიხეილ ქავთარაძე.

რ ა ს ა რ გ ე ბ ლ ო ბ ა მ ო უ ტ ა ნ ა ს ა ქ ა რ თ ე ლ ო ს
ჩ რ დ ი ლ ო ე თ შ ე ო რ ი ე ბ ტ ა ც ი ა მ .

საბჭოთა საქართველოს ხელისუფლებას ეღიარებოდა შეგარდნადის პირით არაერთხელ განუცხადებია, რომ განზრახულია რუსეთ-საქართველოს შორის 1783 წელს დადებული ხელშეკრულების, ეგრე-წოდებული ტრაქტატის ორსი წლისთავის დიდი ზეიმით აღნიშვნა.

უპველად მოვისმინეთ სავალდებულო ქება-დიდება და განდიდებას-არა მარტო საბჭოთა პერიოდის რუსეთსას, არამედ იმ ეპოქის პოლიტიკისას, რომელსაც თვით რუსი ბოლშევიკები ებრძოდნენ მათი პარტიის ჩასახვის პირველსავე დღიდან. ჩვენ მოვისმინეთ, რომ ძველი რუსეთის პოლიტიკის თურმე ცოცხალ-მკვდარი ქართველი ერთი ვით ლაზარე საფლავიდან ამოფეხანია, სულით და ცემული სულიერად აღუდგინია, საქართველო აღორძინების გზაზე დაუცვენებია და ქართველობა დაღუპვისაგან უსუნია.

საბჭოთა ისტორიკოსების მტრეცხობით, თუ არა რუსეთი, სპარსეთი და თურქეთი ქართველ ერს დედამიწის პირიდან აფრიად აფრიადენია რასაკვირველია ეს იაფფასიანი პროპაგანდაა. მეფრამეტე საუუუნე, როდესაც 1783 წლის ხელშეკრულება დაიდო, ჩვენი ისტორიის უნაგალითი ხანაა - ნამდვილი აღორძინების ხანა ეროვნულ ცხოვრების ყველა სფეროში. მწერლობასა და პუბლიკაში შეგინებენ: საბა-სულთან არზრელიანი, დავით გურამიშვილი, ბესიკი. ისტორიას - ისტორიკოს-გეოგრაფი ვახუშტი და სხვანი ჩხეიძე. ანტონ კათალიკოსი ქმნის ქართულ ენციკლოპედიას და ბევრნი სხვანი სწავლა-განათლებისა და სხვა სარბიელზე მოღვაწეობენ. არის ცდა სახელმწიფო ცხოვრების და რეგების ევროპულ ყაიდაზე მოწესრიგებისა და გარდაქმნისა - თეიმურაზეილობასა და სავადასახადო სისტემაში ახალი წესების შემოღებისა. ამასთან ერთად ცოცხლებდა საქართველოს გაერთიანების საქმეც, რომელიც უყანასკნელი სამი საუუუნის მანძილზე თითქმის დამარბული მოსჩანდა. ამას ისიც უნდა დავუხატო, რომ მებრძოლი ისლამი საქართველოს გარშემო თანდათან ცხრებოდა. მას აღარ ჰქონდა ისეთი ძალა, როგორც ვაგალითად მეჩვიდმეტე საუუუნეში. ეს დრო, ივანე ჯავახიშვილის თქმით, ყველაზე უფრო საშინელი საუუუნეა ჩვენი ისტორიაში. არსილენ სპარსეთის ისეთი ძლიერებისა და მიუღწევია, როგორც შაჰ აბაზის დროს. მისი პოლიტიკა საქართველოს მიმართ იყო გამანადგურებელი: ქალაქების და სოფლების დანგრევა-გაჩანაგება, ხალხის მღვტა-გადასახლება, ქვეყნის აბრბა იყო თითქმის სრული, ყოველმხრივი. მაგრამ სინამდვილეში საქართველომ ეს უზედურება გააღტანა. შაჰაბაზმა ქართველი ერთ ვერ მოსპო, ნადირ შაჰიც ემუქრებოდა საქართველოს. შედეგი? საქართველოს მეთაურებმა ნადირს მუქარა მოხტებულად თავიჩან აიცილეს. კიდევ მეტე, მათ დამოუყიდებლობა მოუპოვეს საქართველოს.

აღა მაჰმად ხანის დროსაც იგივე ამბავი გამოიწვებოდა, რადგან იმ დროს სპარსეთს უმეტე ნაკლები შანსები ჰქონდა საქართველოს დამორბილებისა. შაჰს ეს კარგად ესმოდა და ამიტომაც ევედრებოდა ერეკლეს - რუსეთს ჩამოცილებოდა და რაც მთავარია, ეს ვედრება მან ერეკლეს ქვეყნის აბრბების შემდეგაც არაერთხელ განუთქორა. რა ბედი ეწია ამის შემდეგ სპარსეთის ისტორიას?

სპარსეთის იმპერია დაიშალა - ისე, სხვების საძიფტნი გახდა. ეს პროცესი შეთვრამეტე საუუუნის ბოლდინ იწყებდა. ამ ხანაში სპარსეთი ისე იყო დასუსტებული შინაური არეულებისაგან

რომ მის ტახტზე ასვლა უტყოლი სათვისაც კი არ აუო შენო. ერეკლეს აფრიად შეეძლო სპარსეთის ტახტე ხელში ჩაეგლო, მაგრამ მან ეს შეგინებულად უთარყო.

ამ ეპოქაში არც თურქეთის მფლობარეობა იყო სახარბიელი თურქების ექსპანსია საქართველოს მიმართ სამტყე-საათაბაგოს წარმევით დასრუდა. ვერც თურქეთმა შესძლო საქართველოს დამორბილება. უყვე მეთვრამეტე საუუუნეში შეარტვეს თურქეთის „სნეული ადამიანი“, ხილი შემდეგ ხანებში უზარბაზარი იმპერია წარსულს ჩაბარდა. ასეთია ისტორიული სინამდვილე. საქართველოსთვის სული სხვა მიმავალი ისახებოდა, მესამე-ჩრდილოელო რომ არ გამოჩენილიყო ამ ჩრდილოელი მფარველობის ძიება ხდის საქართველოს მფიცი შემოსევათა ასპარეზად ივანე ჯავახიშვილი თავისი შრომაში: „დამოცილებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის“, სამარალოანად აღნიშნავს, რომ 1883 წლის ხელშეკრულებას საქართველოსთვის სარგებლობა არა მოუტანია რა, ზიანი კი აუარებელი. საქართველოს თანდათან გადაუწინენ მისი მოხარტე და მოყავშირე სახანოები: განჯის, როგორც კი ერეკლე გაილაშქრებს მათ კვლავ დასამორჩილებულად, რუსის მტერი რცხოვანი ჯარი საქართველოს საზღვრებს სტყებს. ქვეყანა ახლა უფრო სახიფათო გარემოცულობაში მოქცეული. ისმალეთსა და სპარსეთის მიერ შემოტენილი მიწობლები სისტემატურად ესხმენ თავს ამა თუ იმ

კუბებს, ყოველივე ეს იმაზე მეტყუალებს, რომ საქართველოს მაშინდელ მფლობელებიდან გამოსვლა საქართარი ძალეებითაც შეეძლო როგორც ზემოდ აღვნიშნეთ, ამ დროს ჩვენი მტრების მფლობელები საქართველს შეეშალა იყო - რაც ისტორიამ შემდეგში დაადასტურა. ჩრდილოეთში ორიენტაციაში ორი პროცესი წარმოიშვა - ორივესაქართველოს წინააღმდეგ მიმართული. ამ ორიენტაციაში უწინაარს ყოველსა თვით ერთში შეიტანა ლიანხმობა-დაქსაქსულობა. მოწინავე ქართველთა დიდი ნაწილი სოლომონ ლეონიძის მეთაურობით, რუსეთთან კავშირის წინააღმდეგ იყო გარდა ამისა მთელი კავკასია გუშინ მეგობარი, მტრად გადაგვეციდა" მაგრამ მოთავსრე უმთავრესი იყო ის, რომ რუსეთის ამიერ კავკასიაში ფეხის შემოღობამ, საუფრობით ერთმანეთისადმი მტრულად განწყობილი სპარსეთი და სხვა მთელი შეაროგა და ერთად დარჩა.

რასაკვირველია, ამ პერსპექტივის მაშინ განვეგრება ყველს არ შეეძლო, მაგრამ განველილი ისტორია ცნობილია და როცა არასაბჭოთა ისტორიკოსები ამ განვლო ხანას ეხებიან, ისინი ამ ფაქტებს ეყრდნობიან.

ამ მხრით დიდად საყურადღებოა ჩვენი უბალო მწერლის, ისტორიის საუფრობით მცოდნის და საქართველოს ისტორიის ფოლსოფოსის, კონსტანტინე გამსახურდიას აწიარ აი რას წერს ის მერჯივდებრე-მეთვრამებრე საუფრობების ქართველ მეფეებსა და მათ პოლიტიკაზე:

"მათ გადავიწყდათ ის ტრადიციები ქვეყნის მართვისა, შინაურ და გარეულ მტრებთან ბრძოლისა, რომელიც დავითისთვის ჩვენმა დიდად მეფეებმა ბაგრატ მეოთხემ და დავით აღმაშენებელმა, თამარმა, ბაგრატ მეხუთემ და გიორგი ბრწყინვალემ; მოყვარული მეზობელი შეარჩევა, ერთი მტრის მეორის წინააღმდეგ გამოყენება, რეალური და ფიზიკური პოლიტიკის წარმოება როგორც შინ, ისე გარედა.

მესულმანური აგრესიის წინააღმდეგ მებრძოლ ქართველ მეფეთა შორის განსაკუთრებული მალე-მრწმინდობით და დაბნეულობით სხვათაგან განიჩრევა ვახტანგ მეექვსეა. მთელი მისი პოლიტიკა ქრისტიანულ ღვთაებრე იყო გამსჭვალული. ვერ კიდევ, განაგრძობს კ. გამსახურდიას, გიორგი თავისი პოლიტიკურ საქმიანობაში რელიგიურსა და პოლიტიკურ მომენტებს ერთმანეთში არ ურევდა. ამიტოვად არ მოეროდ ეს მეფე ქრისტიანულ ბიზანტიის წინააღმდეგ ბრძოლაში ხალიფა ალ ჰაკიმთან შეეკრა კავშირი.

დავით აღმაშენებელსაც არ მიუჩივებია რელიგიისათვის გადაწყვეტი მნიშვნელობა, როცა მან თურქული ტომი ყიფჩაყებისა გამოუყენა თურქთაგან საქართველოს დაცვის საქმეში. ეს მნიშვნელობის პოლიტიკა, რომელიც შეაფენდა გიორგი პირველის, ბაგრატ მეოთხის და დავით აღმაშენებლის პოლიტიკის თავკიდურს, სავსებით გადავიწყდათ როგორც ვახტანგს, ისე გიორგი მეთორმეტს.

თავისთავად ცხადია, დასაქვენის გამსახურდიას, ხსენებულ თავკაცები ქართული პოლიტიკისა მართებულად სთვლიდნენ, რომ ერთმორწმუნე რუსეთის ძალა და ავტორიტეტი უნდა გამოეყენებიათ ისლამის ბნეულობის წინააღმდეგ ბრძოლაში, რადგან თვით პეტრე პირველის რუსეთი გაცოლებით უფრო პროგრესული იყო, ვიდრე სპარსეთისა და თურქეთის ტირანია. მაგრამ მთელი ეს პოლიტიკა ისე უმეცრულად და დაუფორებლად წარმოეს მათ, ყოველივე რეალური გარანტიების მოუპოვებლად, სემოუშხადებლად ვადალიზანეს ისლამური სახელმწიფოები - უზიკური განაფორების კიდესთან მიავადს ქართველ ხალხს".

რუსეთმა ტრადიკული წოდებში უღალატა საქართველოს, დაარღვია ხელშეკრულება და ამით ის არსებითად გააუქმა. მაგრამ მეფე ერეკლემ ამ მფლობელებს არავითარ ანგარიშში არ გაუწია, სიკუთვე გამოიჩინა და არ ისარგებლა იმ პირობებით, როდესაც მას სპარსეთის შპიი სთავაზობდა. ის ბოლოდღე დარჩა იმ ნიდავზე, რომელიც ყოველგვარ აწრსა და მნიშვნელობას მოყვებულ იყო ჩვენის აწრით, ერეკლეს შექმნილ ვითარებაზე უნდა აეგო თავისი პოლიტიკა. ვინ იცის რა მოხდებოდა, რომ ალა შაჰმად ხანი არ მოეკლათ? რასაკვირველია, ძნელია მსჯავრი გამოთუტანო ჩვენი დიდი მეფის პოლიტიკას, მაგრამ ერთი რამ ცხადია: მან სხვა მოვლენებთან ერთად საქართველოს სფერეწობის დაცვა დააქარა.

შალვა კალანდოძე .

მემუარები რომელთა გამოქვეყნებას ეუბნალო იწუებს, ცნობილ ბესარიონ ლაღბერიძის შვილის-ს შვილის-დავითის მოგონებებია. ხელნაწერი შემდეგ თავებს შეიცავს: გიმნაზიაში; რუსის უნივერსიტეტში; გერმანიაში; ქუთაისში; ბაში; ახალ გზა რედაქციაში; ოცდაცხრა აგვისტო; მგზავრობა; საფრანგეთში; არგენტინა. ამ ნომერში მთელი მოცულობის დაახლოებით ნახევარი ქვეყნდება.

მეტრამეტე საუწყის ოთხმოციან წლებში დაბადებული ავტორი, რომა მოთულებაში გარდაიცვალა-არგენტინაში. მემუარები დათარიღებულია 1965 წლათ ტექსტი დოკუმენტის გამოქვეყნების წესით იბეჭდება ე. ო. შიგ შეტანილი არ არის არავითარი არც ოთხთვარადი არც სტალინტური შესწორება. გასწორებულია მხოლოდ უპურადლებობით გამოწვეული სიტყვის ასახველად დაწერილი შემთხვევები. და ცხადია ჩვენ ხელს ვერ ვახლებთ ზოგ სენსაციურ, ჩვენთვის დაუგებებელ ცნობებსაც.

მემუარები შეიცავს ფრად საინტერესო ცნობებს მეოცე საუწყის პირველი მეოთხედის საქართველის ცხოვრების წარმსადაგენად ამასთანავე - ნაამბობია საქვირველი უბრალოებით და პირდაპირობით, ძლიერ დაკვირვებულ უაღრესად პატოსანი კაცის მიერ. მის არც ცოდნა აქლა არც განათლება, დიდ თავმდაბლობით მოგვიტარებს მის მიერ ნახულება და დანდებს. ავტორი აბსოლუტურად ყველა მიმართ და თუ სადმე მსგავრო გამოაქვს - დიდ ტაქტით და მოწმილად ამ მემუარების ნაკლ მხოლოდ მისი მცირე მოცულობაა.

* * *
გ ი მ ნ ა ზ ი ა შ ი .

(რუსულ - კლასიკურში - ქუთაისში)

„რამდენი ფეხი აქვს ბუზს“ მკითხავს მე მასწავლებელი, რუსი და რუსულ ენაზე. სანამდე მივცემდე პასუხს, მე მკითხველს მინდა აუხსნა სად მიხდა ეს. ქალკ ქუთაისში დასავლეთ საქართველოში, განათლების დედა ბუდეში, ყოველთვის იყო ბევრი სასწავლებელი. თითქმ ქალკი არის ასიათასამდე მოქალაქე, მხოლოდ მის გარშემო ერთი მილიონი და ნახევარი. საზოგადოთ ქართველის და კერძოთ ქუთაისლებს უმეტრთ მისცენ თავის შვილებს განათლება. იმერეთში და მთელ საქართველოში მეოცე საუწყისში, დასაწყისში, რადმე არ სუფევდა რომ არ სცოდნოდა წერა-კითხვა(ანბანი). ამ ქალკის ჩვეულება იყო ისა, რომ ხელ-მოყელ ოჯახი სულყოველდის შეინახავდა ერთს ანუ ორ ოთახს, მისი შესაფერი საწოლით, მაგიდათ. ამ ოთახებში სცხოვრობდნ მოწაფეები, ორი ანუ სამი ერთ ოთახში. საქმელს იმერელ გლეხი, აწაურთ შვილი მოუტანდა სოფლიდან ცხენით ყოველ კვირაში: ქათამს, კვერტს, გამოჩქვარ პურს, მწვანის და ხილს. დიასახლის ყოველ დღე ამოწვდა ამ მოწაფეებს მისი ოჯახის ნაყოფს. კირას ფლათ იხდდნ მოწაფეები ათ მანეთს. მეორე ათი მანეთი წიგნებისათვის, რვეულებისათვის, მელანისათვის და სასწავლებელში შუადღის საუფე. სისტემა იყო ძალიან პრაქტიული. ახალგაზდა ქაშამ მის მიჩვეულ სანოვაგეს. და სწავლისათვის ფულს ხარჯი ცოტა არის. სასწავლებლები იყო ბევრი, ბევრი წიგნის მაღაზიები. ჩამოთვლილ სასწავლებლებს: ქართული გიმნაზია, რუსული კლასიკური გიმნაზია, რეალური გიმნაზია, კომერციული(საეკონომიკური) გიმნაზია; კერძო გიმნაზია მკურნალისა, ქალთა გიმნაზია წმინდა ნინოსი, საეპარქიო ქალთა გიმნაზია, სასულიერო სემინარია, სასულიერო სასწავლებელი, აგრონომიური გიმნაზია(ფერმის კლასი), ქალთა პრაქტიკის სასწავლებელი.

ახლა დავუბრუნდეთ იმ მასწავლებელ რომდენიც მე მიკეთებენ ეგზამენს. იყვენ სამი: ვოცხხოვსკი, ვიტუშინსკი, და გრონბერგი. მე ვიტუშინი ეგზამენს პირველ კლასისათვის. წლოვანობა ჩემი ცხრა წელ-მეთათში გადავდიოდი. რუსული ლაპარაკი ვიცოდი ცოტა, ისე აკცენტით რაც ყოველთვის სპირს ქართულს ხოლო კარგად ვკითხულობდი. ქართული ვიცოდი კარგად გავაცნობ მკითხველს ვინ იყო ეგზამენს რომ მიკეთებდნ: ვოცხხოვსკი კაცი დაბალ ტანისა, წააგავდა უფრო მედავად ვაჭარს. მოდგმით პოლენელი, იმ დროს ის იყო აღმასრულებელი ინსპექტორის თანამდებობისა. კაცო ძალიან ცოცხალი ნიგირი მასწავლებელი. მიხალ ანტონოვი ვიტუშინსკი: მასწავლებელი ყავდა ძმა აფთაპის პატრონი. ეროვნებით პოლენელი. ვიტუშინსკი არ იყო მისი გვარი. იგი იყო გვარად ვიტუშინსკი, პოლენელი ურთა. იყო რაბინის შვილი(ურთხილი ლეანოლი) - სამსახურის გამო ცვალა გვარი და რუსული მიიღო ქრისტიანობა. ყოველ შაბათკვირას მოდიდა გიმნაზიის ეკლესიაში მასწავლებლის მღვდროთ არ იყო ცუდი კაცი. ტანითაც შუატანისა გვარიანი მასწავლებელი. მესამე იყო გერმანელი ბალტის მხარისა ძალიან პატარა ტანის კაცი-გლეჯა და სწორედ მან დამისვა ეს საკითხი. რამდენი ფეხი აქვს ბუზსაო უნდა გითხრათ სიმართლე, ბუზი, ავტო ოთხმოცე წლისა ვარ არ დამეჭირა რომ დამეთვალა მისი ფეხები. ეგებ ოთხი ექვსი რვა ან ათი. ვუპასუხე რუსულად ხოლო რა პასუხი მივიცე არ მახსოვს. დამკითხეს გაუაფულზედ ზაფულზედ შემოდეგიაზედ ეგზამენატორების დადენილებით პირველ კლასში არ მიიღება. -რუსული ენის ცოტა ცოდნის გამო.

დატრიალდა მამაჩემი. იგი იყო იმდროს ქართული გიმნაზიის დირექტორი. იმ ხანებში ქართულ გიმნაზი-
იას ქნდა ოთხი კლასი. სწორედ ამ კლასიკურ გიმნაზიაში იყო იგი ოცდახუთი წელი მასწავლებელი და

საქართველო

იმსახურა სრული პენსია და ტიტული სტატკი სოვეტნიკისა. რუსის კანონით, დამსახურებულ პედაგ-
ოგის შეილები-მასწავლებლის ფულს არ იხდელ და თუ პანსიონში შევიდა, ისეც ხაზინის ხარჯთა-
ქაღაცე და კაცოც მამამ ჩემმა მოახრბა და დიდი ვივაგალებით მიმიღეს მსომამწადებულ კლასში. მი-
ზეში რუსული ენის ცოტა ცოდა. იშვიათაა რომ ქართველმა გაათავებისას მოილსუმაღლესი ნიშანი
რუსულ ენის ცოდნაზე-გამოთქმის გამო. მე კი გავათავე გიმნაზია და სწორედ რუსულ ენაში მაქვს
უმაღლესი ნიშან-ხუთი.

დირექტორი გიმნაზიისა ჩემ ყუფნის დროს იყო ჩები ჩებში. ჩებიში გაათავა კათოლიკების
სემინარია, ვერ იშვია ადგილი მდდლის სენდწის და იძულებული იყო მუშავედა თავის სამშობლოში
როგორც მუშა ძაფის კოვების ქარბანაში. ჩამოვიდა საქართველოში როგორც ლათინური და ბერძნული
ენის მასწავლებელი. შეირთო რუსის ქალი და განწესული იქნა ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში
ძალიან კარგი მასწავლებელი, მცოდნე თავისი საგნისა დაარა ლათი როგორც სხვები. მსომამწადებ-
ელი კლასიდან გადავიდა პირველში. ჩებიში, მამან მხოლოდ ინსპექტორი, აიღო მთელი ჩვენი კლასი
თავის მფარველობის ქვეშ, როგორც კლასის დამრიგებელი. პირველ დღესვე დამინწაა მე, მისი
ვაკი და მოწოდ გვარად კვინტიტაქე-გერე ვთქვათ „დეიურნათ“. კლასი გრძელდება ორმოცდახუთი წუ-
თი ხოლო პერეკლიცა (ვიწახს კლასში) გრძელდება თუხმეტ წლამდე. ჩვენ დეიურნათი ყოველ დღე
ვიცვლებოდით, ასე რომ მე ვანდებდა კვირაში ორი დღე. ჩვენი კლასი იყო ორმოცდათორი მოწაფით.
ჩებიში ჩვენი კლასი მიიყვანა მეშვიდე კლასამდე. ამ ხანაში მან მიიღო დირექტორობა. ყველა
მუყაითად სწავლებდა. ჩებიში ხანდახან გვეტყოდა, მე მინდა აღმოფხრა თქვენში იმერული დაუფ-
ვრობა. მართლაც ამ კლასმა მოგვცა შესანიშნავი პირები. სპირდინ კედა ლდერი ნაცოთაღ დემო-
კრატებისა. -მწერალი დეპუტატი პარლამენტში: დეტო უზნად ქართველ უნივერსიტეტის პროფესორი
ფსიხოლოგი: ალექსანდრე ვანელიძე პროფესორი გეოლოგი ასტრონომი: შალვა ნუცუბიძე ფილოსოფიის
პროფესორი; დანელია პროფესორი ფილოსოფიისა; ...ქაბაძე, არდიშვილი, კვიციანიძე, გემგვიძე,
კოსტავა და სხვანი. ჩებიში გადაიყვანეს... მისმა მასწავლებელმა, რუსმა. ლთამა, გაუფხავდა
დანობი უჭაშუმა. ჩვენ ქუთაისის გიმნაზიაში გვიწდა ვიყლითი მამიავალში კარგი ჩინოფნიკები მო-
ხილები, ხოლო დირექტორი ჩებიში პრდის ქართველებისაგან კარგ მოქალაქეებს. ეს მართალი იყო და
ამისთვის გადაიყვანეს. ...მეორე კარგი მასწავლებელი გვეყავდა ლათინური და ბერძნული ენისა,
პლატონ საღარაძე, შესანიშნავი მწერალი ქართულად რუსულად შემდეგ იქმნა პროფესორი ჩვენი ქა-
რთულ უნივერსიტეტში. მისი ბერძნული მიღები ყველაზე ვიციდიო ბერძნულ მითოლოგიით ჯიჯიბითი
ანუ ჯაჯითი, იყო ჩრდილოეთი, შორიახლო პეტერბურგში ანუ ანუ პეტროგრადში ანუ ლენინგრადში.
კარგი მასწავლებელი იყო-ერთი ან ორი წელი ასწავლიდა-ძალიან კარგად, ვასილკა, რუსი, არა ლათი.
ვერ გაუძლო თავის ამხანაგებს და - სადაც გადაიყვანეს. შესანიშნავი მასწავლებელი მათემა-
ტიკის ფინლანდიელი ფხინერი, იმავე დროს იყო დიდი მუხიკოსი. სკრიპაჩი და შეაფინა სიმების
ორკესტრი გიმნაზიაში. ფხინერი გვატობინებდა თუ რა ხდებოდა მასწავლებელსა საბჭოში. ეს ამ-
ბავი მოქნად ერთი მუხიკოსი, რომელიც იყო მის ორკესტრში. ჩამოვიდა ქუთაისში თბილისიდან მთელ
საქართველოს მასწავლებლების უფროსიპატიჩიტელი რუსი. პედაგოგიურ სხლამაზე მან განაცხადა:
„კრამოლასთან“ ესეიგი ახალ რევოლუციონურს) საბრძოლველად მან ჯერჯერობით ჩამოიტანა ოცი კაცის-
თვისი. მათ მიეცემათ თვეში ოცდახუთი მანეთი და უნდა შემოგვატოვინონს თუ რას აპირებენ; „ჯობს,
არკვევს ის, ვი ფლო მთელი უფროსი კლასის გიმნაზიელებს. უნდა ვითქონ, რომ მამიავალშიც
გამოგვაფლებიან და იქნებიან სასარგებლო ავეტები მინაგან საქმისა სამინისტროსი“. ესეიგი
მითხოვდა შორიახლოს ოცი ჯაშუმი გიმნაზიელი. იგივე პატიჩიტელი ამბობს: ქუთაისის ქართული გიმ-
ნაზიაში ნახა მოწაფეთა შორის რუსული გვარები: გლებოვი, იზუმსკი, ივანოვი, სოკოლოვი, -გამო-
იწვია კათედრაზე და გამოაფდა რომ ცოტა იცოდნე რუსული და ლაპარაკობდნე საშინელი ქართული აქც-
ენტით. ვაჯავრებულნი იწვივს ერთ მოწაფეს, რომელიც მოინგოლური სახე აქვს, გამოაფდა, როგაქიძე
მას ჰყავდა დედა იპაბნელი. „ეს კრამოლ უნდა აღმოფხრას, ათავებს პატიჩიტელი რუსი.

არ იყო ცდილ მასწავლებელი სემიონოვი, ასწავლიდა მათემატიკას. მამამ მისი ძველი ნიკოლოზი
პირველს სალდათი, მსახურებდა გიმნაზიაში, როგორც „ლადა“. სემიონოვი დაბბადა სლაბოტკაში
ქუთაისში. იყოდა კარგათ ქართული, მხგრამ მისდდემში არ ლაპარაკობდა. ნიკოლოზ პირველს დროს,
რასაკვირვებლად ვასარუსებლათ, დააარსეს სლაბოტკა ქუთაისში. ოცდახუთი წლის სამსახურის რომ გა-
ათავებს, ვისაც უნდადა დარჩებოდა. მას მისიკმდინ სახლს, პატარა პენსიისა და სამსახურის: და-
რავათ ხაზინაში -სახელმწიფო სამსახურში ჯამაგირითა. პირველი მოფმა გაქრა სლაბოტკაში რუსული
ენა; რუსები: როგორც სასწავლით ჩამყლბა იგი ქართველებსა. არავითარი ძალი არავის უჭმარია.
ეს პირველი მოხდა ბუნებრივით. სემიონოვი იყო ერთი ამისთანა სლაბოტკის შვილი. მას ჰყავდა
რუსის ქალი. როდესაც გამოიჭადადა დამოუკიდებლობა, ყველა სლაბოტკის მოფმამ გამოთცვალა თვის
ნებით გვარები: რუსიშვილი და სხვა. ასე იოლად დამარცხდა რომინოვების ცდა გარუსებისა.

სული ახირებული ადვილი ეკავა მღვდელს ტუგარინოვს, რუსს. განათლებით იყო აკადემიკოსი, უმაღლესი სასულიერო პირთათვის. ასწავლდა სახმეთო რჯულს რუსულად სწორადვე სლავიანურად, მთელი რვა წლის განმავლობაში ვერ გავიყვით ქრისტეს დებულებანი. იყო ლათი ლაინი უწიშო ტანით პატარა წაგავდა კანაენლ თათარს-ისინი საქნლით ზურგზე ვაკრზებენ-ყო იმ პროვინციიდან. გიმნაზიის ეკლესიაში ყოველ ზაფთუკირას სწორადვე სლავიანურად ჩვენ ყველა ვალდებული ვიყავით დავსწრებოდით. ჰყავდა კარგი დაკანი ვიკატორ-ქართველ-ბარტანის ხმით ხოლო მისი მღვდელს წირვის ხმა მოგაგონებდა კეტის ჩხვილს. ხორო საეკლესიო იყო კარგი-ლტებრი ღვარცნო წირუილი. ხორო ხშირათ ახლებლად ადვლს. ერთ ადგილას ხორო მფერის-უფალო შეინახე მეფე" რუსულად-ხრანი. ხოლო ხოროს ბასები გაავრძელებდენ ამ ხრანის და გამოღობახოზნი ესე იგი იმის მაგივრად რომ შეინახე მეფე-ეო გამოდიდა დაასაღლავეო გამოვარდება ტრაპეზიდან მღვდელ რუსი და იძახის თავის კატეს ხმით რას მფერო! ბასები ძალათ ავრძელებენ თავისას. . . სიცილი. ხშირათ წირვა წაგავდა ცოკოში მასხარაობას. ერთხელ საღამოთი ახალ დაბინდებისას მივღვარ ბოლოთეკიდან სახლში. წამოვიწვია პრისტევი მახარაქე. მისი ვეტი ჩემთან სწავლობდა. მიხვარ დავიწვია წამოვიწვია მე ვიყავი მეექვსე კლასში. ვიცილ პოლიტასთან არ მქონდა საქმე. მეც გავყვივი. უახლეს ყურეზე მიმიოთა ვილც აგდა ქუჩის პირად -კანაღში. მივედი ვნახე-გაღუშლილ მღვდელ ტუგარინოვი. რაჯგან ეს "უკიდრავად" მღვდელ მესამე პირა გიმნაზიაში დირექტორის დანისპექტორის შემდეგ, არ ვიცილ-რა მქენა. პრისტევი მახარაქემ მიხვარ: მე დავუძახებ ფაიტას და წაიყვანე სახლშიო სოლომონ მეღეს მსვავსი ვანიიერული ვამოსავალი. მე და მახარაქემ მოვიკატრეთ თავი-ვიოთმ არ ვიცილთ რაშია სქმე. ავყვივი და ჩავსვით ფაიტანში. მე ვიცილი ხად ცხოვრობდა. ჩვენ მას ეკუპრობოთ ვიოთმ გულმეწუხებულს და არა ლთს. მივიყვანე სახლში და ჩემ ბედზე მისი ვაგი რამელიც ჩემთან სწავლობდა, შესავალ კარებთან შეხვდა. ორთვემ შევიყვანეთ მის ბინაში ეს გულმეწუხაბული. ამით არ ვათავდა-რუსული ქეოზონი-იყო სული სულ სხვა არს!!! ერთი ვეირე არ მოსულა გიმნაზიაში. ერთხელ ორმაფათს, მე როგორე ჩველებბათყო, გამოვდი და მოვასენებ ვინ არ მოსულა და არ არის კლასში. საღთო რჯულს გაკვეთილს საათო. მოლოდენლად მოვლი კლასის წინაშე შეუზნება: როგორ არ გრცხვენია დამთვრალ როგორე საღდათი-საპოენიცი და აგდხარ ქეჩაზე შენ მეექვსე კლასის მოწაფე ხარ. . . მე გავჩუქდი. იყო ერთი მომენტო რომ მიწლდა ცხვირპირი დამემტტრია-მოვკრე ჩემ თავს და დავგვეტი ჩემ ადვილზე. რომ ვათავდა გაკვეთილ ვნახე კლასის დამრიგებელი ჩებიტი მამანი უყვი დირექტორი. მოვყუვი როგორე იყო საქმე, დავასახლებე მოწმეთ პრისტევი მეფაიტანე და მღვდლის ვეტი. ჩემიშია შემპირდა გამოვარკვევო ვავიდა ერთი ვეირა-დირექტორი მიბარებდა და მხოვს: სასქმე დავივიწყოთო აღბათ შეზინდა ღვდლს დანოსისა, რაჯგან ჩემიში იყო რამის კათოლიე და ჩეხი. ამისთანა მხეცებთან, ლთებთან, კლაოზნიკებთან გვექნდა საქმე ჩვენ-ცოდნის და ცნობის მოსიყვარულე განათლების მოსუნე ქართველ ახალგაზრდობას-ძველი დამპალი რუსეთში. დაკონი ვიკატორ იყო მაღალ ტანის კაცი-მშენიერო ბარტანო. მღვდელი კატეს ჰყავილი. ხორო კარგი ქართველი ლტებართო როგორე ყველამ ვინა რუსის საეკლესიო გალობა ძალბა ძალბა კარგი ხმინანი სასამომონო დღმა კომპოზიტორებმა-გლნკა, გლაზნოვი და სხვანი, აიღეს დებულებათ ჟერაინული მოტეგები და შექმნეს ეს ფირად სასამომონო საეკლესიო გალობა. ქართული გალობა ბევრად უკეთესია. ჩვენმა პატრიარქებმა შექმნეს საუცხოო გალობა. იოანე მოკუტულის მიეთრთმეტე კსალში ვაზის გალობა შესანიშნავია. ვას ბადელი არა ჰყავს მუსიკაში.

რუსის ცნობილი კომპოზიტორი ბოროდინი, იყო ექვინი დამავდროს კომპოზიტორი. მან შეთხზა მუსიკა-ოპერა "მეფე ივანო" რუსულად ქუთასში ჩამოვიდა და ჩვენ თეატრში თავის ორესტრიო წარმოადგინა ოპერა მეფე ივანო. ქართველი მუსიკოსები გამოვადვენ, მან აღიარა: სამი მეთოხედ მაიერს იყო ქართული. დედა ჩემი იყო ქართველი ხერხეულიძის ქალი, ასე რომ მე თვით ნახებე-რად ქართველი ვარო ვეძებე ბევრი რუსულ მუსიკაში ვერ ვიპოვე. ვიხმარე ქართული მოტეგები და ვფუქობ კარგად გამოვიდა. ისტორიულად ქართველ პატრიარქებს ჰყავდა ორი დიდი შკოლა: თელავში და ოზურგეთში. დაკონი რომ დააპირებდა ღვდლბას, უნდა სწავლა გალობა - დასავლეთ საქართველოში ოზურგეთში და აღმობაქეებთან(მთელი წყება)-აღმ. საქართველოში-თელავში სულხანიშვილებს ქნდათ თავისი შკოლა.

ვიკატორ დაკონი ასწავლიდა ტკოლ ენას. ქართული ენა სამასხაროთ იყო აგდებული რუსულ გიმნაზიაში. მას ჰქონდა მხოლოდ ერთი გაკვეთილი კვირაში-ისიც ბოლოდღელი. მეხუთე გაკვეთილი. რუსი მოწაფეები თავისუფალ იყვნენ. მიუხედავად ჩინოვიციების მეცადინეობისა ქართული კულტურას არავითარი საფრთხე არ ქნდა-გამოხვალ გიმნაზიიდან ყველა ლაპარაკობს ქართულად რუსებს არ ქონდათ ნიჭი რომ გამოეცათ გაზეთი.

თავისებური ადვილი ეკავა იტალიელ ლათინური ენის მასწავლებელს-ინდლეზის, არ იყო ცუდი მასწავლებელი ხოლო ერთი სპავილო წენ სკირდა: ვერ გასტანდა თავის გაკვეთელს, რომ ალთომოლი არ გადაეულაბა. ერთს ვიბეჭეი სქნდა ბოლო ხოლო მიერეში სტაქანი. მოწაფეებს სთხოვდა იქით მიიხედეთო, ამით ლბდა შეუშას აავსებდა ვოტინი და გადუძახებდა ისრისაკენ. . .

გვერდობა გვასწავლავდა შუშაგვი. ყოველთვის უკნადად სამი ან ოთხი (ხვირის სახეცო. იყო ავთ მუტრბების) უკუთხა გვერდობაში განმავლობაში გადასება და ქვეყანა ნაფრთხობით ხვირის სახეცოებს. ოთხი წლის განმავლობაში სულ ლაპარაკობდა: მსოფლიოს მწარმომებელა რაინი, კივის ინდუსტრი-ალური რაინი, ოთხი წლის განმავლობაში ვერ მოვიდა კავკასიის გვერდობაზე და სულ არ უსენებია ამიერ-კავკასია ანუ საქართველო მხოლოდ ქონდა სამი საათი კვირეში, რაც მისთვის ზედმეტად იყო. მკითხველ როგორ შეიძლება ამგვარი უკუთხა და მსოფლიო მასწავლებლად ძველ რუსეთში შესაძლო იყო მას ჰქავდა მძა ლენერალ. კომპუსის კომანდარი საქართველოში. შუშაგვი გვარწმუნებდა, რომ რუსეთის ჯარი პირველია დედამიწის ზურგზე და რუსის ფლტო მეთრე. იამანისის ომი და ამტვი-ცის თავისი უფარვისობა.

ფრანგული ენის მასწავლებელი იყო ბოგოსლავსკი. სამაგელ ფრანგული გამოთქმა. იმისი სისტემა იყო, რომ წინდაწინ გველაპარაკებოდა ამ და ამ დღეს ამ ფრანგულ ავტორის წაკითხვათა—ამ და ამ სტრუქტურამდე. იწვევდა ობიერდობით ისე რომ რადგანაც კვირამა გვექნადა ორი საათი, ორი თვე ვად-იოდა სანამ მოაღწევდა მისი გამომძახება. ვერაფერ ვერაფერი ვისწავლეთ—არც არის ვასაკვირვებო. იგი იყო ყოფილი დეკანოზი პარიზის რუსის ეკლესიაში და რაღაც მახინაკით იშვიათ ეს ადგილი ქუთა-ისში. იყო ყოფილი ჯარისკაცი უსოხაკი—მისი ფრანგობა გამოსახებოდა იმაში, რომ იცვამდა ფრანკს და იხურავდა ცოდნის რიგისაზრით იყო ვიღაც ადვოკატი—გვარიანად უყვარდა ლინო.

კომპონენტის გვასწავლავდა ვიღაც ევსტეგინევი. მთელი წლის განმავლობაში მოვიდა ირვერ თუ სამხედრო მუდმივ ყბა ჰქონდა ახვეული (ხვირის სახეცო—კაცს ვეგნებოდა ეგნისა ღრძილები არ ჩა-მოფარვსო და იკავებდა ხელში მელს—მივიღოდა და თვსთან და რადუკის ხატვდა მუდმივ. ვეჭქობს, თითქმის არ იყოფა ჩას ხატვდა—სიგნი. ყველა მთავრები სხვადასხვა შეკრებულში—ვის ლათინურს—ვის ბერძნულს ხვალისთვის. ეს კლასი იყო წინდა წინსვლასეუბა. იღებდა სინეკურსა. გვეყვდა ორი რუსული ენის მასწავლებელი—ფრევესკი და ლიუბინსკი. იურევესკი—ახმახი დღე ტანის კაცი—დღე ლითი. ყველა ლათინის უმთხის—მუდმივ ჰქონდა საქმე პოლიცასთან. ამ უფარმაზარ კაცს ჩაავლებდნენ ეტლში და პოლიცელს უჩვენებდა სახლში. ლიუბინსკი თმეც არ იყო ლითი, მაგრამ ჰქონდა მეორე ნაკლ: რაღაც იყო ენამთხელი. ამ ორი საწავლებლად—მხოლოდ რუსულად სუფიად წერა. გვასწავლდნენ რუსის ავტორებს—ძალიან აწვებოფენ ორივე ერთ მოემის: სიტყვა იგორის პოლეკი. ამოღებამერს სულ ამ სისულელთა გამოირყვა შემდეგში, რომ ეს პოემა შეთხა ერთმა რუსის მწერ-რამა—მისინა—ვეშინებდა და ისტორიულად სიყალბა—მისი მოგონილ ზღაპარი. ორივე მასწავლებლებმა კარგად იცოდნენ რუსულია კიდე უფრო უფრო ბევრი დაწინების წერა. საზღვარი პიროვნებები. რუ-სული ლიტერატურიდან ცოტა ვისწავლეთ—ხოლო ბევრს ვაწერდებოდნენ. ახ რუსის გიმნაზიის აზრი იყო მხოლოდ ენების—ჩინოვნიების მომზადება—ძალიან კულტურული კაცისა.

მუსიკის მასწავლებელი იყო სალაჩი. ჩეხი, ცოტათი იცოდა რუსული და ლაპარაკობდა აქცენტით. არ იყო ლითი, მაგრამ ლინო უყვარდა. . . . გიმნასტიკას ასწავლდა ლაბინსკი, შვილის შვილი ვანდ-ამბების პოლეკინისა და თითქმის იყო ახლო ამ სულსკვეთებსა. ქართველების დიდ მოძულ—იყო გვარიანი ლითი. გიმნაზიის ფრმალი ახავერა რუსი მუშინიკაევი. ძალიან კარგი მისაუბრე განაგებდა გიმნაზიის ამბულანტისა. მისი კლენტები იყო მხოლოდ რუსები. დიადკა სემიონოვი ძველი ნიკოლოზ პირელის სალათი—ჰქონდა სახელ რვამანეთი პენსიარაფან ფეხი ერთი სამსახურში და კარგა გიმნაზიაში იღებდა თვიურად ოცდახუთ მანეთს. იყო მამა მასწავლებელ სემიონოვისა. მეორე დიადკა კრეცოვი თურქესტანელი რუსი. მასაც ჰქონდა ოცდახუთი მანეთი და პატარა პენსია. გაიჩინა ვენახი, რომელიც აძლევდა კარგ შემოსავალს. მუტომე და ლითი არ იყო. ბუსევი ზედამხედველი ხანდახან გიმნასტიკის მასწავლებელი. ონი ჩრდილოკავკასიიდან. მადლო ტანისა, გვარიანი ლითი ეკანომი და მთურავი ტანისამოსებისა და ტანზე წამოსასხამისა (პალტი) მის რუსი ყოფილ სამაგელ—უნდა მიგეტა ქრამში, რომ რამე გააკეთოს.

წიგნების ყრდის სახელმწიფო—ვიწმე სირლის—რუსი. თერთთულად სახელმწიფო დიადკა იყო ყველა მო-წაფისათვის, მაგრამ სინამდვილეში უნდა მიგეტანა ბოლო თოფა, რომ შენ თოთხ გაგვეკეთებია შენი წიგნის ყდა.

პირველი დედამიწის ომი რომ ატყდა, ქუთაისში ჩამოვიდა ახალგაზრდა აკიმიოვი და დიმიტრო რუ-სის მოზარდა თათბის პეტროვარაში მიწვევა—დიდ მომავლისათვის და დიდ წვალებისათვის. რაღაც მთელი საქართველოდან ორთხი ახალგაზრდა ქაბუკი რუსები, უმრავლესობა მოხლებების შვილები, წა-მოეგენ ანკესზე და ისინი ჩაიკვეთეს პეტროვარაში, საჩქაროდ მოათავსეს სამხედრო შკოლებში და ექვს თვეში გამოჩვეეს აფიჭობათ ყველა მოათავსეს გვარდის პოლეკებში. გაგზავნეს გერმანიის ფრანტზე. სოლდატოსთან (ცხებ რუსის) ბეჭენებდა მოაწვეეს ტრანშეები ლაბორნტებით. ეს პოლეკ-ბი ეძებრა ამ ტრანშეებს და აიღეს უთხოთ ტრანშეები დიდა—ხეით დიდა. რადუკაც დაბანაკდნ ამ ტრანშეებში, მტერი არ ჩანს, მაგრამ უცებ გაისმა შორიდან ზარბაზნების ქუბილო. ერთი კუადრატ მეტრულად დადგარა ასი ყუბბარა—ოქმა გვარდის დივიზიამ დაიძრნ მარტინით—გზა მოკროლია—დაიძრნ მარჯვნივ : იგივე. ორივე დივიზია ამოწყვეტილი იყო, რომ მტერი არც კი უნახავთ მთელი ახალგაზრდა რუსისა საქართველოდან, მი დღეს დაიღუპა. ჩემი გიმნაზიის ამხანაგები: აკიმიოვი,

ეკონომი მთელ გიმნაზიისა და პანსიონისა, რუსი მიწენკო ცხოვრობდა გიმნაზიის ეზოში (გიმნაზია-მეფე სოლომონ მეოთხის სასახლის ადგილზე იყო) სახელმწიფო სახლში. ჰყავდა მრავალრიცხოვანი ოჯახი. ერთი მისი ვაჟი კავალერიის აუტორი იყო-იპპონის ომში გენერალი. ამის გათავების შემდეგ გადმოაყვანა თფილისში. შორიხელის 1910 წელში, თფილისში დიდი პარადა ჯარებისა. ყველა ჭკობენ, ნამესტნიკი ვორონცოვ-აშოვი მიიღებს პარადს. გამოდგა, რომ ლენერალი ყაზბეგი აქს უფრო დიდი ხარისხი და ჩინები ვიდრე ნამესტნიკს.

გენერალი ყაზბეგი იყო თავმჯდომარე წერაკობის საზოგადოებისა. იყო გენერალური შტაბისა დაიპაჰიის ომის დრო-დღელ სევასტოპოლის კომენდანტი. იმ რამ გათავდა ყაზბეგს მოუვიდა დეპუტატი თვით ნიკოლოზ მეორის; თუ არ იქნენ საიმედო ციმბირისაკენ მიმავალი ჯარი, დახვრეტოთა მაშინვე მიატოვა გლოდივასტოკი და ჩავიდა პეტერბურგში. იქ შტაბში უხარა: იგი მეომარი და სა-

ლდათის დახვრეტა არ არის მისი საქმე, თფილისის პარადი უნდა მიიღოს ყაზბეგმა, რადგან მას აქვს მეორე ხარისხის წმინდა გიორგი. ინფანტერიის, არტილერიისა და კავალერიის გენერლები: შუვაევი, ნიკიტინი და მიწენკო, პარადით არ იკნან რა ქმნაბ „გურულის“ წინააღმდეგ. გენერალი ყაზბეგი თავისი წმინდა გიორგის ჯვრით, პარადზე მყოფი და თფილისში - ისე როგორც ძველ მეფეებისდროს პარადში მწვენივრად ჩაბარდა.

პარადის შემდეგ ყველა წარუდგა სარდალს. ყაზბეგმა უხარა გენ. მიწენკოს მოეცადა. ახლა ვალაპარაკით ყაზბეგი: ვკითხე რამდენი ხანია შენ ჩამოდი საქართველოში. პასუხი: ექვსი თვეა. მერე როგორ მოხდა, შენ დაიბადე საქართველოში, აღზარდე მეფის ყოფილ სასახლეში და ყოველ კვირა ბატონინებ შტაბს, რომ კავკასიის პოლკებში ბევრი ქართველიათავადა-წამურები მსახურობენ და საშენია იმპერიისათვის. ახლა შენ თვით იყო რა უნდა ქმნა. ჩაერთა და საქმეში თვით ნამესტნიკი. ყაზბეგმა მისწერა პეტერბურგში და მიწენკო სალადე გადაიყვანეს.

ასე მკითხველი ჩვენ გვყავდა მტერი არა მარტო კოზაკი, რომ იძახდა „რუბი რუბი“ - ანუ მეზარბაზნე „ნაკლადი“, არამედ-მეფეელი რუსი, მასწავლებელი რუსი, და ლენერალი რუსი.

თფილისში აღიძრა საკითხი ქართული უნივერსიტეტის დაარსებისა - სახსარი იზოგეს. ამის გამომყვამა ნახა ვორონცოვ-აშოვი. ნამესტნიკი ძალად მიდარა კაცი იყო მან შებრძობა მეც გამოვიდებ ფულსა. გავიდა ორი თვე - ნიკოლოზ მეორემ ცოცხალი უხარ თქვა. ბოლოს ვორონცოვმა ყაზბეგს მოსწერა: მთავრობის აზრით, ქართული უნივერსიტეტის დაარსება სეპარატისტულ მიმართულებას გამოიწვევს. ყაზბეგმა უპასუხა: ჩვენ შენთან გვაქვს-სახსარი მოგნახეთ, ხოლო ვინც ამას ეწინააღმდეგება, ის ვერას გახდება, ეს მალე მოხდება, მხოლოდ ისტორია დასწყველის იმ პირს ანუ იმ პირს, ვინც ამას ეწინააღმდეგებათ. ვორონცოვის პასუხი იყო ჩემი კერძო აზრი თქვენ იცოთ, თუ მე მერგება ეს წყველა უნდა მივიღო. ...

გენიალური მწერლები გვყავდა, საბა-სულხან ორბელიანი, შოთა რუსთაველი, ჰეკტავაძეები, ილია, აკაკი და სხვა. იმათ ნაწერები არათუ საქართველოს, სიამაყეა, არამედ დად ერებსაც არ ჩამოშრება. ერთი უპირობო: პარში ინახულს რვა ქართველი მარი ბროსე- უცვლ ხნიერი. მან წაიყვანა ეს სტუმრები ერთი დღე სურათების მხატვრულ გამოფენაზე. უხარა: აბა თუ გამოიტყობთ იმ სურათს, რომელმაც მიიღო პირველი ჯილდო ყველამ ვიცავდი გამოფენაში მაგრამ ამითა ბოლოს მარი ბროსემ მიგვიყვანა ერთ სურათთან და სთქვა: აი ეს არისო ჩვენ გავოცდითო, იყო მინდორში ძროხა-ბუბრალი ძროხა, ნაშუადღევს კარგად გამოძარი და დასვენებულთა თვალბოთ გამოყურებოდა. აი, ეს ძროხა მადლიერი დღის საკვებით რავა კარგათ მოგმართავთ- დაუყვირითო მართლაც არაჩვეულებრივი, რეალში სინამდვილე. ბროსემ გვითხრა: ჩვენ დღეს არ ვიცით ქართული მწერლობის სიღრმე, გავივინ დრო-შეიძლება საუყურე, ეს ლტერატურა იქნება პირველთაგანი მთელ ქვეყნებშიო. ჩვენმა ქართველმა ინტელგენტებმა ჩვენ ვცავს დიდ გაზეთის მწერლები-დაწყებული დიმიტრი მესხიდან (ქართული გაზეთი პირველი): მთელი რიგი მწერლები რაფერ ჩამოვთვალთ. ამ მწერლების დამსხურებია ის იყო, რომ ჩვენ ქართველების ყურადღება დას. ევროპისკენ იყო მიმართული და თმეტი პოლიტიკურათ რუსეთთან ვიყავით მიგაჭულს, და ხიფათი დიდი იყო, ევროპისაკენ და არა რუსეთისაკენ დიწყო ყურება ჯერ ილიამ (მისი დიდი ჩვენ არ აღმოჩნდით), მერე უორდანი, მახარაძე, სეთი დედარიანი, გულიშვილი, ჯაბადარი, კაპანელი, არჩილ ჯორჯაძე და ეკანოზიშვილი-რომელი ერთი ჩამოვთვალ-აყენენ ათობითო დიდ გაზეთის უფრალისტებს-პერიოდისტებს მოვიყვან: ნიკო ნიკოლაძე, ზდანევიჩი, კალსტრატე ჩიკვაიძე. ყველა ამ პირთ ქმნადათ დიდი თანამდებობა საქართველოში, იგნინი ქმნიდენ ქართულ ცხოვრებას. ნიკოლაძე-კალსტრატე ფრანს ქალაქის თაობა. გიორგი ზდანევიჩი შავი ქვის საზოგადოების თანამდებობა. კალსტრატე ჩიკვაიძე-ქუთაისის ბანკის თავმჯდომარეობა. იანგა მ. მ. მაინტეის მათი ქანცლარი! საქმიანობა, არამედ მათი გაზეთით თესვა

საქართველოში ევროპიულ ტივალ ზაცისა. ეს ხდებოდა წმინდა ქართულ ნიჭით, სულსკვეთებითა და არა რუსული შვილის ნიყო ნიკოლაძე: ქუთაისის ქალაქის თავის ვაჟი. ევროპაში განათლებულ ჩამოვიდა თფლისში-მიხეილ-ბედა, უცბე მიხვდა საფიხის. თფლისში ახალი დანა რუსის მთავრობის გაზეთი - გამდიდრდა-სამხეზრ-ვაქრული გაზეთი. ქართულიც იყო-ხოლო სუსტობდა. რუსულ-კავკაზში წერდა კარგი მწერალი მამინინი. ბუფის წერდა ველჩკო ველჩკის უცარდა, ვითომ, ქართველები სანდინდა აძაგებდა სიმხედა. ნიკოლაძე იგრძნო ნაკლი. გამოსცა რუსულად-ამიერ-კავკაზის სიტყვა". ერთი თვის განმავლობაში ეს რუსულ ენაზე გამოსული გაზეთი, გამდიდრდა ლეტერატურაში. იმისთანა ორიგინალური ცრუილიანი წერილები გამოდიოდა, რომ ჩამოხედენ რუსები-სამხედა. რამოდენიმე ათეული წლით დაიპყრო პრესა. ჩვენთვის რაღმე დაკარგული თფლისის საზოგადოება გამოაღვიძა. დაიპყრო ლეტერატურულად და შემდეგ ფაქტურით გაველინით-სამხედა ფილი ბათუმი-მიწედა კავკასიაც ამ გაზეთმა შეატრალა ჩვენი ბელი.

გიორგი ზედნოვი: (მამა პოლნელი დედა ქართველი, მამა) ძალიან ენერგიული კაცი, ძალიან ნაწვლები კატორღაში-სანდინდა შეედავა რუსებს(მამა უკვდა დიდი მოძულე რუსის) და გააგზავნეს ციმბირში-და მისმა-მამამ მოახედა და დააბრუნეს. დაიწყო მწერლობა მამაშვილის ფსევდონიმით წერდა ქართულად რუსულად პოლნურათ. ცნობის ფურცელი რომ დაასდა მისი სულს ჩამოხედული. დაარსა არილფორჯადესთან-ანერად სოციალ-დემოკრატის ტიპის პარტია.

სამი პარტია იყო საქართველოში: სოც დემოკრატები(მენშევიცი): დემოკრატები და ნაციონალ დემოკრატები(არასოციალისტური). შავი ქვის საბჭო რომ დაარსდა პირველი თავმჯდომარე იყო სლომან ლეონიძე-კანტორი, დიდი სლომან ლეონიძის შვილის შვილი. მეორე-იყო გიორგი ზედნოვი-იყო წილზე მეტი იყო თავმჯდომარეთ კალამი შეუდარებელი-ბასრი მკაფიო ნიყო ნიკოლაძე-საოუტით ქართული ძალიან კარგი რუსული დაფრანგული-ფრთის ქალაქის თავი და თოქმის ამშენებელი.

კალსტრატ ჩიკვაძე მწერლობაში პროფესიონალ არ იყო, მაგრამ როცა დაწერდა, არა-ჩვეულებრივად ორიგინალურს. კარგი ადოკატე იყო მისი მთავარი საქმე ქუთაისის ბანკის თავმჯდომარეობა. მახსოვს ერთხელ რედაქციაში მოგვიტანა თავისი წერილი, რომელშიც მენშევიციების ეკონომიური მუშაობას დაკვივით აქტიუტებდა. შიგ, როგორც მაგალითი, მოვანილი იყო ერთი ვაქრის ზეგვიდოვის მოსამსახურე დათოკო ქებაძე. იგი ქებაძე დანიშნეს პოტოკოვის წყლის საქმის უფროსათ კალსტრატ ჩიკვაძე წერდა, რომ დათოკო ქებაძე უპეტრებს არ ხმარობს - ეკონომიას აკეთებს, ბოლუბში კი სხვა და სხვა ჯიხები დაკრავუნო სტატია ასე თავდებოდა: ქვეყანა იდუბებოდა ქებაძე ბუქნას შევებოდა(იმ ქებაძემ თავისთვის კარგა იმუშავა-გალავინსკიეიყდა სახლი). ამ სამამა დღმა მწერლებმა გააღვიძეს და გაამხნვეეს ჩვენი საზოგადოება.

რუსის უნივერსიტეტში.

ჩემი გიმნაზიის ატესტატით ყოველი უნივერსიტეტის გზა მქონდა გახსნილი. რუსეთის სამთო მანდი ინსტრუქტი ანუ რკინის გზის ინჟინერთა უმაღლეს შკოლაში, საცეალური ეგზამენი იყო საკიომა ეგზამენი იყო კომიდა. თუ უკვდა მემადნეთა სამართლებლობა მამა ან სხვა ნათესავი-მიგიღებდენ, იგივე იყო რკინის გზის შკოლაში, ვარჩიე მათემატიკური ფაკულტეტი. ოთხი წლის კურსის შემდეგ შემძლე მასწავლებლობა გიმნაზიაში, მაინც ჩვენზე ბევრი ახალი გიმნაზია გახსნიდა.

მეორე კლასით მივდვარ თფლისში და იქედან პეტერბურგში. რიონის სადგურზე კუბეში შემვიდა იდა ჩვენი გიმნაზიის დირექტორი. -ახლად დანიშნული. მე ვთხოვე დირექტორს, რომ უნივერსიტეტში უკვე დაიწყო მათემატიკის ლექციები და ვშიშობო- რომ წელიწად არ დამეცარგოს დაგვიანების გამო. მან მიხრა: ხვალ თურმეტი საათზე პამეტიტელს ვნახავო, შენც იქ მოდი იქნებ რამე მოგიწყუთო. პამეტიტელს რეკომენდაცია ასეც მოხდა: პამეტიტელს მიხრა, მაგრამ მათემატიკის კლასი ძალიან გვიკრძებდა, როცა გაათავებ პირდაპირ მოგწერე და მიგიღებოდა მივედი პეტერბურგში უნივერსიტეტში და დაგვიანების მიუხედავად მიმიღეს - პამეტიტელს რეკომენდაცია გაპრა. წავიდი პირველ ლექციაზე, სახლში თავგაბრებული დავბრუნდი. უზარმაზარი აუდიტორია, პროფესორის დაფები, რომელზედაც წერს-მომარბის ელექტრონიკის კომპიუტერი ერთი დღე სამი მეტრის სიგანე ასეთივე სიმაღლე. პროფესორი იყო სელვანოვი. სელვანოვები იყვნენ შვეიცარიის ქვეშევრდობები. რაღმე ერთი საუკუნის წინეთ მოვიდენ რუსეთში: ცნობილი პედაგოგი პეტსტალის რეკომენდაციით ყველა სელვანოვები მოდებით იყვენ მათემატიკოსები. პეტერბურგში, მოსკოვში, კიევიში, ხარკოვში და გენოე ყველანა. სახითაც ერთმანეთს გავიგნ. საშუალო ტანისა - ბებეში ფართო ეცვათ შავი სიურტუტი - აღბათ შეიცარიული პროფესორი ჩვეულება. აიღებდა მელს და კარგი ბიხი ხმით დაპარკობდა. პირველი საათი - ამ უშვებულელ დაფას გაავსებდა მათემატიკურ ფორმულებით. ხუთმეტი წუთი შესვენება. მეორე საათი მეორე დაფასავსებდა. სადამთით ვისაც უნდოდა, პრაქტიკული ვარჯიშობა იყო მათემატიკაში

ჩვენი გიმნაზიის მასწავლებლები იყვნენ სოსტოპამიტობ ძალან ცოტა ცოდნა გამოიტანენ, ამის გარდა, ერთი თვე დაავადიანე პირველი კურსის ლექტორებს. დანაკლისი რომ შემეცნოს ვიყიდე წარსულ ლექტორების სტენოგრაფია - სტუდენტები პყიადენ. იყდახო ლექტორაში რამოდენათი მანეთ ვადი- ისადე. ტყე, ზევა ცოფრებისა-კასტ შეაზინებდა. დავიწყე მუყათად შრომა, რომ მოეწიოს ჩემს ამ- ხანაგებს. დეკემბრის ბოლოში დავეწიე. მაგრამ აქ შეიცვალა ჩემი ბედი.

მაშინ-ჭრასა შეიდის შემოჯიშაზე - ვინ არ იყო პეტერბურგში - მარტო ქართველ სტუდენტ- ბი იყო სამასამდე. გვექნდა ჩვენი საზოგადოება "სემლარესტო". ჩემი ძმა აღექსანდრე - შემდე- ეგ ექიმი ხირურგი - იყო თავმჯდომარეო გაჩინის ამბების შედგის ცვალი არ იყო გამჭრალი. პი- რველი პარლამენტი გარეეს. ნოე ურადანა ტერიოჟნი იმალებოდა. ტერიოჟნი ფინლანდია ეკუფრინდა და იქ რუსის ანტინისტრატოა ვერ წვდებოდა. სტუდენტებს ჰქონდა თავისი სასაბლო ამერიკული სი- სტემით: კასაში მიცემ ფულს, აიღებ რაც იყიდე დაჯდები სადაც გინდაარავითარი მისამსახურე ლ- კია - ძალიან იაფი და ნოყიერი საქმელი. ორი აბაზო კმაროდა - კაცი კმაყოფილ დარჩენილყო.

პეტერბურგში ჩამოვიდა სევასტოპოლიდან ჩემი სიძე გიორგი ქორქაშვილი, სევასტოპოლის არტელერ- ბი უფროსი ლენერალი. მასთან გავიცანი ვიცენეშტინი. იყვნენ ორიძმა გერმანელ თავადები, ხლო დედი ქართველები. ორივე ძმები მსახურობდა მეფის სასახლეში. სასახლეში ბევრი იყო ქართ- ველები.

ნოე ურადახიასთან დადიოდა ტერიოჟნი გიგო წულუკიძე, თამარი გოგოლაშვილი, ნოე რამიშვი- ლი, კაცი წერეთელი, კარლ ჩხეიძე და სხვები. სტუდენტთა სასაბლოში ვვებულბოდი ყველაფერს.

ლარბ სტუდენტოვის განვიზრახეთ მოვედევნოს სადამო. საქართველოში საშინელს რეაქტოა, ბე- ვრს ფული არ მოიადო. ქნ. ოლბეთი (თეთ ქართველ ხოლო ქმარი იტალიელ თავადი - დედი რუ- სის მიხედი) - მოგვიხმდა და ვიხიხრა: ხვალ თორმეტ საათზე მოილო, მოვცემო მოწვევის ბარათებს და ჩვენი ეტლით დაატარებთ მთელ ქალაქშიო მივედი ახალშეკერილ სტუდენტს ტუტურაში - შემეიკ- რა ქართველმა პარტინომ ვიქიძიძემ. მე მხვდა სამ ცენინანი ლხაჩი - მგონი იყო სასახლს. და- ვატარე ამ მეფური ფაქტით თორმეტ მოსაპატეხებელი წერლები. მახსოვს ერთი იყო რკინისგზის მინისტრის თავად ხილყოვის, მეორე - ნაფთის მავანატის ნობელს სახელზე. რომ გავათავეთ ქუჩები, შევძალე შეეტლს "ნაჩიო" უარი მიხხრა - სტუდენტო ხარო. ეტლი დაფრინავდა ნამდვილი რუსული ტროიკა. გასაოცარია ეს მარბილები ნევსკი პროსპექტზე რომ დაფრინავდა. ამგვარი ჩემს დედაში არ შემხვედრია მისდებში. სადამო იყო საზამთრო ტეატრში. მოვიდა უსწიმო ხალხი - მეფის დედა ლე- აში. სცენაზე კსეშინსკაია - მეფის ფაფორცია. საუტყოფო არტისტები. სადამოგაგრძელდა სამ სა- ათამდე. პირველი და მეორე წყება ცხრა საათზე დაიკავა, ქართველებმა ჩიხებში - ასე ოც ან ოც- დათ კავდომე. საკვირველ საწახაობა იყო ამდენი ლამაზი კაცი ექ ერთად ამ მენახა. ვიცენეშტ- ეინმა რომ ჩამოშიდარა თქვა ერისთავის ნუსიდან: არ გავცელი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა. სადამომ მატერიალურად კარგად ჩაიარა. დარჩა ნაღდი რვაათასი მანეთი. მე კანტროლორი ვიყავი ვითომ, რადგან არაფერი მქონდა საქანტროლო.

გ ე რ მ ა ნ ი ა შ ი სამთმადნო უმაღლესი აკადემიაში .

გერმანიის აკადემია - სამთმადნო იყო მოთავსებული ინვალდეს ქუჩაზე. ორი უშველებელი შენ- ნობა : ერთში ბინადრობდა ლანდესანშტატო ესე იგი უმაღლესი აგრონომიური სასწავ: ებელი, მეორეში კი ჩვენი მადნების აკადემია. გერმანიის ქვანახშირი, ქვისმარლი, ტყვია ბევრია, ხოლნაფთის ნაშთიც არ არის და არ ასწავლიდა. არ არის რკინა - მოაქვთ შვეტიიდან, არ არის შავიქვია, მო- აქვთ ჩვენიდან. არ არის სპილენძი. ასწავლიან კარგად რაც ამ ქვეყანას გამოადგება. ძალიან კარ- გი პროფესორები - ყველა ტეკტონიის ორენის წევრები. უმაღლესი რეაქტიონერები. უქმე დღეს მოდ- იოდენ ტეკტონურ ორენის ტანსაცმელებში, ძალიან თავისებური ფორმა. აკადემიაში იყო სული ორასი თუ სამასი სტუდენტი. ამითში . - მე და გიორგი მაჩაბელი (მან დამოუკიდებლობის ბრძოლაში ითამაშა- უდიდესი როლი). იყო ერთი ბოერი (სამხ. აფრიკელი) და ერთი დროს ვილაც ჩინელი. სვა ყველა გერმა- ნელები პრუსაკები. ერთი სეზანი აქ ისმენდა ლექციებს ბარბაბა პაპავა, რომელიც სწავლობდა ფრა- იბურგში. ჩვენ ქართველებს - შედარებით პრუსიულ ხასიათსა (ძალიან წააგავან ველიკოროსებს), კარგად გვეპყრობოდენ. ჩვენ ორი ქართველი მივიდეს სტუდენტთა ტეკტონურ წრეში. ოთხშაბათობით სადამოს თავს ვიყრიდით მათ ბინაზე, რომ შეხველიდეთ ერთი უშველებელი აზარდაშათი ჩვენებური ყა- ნწის მსგავსად, მოგითანდენ წითელ ღვინოს - იყო ცუტყთან უმაღლესი უმწის - ძალიან კარგი ღვ- ინო, მაგრამ ცხელი - ალანინ-ცუტყლანი, უნდა უსიტყვით ერთი მისმით დაგვლია. მე ისე მამარტე- ბდა ეს ცხელი ღვინო, რომ ერთი ანუ ორი საათი ვიყავი მთვრალი. გაისმოდა მათი ტეკტონური სიმ- დერები. მე ხშირად არ დავდიოდი გიორგი მაჩაბელ ხშირად ესწრებოდა. იქიდან გაიჩინა მან ნაც- ნობობა რომელიც გამოაღვა ჩვენი დამოუკიდებლობისთვის.

გავიდა რამდენიმე წელი ჩემი აკადემიაში ყოფნისა. ერთ დღეს მე და გიორგი რადაც საიდუმლო ტვიტანურ კრებაზე მიგვიწვიეს, ორსამდე ქალი და კაცი იყო ერთი დარბაისელი ახალგაზრდა ქალი სრულებით უფრო იყო, თავი ჰკონდა ბელტჩემე დეშო არ მინახავს ასეთი რამ.

ორი მოხსენება გააკეთეს, პირველი - ქალების ვაჭრობაზე. მოხსენებელი იყო გერმანელი - გასაოცრად მკითხველი და დიდი ორატორი. აგვისხნა ქალების ვაჭრობის წესი - დაჯარმებით და სტატუსით. ორი თუ სამი რუსეთის პოლიციის, რამდენიმე გუბერნია ბელორუსების, შინაბლო რვა თუ ათი რუსული გუბერნია - არაფერს სხვას არ აკეთებს თუ არა ქალებით ვაჭრობას. ბევრი არის მათ შორის პოლიციის რუსის და უკრაინის (ურები)ა. ახალგაზრდა ლამაზ ბობრ ქალებს ჩაიგდებენ ხელში, ეს სპეციალისტები ქალების ვაჭრები (უჩრავლესობა რუსები, დიდ ფულს ტოვებს) ჯერის წერით, პატარაძლინით ესე იგი დაქორწინების იმედით) ანუ პირდაპირ იყიდიან ფულადი ჩუმით სპეციალური ხორცილებით მიჰყავთ აფრიკაში - ალესანდრიაში ანუ სამხრეთ ამერიკაში, ბრაზილია არგენტინა ჩილე. იქ მათ უდიდეს ფულად რაოდენობას ანუ ათასობით საროსკიპო სახლებში (ჩვენში რომ იტყვიან გათასხარებულ ქალების სახლში). ამ მოხსენების აზრი იყო რუსების ზიზი - მათი მოქალაქეობის არარაობა. მეორე მოხსენება იყო ლოთობაზე - ესეც რუსების წინგვეყვება. ავსტრიული ქალი რომ ქალა აჩრევნები შემოიღეს, დაუტანა ქალებმა ასტრებს ალაქითი პარამენტში. როგორ იქნება ჩვენი ქმრები ამდენ სპირტს და ლვინოს სვამენო. მიიღეს კანონი რომ ლვინო და სპირტანი სასმელი მხოლოდ ბოთლებით გაიყოს. დახურეს სამიკიტნები და რესტორანებში აიკრძალა ლვინის და სპირტანი სასმელების გაყიდვა. რომ გავიდა ორი წელი სტატუსიკამ არგენია ალკოჰოლის ვაჭრობის გასამეცხად. მიზეზი გამოდგა რომ თუ მამაკაცი სამიკიტნში ერის ანუ ორს ჰიქას დაღვედა, სახლში მოტანილი ბოლოდან ყველამ დაიწყო სმა და გასინჯვა - ცოლმა სტუმარმა და შვილებმაც გააუქმეს ეს ქალების კანონი და ისევ ძველ წესს დაუბრუნდნენ.

იმ ხანად ბერლინში რუსეთის საეროსთან სამხედრო წარმომადგენელად იყო გენერალ ტატშვილი. ძალიან დიდი პატივით ქართველი - ჩვენ მასთან ვადვილიდით ომში. ბერლინში ხშირად ვხვდებოდი ანდრონიკაშვილს. მან იცოდა ბევრი ენები. დანიულიც, გერმანიის იმპერატორის რძალი. კროპარინცი მეთელი, იყო ცოცხალი, მეკლენბურგელი მეფის ასული. ეს ცოცხალი ჩვენი ნაშენების მიხილი ნიკოლაევიჩის შვილის შვილი იყო და მან იცოდა რუსული და ცოცხალი ქართულიც ანდრონიკაშვილი ხშირად დადიდა კროპარინციან და ცოცხალსთან. თამაშობდნენ ლაუ - ტენისს. როგორც ანდრონიკაშვილი მათთან. საქართველოს საკითხი ყველა გერმანიის მეფის შვილებმა კარგად იცოდნენ (რამდე - ნიშე შვილი ყავდა). მარწმუნებდა: ვნახე კროპარინცი სასახლეში საქართველოს დიდი რუქადა ჩემი სოფლის სახელი ამოვიკითხე მე შვანია, ცოცხალი სიმბატა პრუსიულებისა ქართველისადმი ეჭვს ვარეშდა. ამიტომ საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება და გერმანელების როლი არ იყო ჩემთვის მოულოდნელი. ამ ანდრონიკაშვილზე ხმები დადიდა, რომ ნიკოლოზის ერთი ქალი - ანასტასია, რომელიც რუმინის მეფის შვილის საცოლთ ითვლებოდა, ანდრონიკაშვილზე იყო გადაკიდებული. ბებია მისმა და გიორგი შარვაშიძემ მოიტოვეს თავიდან და ბერლინში გამოაგზავნეს. რას აქედებოდა ბერლინში არ ვიცი, მაგრამ ფული არ აკლდა. სახით არაფერი შვილი - წვერ უღვაში არ ეზარებოდა - ოჯახული წესი ვატი ევროპული სახისა. სუბმილირი თვის მოგონებაში სწერს, რომ ჩემთან დადიდნენ ოჯახში, იგი და მანთაშვილი. ჩიხაში ის, ჩემი შეხედულებითარ იყო ღამაში კაცი. სუბმილირი ოჯახობით მოიხსენიებს, რომ მან დისკებით გრამოფონზე მოაწყო წირვა და კვირახობით ისმენდა. გიორგი შარვაშიძე დიდი პირვნება იყო. ქუთაისელი გიმნაზიელი, მამარჩემის მოწაფე - მიაღწია თეოდოსის გუბერნატორობას.

ერთი მეფის შვილი გიორგი, ქვეყნით ავტო განუწყურებელი იგი სტოკოლმშია აბასთუმანში ალესანდრე მესამე რომ მიიცივალა, გიორგი შარვაშიძე შეიქნა მისი ცოლის ქმარად ესე იგი ნიკოლოზ მეორეს მამინაცვალა. დასწერა ქართულთ მოემბ სტენისათვის: გიორგი მეექვსე და დადა ქუთაისის თეატრში. გვირანნი ქვიციანი კაცი იყო ყავდა ბევრი სტაქენდანიტები უნივერსიტეტში. ანდრონიკაშვილი გახსენებაზე მინდა მკითხვლენ ორი სასალოლი შემთხვევა ვუთხრო სიგანის ახლო არის დიდი სოფელი კარდენახი. ძალიან ბევრი, ათას წლებით შევენახებომა. ერთს ჩემს ნაცობს ჰქონდა ოცი დესეტინა ვენახი მართლზე გაბმული (სიმაღლე ერთი საყენი). სარდაფი არ ჰქონდა და ჰყიდდა ლვინოს წლიურათ ორმოც ათასისას - ნამდვილი მილიონერი. ამისანა დიდი მევენახე იყვენ ამ სოფელში ასი ოჯახამდე. თითონ კარდენახი შეიცავს ათათას სულამდე, ნოე რამიშვილია მიაბო: მიველი კარდენახში დადიდულა მიმიღეს როგორცავიფიფულ საქართველოს მინისტრი. ვუთხარი თუ რამე უნდათ მოავტობისავან - მითხრან, ვერქობდნენ რომ მხოლოდ კარდენახის გადაქცივას დადაბან ქალაქად გზების შექმნებას, შკოლებს და სხვა. იბეჭეს და პასუხი იყო: მოგვამოკი იმერლები რამიშვილია ისე გაიგო რომ ეს დაგოფების ახლოს ჩასახლებულ იმერლებს გულსხმობდა - სისულელით ჩათვალა და პასუხი არ გაუტოა. მე ვთქვოვ - ეს მის დაუწებულ გორულებს შეეხებოდა. ყველან რომ დააფინა მთელ კახეთში. კახელები ყველა დასავლეთ საქართველოს ხალხს იმერებს უჯახიან.

მეორე სასაბჭოლო აშხაგი მითხრა აგრძობდა მევენახეებ როგორც მართავდა სევიატოლ მირის კის მამულს (დღეა მისის - ქართველი ქალს) ყოფილი ნიკოლოზის მიწისტირისას. პეტროვგადან ჩამოსულა რუსი აგრძობდა რევიზორი. მე ფაიქტინი დახვდელ სიგმახში. რომ გავიარეთ სავენახე ანაგა და მიუახლოვდით კარდენახს, იგი აგრძობდა ალტაელებელ ბუნების მშვენიერებით მეუბნება: როდის დინწყება ვენახებით. მე მივხვდელი რომ ვენახი არ ვენახა. ჩამოვხტით ეტლიდან და უახლეს უფროს ვენახში შევიდით. ვაჩვენებ და ვუტყვინი ვენახი მავთულზე გაბმული. ჩემმა რუსმა აგრძობდა მითხრა: მე მეგონა ეს უკრაინაში ფასოლი რომ იტან იმნაირი არისო. აბა ასეთი რევიზორი აგრძობდა როგორ ვამოიქნობდა მე როგორი მმართველი ვიყავით დააბოლოვა ქართვემა ჩემმა ნაცნობმა.

ბერძენში რომ ჩაველი, დამხვდა ჩემი ნაცნობი ქუთაისიდან ერთი მექარახნის შვილი, წამი - ყვანა ბე ბინაზე სადაც ქართველები იყვნენ. პანსიონის პატრონი სახლში იყო მუდამ. ყოფილი ასეთ ამწყობი იყო თვალს აკლდა და ბენსიას იღებდა. ჩემთვის ეს ხელსაყრელი იყო, რადგან გერმანული ცოტა ვიცი და ლაპარაკით უფრო მალე ისწაველი ვიდრე წიგნით და გამატაკით. აქ ცხოვრობდა ბევრი ქართველები, დავიკავე ერთი თაახი პანსიონით. აქ ცხოვრობდა აკაკი ჩხენკელი მისი სიმპატური ცოლით მკარინეთი - სახეული თურქიას ქალი. ფილაქ მახარაძე ცოლით, ვალიკა აბში - ანაძე და სხვანი. აკაკი ჩხენკელი შემდეგში იყო რუსეთის დეპუტატი (მეგ შევიცი). საქართველოს მოეგონა ახალი რევოლუციონერ მთავრობის სახით საქართველოს დამოუკიდებლობის კრების თავიგა - დომარე. გაუფებრობის გამო მას არ ერგო საქართველოს პრეზიდენტობა. კაცო ბევრი ენების მცოდნე განათლებული და დებიო სერიოზულ ხასიათისა, მშრომელი და კვიციანი. შეეძლო დღეში თექვსმეტ საათი ემუშავნა. ფილაქ მახარაძე, ბოლშევიკი კარგი მწერალი. მისი ცოლსაქართველოში დაბადებული რუსის ქალი. ბოლშევიკები რომ შემოვადენ დიდ როლს თამაშობდა ვლადკო ბაზანიძე, ქუთაისიელი მექარახნის შვილი - ჩემ მძასთან სწავლებდა ქუთაისის გიმნაზიაში - ბოლშევიკების დროს მედიკურ განყოფილების მმართველი ქუთაისში.

აკადემიაში იყო ოცდაორი სავანი. პროფესორები იყვნენ კარგი და ბევრი. პროფესორი ეკონომიური დარგისა შახტრატოვ დროლი ეკონომისტი, ცნობილი ვაგნერის მოწაფე. ძალიან კარგი ლექტორი და მასწავლებელი, შედარებით ახალგაზრდა - ასე ორმოცე წლისა. კარგი აგებულების სასი - ამონო სახისა. ეს ის სახტა რომელიც პიტლერს მოუწყო ფინანსები და შემდეგ მას მთელ დელმინაზე იწვევდენსახელმწიფო ფინანსების მმართველობით. კითხულობდა ორჯერ კვირაში ორორი საათი პირველ საათს რომ იკითხავდა თუხმეტე წუთი დასვენება ხოლო იგი გადადიოდა სხვა სავანეზე და ამ დროს ავსებდა პიმილიანი ოხუნჯობით. ერთი მათგანი: ჩვენ მივიყვანეთ სამი საზოგადოება ელექტრონებისა უმაღლეს წერტილამდე. მას მეტოქე არ ყავს მთელ დელმინაზე. იმავე დღეზე უნდა მივიყვანათ ჩვენი თავდაცვის საქმეაღმოსავლეთში დასავლეთში და ჩრდილოეთში. ეს იყო რუსების ფინანსების და ინგლისების წინააღმდეგ აშკარა პროპაგანდა. შახტი იყო დაქსიელი და გაბრუნებული მთელი დელმინის დაპყრობის იდეით.

პროფესორი მადნეულობის მედიცინისა - ერთი ექიმი, პოლკოვნიკი გენერალური შტაბისა ძალიან წუნარი კარგი ლექტორი.

მათემატიკას - მექანიკას კითხულობდა იანკე. იგი გერმანელი უნა ხოლო კარგი ლექტორი და ჩინებელი პირიყვნება. იმასაც კვირაში ორჯერ ორი საათი ქონდა. ისიც დასვენების დროს მეტეორულ ოხუნჯობაში ატარებდა. ნიმიუმი - ინგლისელი ჩვენ, გერმანელებს გვამბუნებენ - ყველაფერს სამხედროთავალითწყებენო, კარტოგრაფის პაკერი უჩრბაზანათი ეჩვენებდათ

საზოგადოებრივი ხანებში გერმანელებს დიდად ძულდათ ინგლისელი.

პეტროვგრაფია, პალეონტოლოგია და გეოლოგია ერთი ნიმიუმი გადაბმული სავანებია, ხოლო ცალკე კათედრა, ცალკე ჰქონდა. პეტროვგრაფია ქვის აღწერილობაა - მისი მექანიკური, ქიმიური და დროთა განმავლობაში ცვლილება. ამას კითხულობდა პოტონიე გვარად ფრანგი ელზასელი. კარგი პროფესორი.

ძალიან ტოლიგაის პკითხულობდა ერთი გერმანელი კარგი ორატორი ძალიან ოხუნჯი კაცი.

გეოლოგიას კითხულობდა კრემი - ძალიან მცოდნე თავის დარგისა. ქვენახშირს კითხულობდა ბიზნისის მირჩენილი პირები. გავჩრდები ბაიშლაგზე რადგან იგი იყო საქართველოში.

საქართველოს საეკლესიო სამართლებელი იყო ორი. თულისისას ერქვა ქართლ-კახეთის სინოდი

ქუთაისისას - იმერეთის სინოდი. სინოდს ყავდა პრეზიდიუმი და ეს იყო ბაბუა ჩემი პრასარიონ დელაბერიძე. ეცა ფორმა წითელი მაულის საარქივოთარკ რუსული კანონით ითვლებოდა სამოქალაქო დენერალის ჩინათ. მას კარგი მამული ქონდა ცოლის მშობებთან. სოფელ გრანში, სავანეში სოლომონ მეორის ყოფილი მამული. იგი იყო დიდი მთავრობის მთელი; მას ჰქონდა ნიჭი დიდი საქმეების შექმნაში. მან და სტეფანე უბალი შვილის მამამ აიღეს ფილდრათი ფორტისა ორბანი და მიწა მამე. ჯერ რეინისგა არ იყო და ამ გზაზე ფორტის ტარება დიდ მსგებას ტოვებდა.

გაქვდა შვიდი წელი - ზეზაღაშვილი ბაქოსკენ წავადა კონცისია მიყიდა ბესარიონს - ორი წელი
ის შევიდა ბესარიონშია გაყიდა - აილი კარგი ფულია ფული ქუთაისში ცერტონი იყიდა შვიდი ორს
არსულანი სახლი (ქვეით მაღაზიები). ოთხი ვაჭი ყავდა ოთხივეს რუსეთის უნივერსიტეტში მისცა
განათლება . სამსახურის გარდა მშენებელი მამული ქონდა . მამინ - რეაასამოც წელს - ქუთაის-
ში იყო მხოლოდ ორსამდე კარგი სახლი . ქალაქის თავი იყო იაკობ ნიკოლაძე . ფილის გამშენებ
დის ნიკოს მამა . ბესარიონს ოთხი შვილი ყავდა , გიორგი ნიკოლოზი დავით და სიმონი . ყველა
თვალსაზრის საზოგადო მოღვაწეები - უფროსი გიორგი პირველი ოცხეთი აფსოკტი , ოჯახისთი წელი
უცხოელ თავმჯდომარე იყო აფსოკტებისა . ანეტა , მამიდაჩემი , ცოლი პოლკოვნიკი მუსხელიშვილი სა
ახალციხეში . მას ყავდა დიდი საქონლის ვაჭრები , შეძლებული მემამულე . გიორგი ლაღობერიძის ღვ-
აწლი იყო დიდი . იგი არ იყო კალმის კაცი , მაგრამ - დიდი პრაქტიკული მოღვაწე .

გლეხთა და აზნაურთა განთავისუფლების კანონი , სამოკლავო წილში საქართველოში მიიღეს .
ჩვენებურ გლეხს რუსის კანონმა მიაკლავდა რუსის მუციის , კრესტინანის უფლება . ეს არ იყო სი-
მარალი . ჩვენი გლეხი უფრო უახლოვდება კონას , ვინემ რუსის მუციის . ჩვენში გლეხს ქონდა რვა
ქვეყა მიწა - საშვილიშვილი საკუთრებათ . უნდა ყოფილი ახლოს ნაღონი ცხენი მზათ . -თარაღი და
სამგზავრო მოწყობილება . იმის მოხილვა ცხედა ნახევარ საათში . მას შეეძლო მიეტოვებია
მისი აზნაური ანუ თავი . ყველა ამ უფლებას , რაც ქონდა ქართველ გლეხს ანუ აზნაურს , მოყ-
ლებული იყო რუსის მუციის და აზნაური . ის მიბმული იყო მიწაზე . ისეროვარე კინტის , ჩვენ
გლეხს არ შეეძლებოდა რუსის კანონი . ეს იყო თავიდა კაცთა და არა გლეხი-მომხარბი-გარისკაცი .

განთავისუფლება თავისებური იყო : ყოველ თავადს მიეცა ოჯახისთი მანეთი . თითო აზნაურზე
ანუ გლეხზე . აზნაურიც - თავის მხრივ იღებდა იმავე თანხას ყოველ გლეხზე . ზოგ აზნაურს მხო-
ლოდ სამი გლეხი ყავდა .

მამიდაჩემი ანეტა ყოველწელს აწყობდა ახალციხეში საღამოსაქველმოქმედელ აზნათ . ჰყავდა
ბევრი სტაპენდიანტი - ისედაც ეხმარებოდა სასარგებლო კაცებს . ექვეთ - თავისთვის .

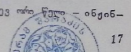
ბესარიონ ლაღობერიძე პეტროვრადის უნივერსიტეტში დასტუვის პროფესორთა მათემატიკურ ფაკულტ-
ეტზე . თთლოსის დამოციის უფროსი იყო ვიტტი , მამა ცნობილ მინისტრის ვიტტის . მან აიყვანა ბე-
სარიონი თავის თანაშემწეთ თთლოსში . აი სწორეთ ბესარიონმა შეადგინა დებულება ქუთაისის
ქართული ბანკისა (მიწის) . თავდაზნაურობამ დააფინანსა , რომ ვისაც შეუძლია უნდა გამოიღოს თანხა
ამ ბანკის დასაარსებლად . გიორგი ლაღობერიძემ , ვეტილია მერაბ ლორთქიფანიძემ , და სტუდენტმა
კირილე ლორთქიფანიძემ - დადგინდნ ბანკის ახლის და დაიწყეს შემოწირულობის მიღება . რამდენიმე
თვის დაუღალავი უანგარო მუშაობა . ბესარიონის დებულების შესწე გაიხსნა ქართული მიწის ბანკი
რამოვდათათასი მანეთის თანხით ორი წლის შემდეგ ჩამოვიდა ილია პავტავაძე და წაიღო ბანკის
დებულება და ამის გამოყენებით გაიხსნა თთლოსშიაც აგვარო მიწის ბანკი .

გიორგი ლაღობერიძე , აფსოკტი , დიდი მწარმოებელიყო ბუდმა არ გაუღებია . ტყვიბულში ალ-
მონდა ქვანახშირი . გიორგიმ აიღო არენდით ბევრი მანდები ბოქორი შვილებისაგან . საქმის საწა-
რებლად პეტროვრადში მიმართა ცნობილ ვეტილს პლევკის . საქმის მთავარწყობათ ექსპიათის მანე-
თი მისცა . ყველა ქალაქები დაამზადეს , გაჩნდა ბელგიური საზოგადოება და შეაძლია სამი მილ-
ონი . ამ მოლაპარაკებაში რომ იყვნენ , კომპანიამ გამოგზავნა გერმანელი პროფესორი ბაიშლაჯი .
მას უნდა გამოეყვია მანდის სივარგისა , სიდადე . ბაიშლაჯი ორი კვირა იყო ტყიბულში . გამოე-
არყვა რომ რამდენიმე ნაწილი არის ანტრაცტი ხოლო ზოგადიზგ ნაქონია ნაქლები ხარისხისა .
ახლა კომპანიამ უკვე მილონნახევარი შეაძლია . გიორგიმ უარი უთხრა . კომპანიას თავისი ანგ-
აში ქონდა - სარეტი ქახანა მილონნახევარი დაჯდებოდა . ნაცრიან ქვანახშირის გასასუფთა-
ვებელი . ასე რეაასამოცმოვდათ წელს , არ გასულა ორი თვე , ბიძაჩემი გიორგი ლაღობერიძეცაცდა
და ფიტების ანთებისაგან გარდაიცვალა . დასაფლავებას უზომო ხალხი დაესწრო . ვეტილია ხელთ
უფლოშვილია შესანიშნავი სიტყვა წარმოსთქვა . ასევე ვეტილია კვირკველიამ . ხოლო თთლოსიდან
ჩამოსულმა მანახებლასთქვა , შენ გიორგიმ დააარსე ქართული ბანკი ჩვენ თთლოსში აქედან წავი-
დეთ .

აი ეს იყო საქართველოში ნამყოფი ჩვენი პროფესორი ბაიშლაჯი . ერთ ლექციის შემდეგ
დასვენების თუბმეტ წუთის დროს მან სტუდენტბსუთხრა : ამისთანა ძველი ხალხი , როგორც არიან
ქართველები მეორე არ არის . გულკეთილი , სტუმარიმოყვარე , რაინდი და შრომის მოყვარე . ჩემი
იქ ყოფნა არ დაამაყვედებოთ . ამიტომ იყო ალბათ მე და გიორგი რომ ტყვიბულში ორდენში მიგვიღეს .
მამინ ისე არ გამეყვინებოდა როგორც დღეს მივიკრის უცხოელს მიღება ასეთ წრეში .

გეოლოგი კრემპი იყო საქართველოში ნამყოფი - კახეთის განაპირა რაიონში (ელდარა) .
შტუვენპაგენი ამტყიცებს , რომ ქანის იბერებმა ასწავლეს კატობიობას ფილოსოფიის შედეგება . მან
დასწერა სამი ტომი მხოლოდ ერთ მინერალზე - რკინაზე .

აკადემიამი იყო სამი ეტაპითი წლის შემდეგ - ნახევარინფინერი , კიდევ ორი წელი - ინფინ-
ერი , ხოლო კიდევ ორი წელი - დამოწმინა ინფინერი .

პირველმა პალეონტოლოგის ლექციამ გამოაცო პრივესორი ამბობს, ეს თქვენ უკვე იცით ეს მხლად იოცების ხანაში. ჩვენ მეშვიდე და მერვე კლასში გვასწავლიდნენ, ფოლსოფური პრობლემები ტუკას, ლილიკას - ფსიხოლოგიას - ეტუკას და ესტეტუკას. გეოლოგიის თითხმეტ ნაწილად და ყოველ მე არ გამოგონა. გერმანულ გიმნაზიის ბოლო კლასებში ასწავლიდნენ გეოლოგიის ნოციონებზე, ასევე რომ იოცენი, ჩემოვის უტო, ხოლო გერმანულ სტუდენტთათვის ჩვეულ იყო.

ქ უ თ ა ი ს შ ი

1910 წელს დავიწყე სულ ჩემთვის უტნობი მუშაობა. მივიხედ-მოვიხედე - ყველაფერი გულხად არის. ვიშოვე ერთ რუსულ - გერმანულ საზოგადოებაში საკომისიო საქმე - აგეტო და მსჯელები სა-ზოგადოებისა. საქმე მიიღოდა გვარიანად - მე ჩემი ლექსი მქონდა. გავიდა ერთი წელი მომცეს ინსპექტორობა გავიდა ორი - დირექტორობა. კარგი შემოსავალი მქონდა. ჩემი რაინდი იყო, იმერეთ გურია სანდგერო - ბათიმი ფთო სუფიო. ქანცლარია ჩემ სახლში მქონდა. დიდი შრომა მქირდებოდა, რადგან წინანდელი აგენტები ცუდლები იყვნენ. საზოგადოებას სამი ექიმი ყავდა: ჩარუ-ქოვი ნადრადე ლორთქიფანიძე. ამ ექიმებს ვაძლევდი გასამრეტულს, როცა ისინი გვებრუნებოდა. ოჯახური საქმეების შეეკეთებას შეუდექი. მამარემი იმ ხანებში მიიცივალა. დიდებულთა და-ასაფლავებს. ქუთაისის ეფესკოპოსი, დიდი ხალხი, თვალაჩინო, პირები. თფლი სტუკები რუ-გორც გიმნაზიას დირექტორს - პედაგოგებისგან ყოფილ მოწაფეებისგან.

თფლისში იმ ხანებშივე მიიცივალა ბიძაჩემი ნიკოლოზი, ყოფილ ბანკის დირექტორი და შემდეგში შავი ქვის დიდი მწარმოებელი - რადმი ერთადერთი ქართველი ამ დარგში რომ იხეიარა. თფლი იგი ცხოვრობდა ხან პარიზში - ხან თფლისში. ძალიან სასარგებლო კაცი. დამაწვია მე: მისი საქმეების გაძლად, მამიჩემის საქმეების მართვა და ვეკილ ბიძაჩემის ძალიან გართლებული საქმეები - განსაკუთრებით ვალები. ამის გარდა განიიავდა ლდაჩემის მამულსა. კაცს შეაშინებდა ეს გართლება - ამასთან უფლებდა. მართალი იყო ერთი მხრით ჩემი ძმა, „აქ დავიღუპე-ბი ექიმი ხირფრეო“, მაგრამ მისი მოვალეობა იყო და უნდა აესრულებია. დამნაშავე იყო მისი ცოლრუსის ქალი. მამის დასაფლავებაზე ჩამოვიდა და იმის მაგიერად რომ მე დამხმარებოდა (მის მოვალეობას მე ვასრულებდი): მე რუსეთში მიწვევდა. ახლა მოკლეთ ავხსნა ჩემი გასაპირო: მამარემმა და მისმა სამმა ძმამ ძალიან კარგი მემკვიდრეობა მიიღეს. მამისაგან - შვიდი სახლი ქუთაისის ცენტრში და მამისეული სამოსახლო ვიხიანში. ყველა ოთხმა უნივერსიტეტი დაა-მთავრა. დეიდან - რამოდენიმე სოფელი. ყავდათ და ანეტა ახალციხეში გათხოვილი კუ პირბო-ებში. გიორგი აფოკატო, დიდი მოღვაწე ხოლო დასტრავა ვალი: ორასიათასი მანეთი. ქუთაისში ქათამი ღრდა თუხმეტე კაპიკი და ათი კვერტი - ათი კაპიკი. ნიკოლოზი იგიც ვეკილი შავი ქვის მწარმოებელი დიდი ფილანტროპი, მთელი ფული რაც ქონდა დაუტოვა წერტიკობის საზოგადოე-ბას. ამ ფულის სარგებელი უნდა აეზარდათ ექვსი ახალაზრდა უნივერსიტეტში. ჩვენ აავციტოვა ქუთაისში მთებარე მამული: თუხმეტე დეკანი და ერთი სახლი. დავითი უმაღლესი მსაჯული ბა-ქოში, ქონდა კარგი მამული ბორჩალოში და კარგი სახლი თფლისში. მამარემი სამიანი, პედაგოგი

თანამშრომლობდა მოამბეში ბევრი ნაწიერები. თარხნა ქართულად ბროსეს საქართველოს ისტორია დამსახურებულ მასწავლებელი - ქართული გიმნაზიის პირველი დირექტორი. მათ შვიდ სახლს ცენ-ტრში მე ვერ მოვესწარი. ვაყიდე იყო. გიორგის და მამარემს დარჩათ კარგა ბლმიად ვალი. კერძო სესხების გარდა, იყო ვალი დიდად პატრეცემული პირებისა. ალექსანდრე ფანდინიშვილის, ხელთუფლი შვილის, კერაველიანის, ბარათაშვილის და სხვების. ამა ვინ გაექცევა ასეთ პატროსან პირი. კერძო შემოსავლიდან და მამულიდან დავიწყე გასტუმრება. მიპირდა ბევრს ვიკლებდი ვი-მინდი, მაგრამ ვალ ვისტუმრებდი. ერთი იყო ხუთიათას მანეთისა დანარჩენი სამი ორი. მოინდი ორი წელი - ხალხი დარჩა მაღლიერი. გამოვაცათ ლდაჩემის საქმეებიც. საქმე გამოვიბი-რა ქიათურს. შემოსავალი ცოტა ხოლო შრომა ბევრი. წავავლე ხელი დიდ ტყეს რომელიც იყო რა-ტის საზღვარზე. ათასხუთასი ფისიატრია. ისეთი ტყე იყო - თითო ხიდან თითო სახლი გაშენდებო-და - სულ წიფლა და ნაძვი. აქაც საქმე რთუდელ იყო: ტყეს მთავრობა მართავდა. ჩვენი იყო მხოლოდ ერთი მეთოხბედი - შემოსავლიდან ჩვენი წილი გვეძლეოდა. მაგრამ მამარემის და ბიძა გი-ორგის წილი შემოსავალი მევალებს ეძლეოდა. ვიყიდე ბიძაშვილების წილი, მეორე ბიძის წილიც ვიყიდე. დავიწყე ახსნა იმ ვალების რომელიც სულთ იყო დადებული. მივადრე გავრთამებას. ჩემს წილში ოჯახათათასი მამდიეს - არ ვავციდე. შალაღი იყიდეოდა მანდებში გასამარებლათ. ბიძა ნიკოლოზის დატოვებულ ქუთაისის მამულის ნახევარი, თფლისელ ბიძაშვილებს ვაყიდეოდა. ჩვენ მხარეზე ორი ვაგი და სამი ქალი ვიყავით. მამული იყო უფალი, დარბულუბა ორმოციათასი. ქიათურის შავიქვის წარმოება კრუპის ფრამამ დაიწყო. მე რომ ქიათურის საქმეს ხელი მოფ-კიდე, ამ საქმეს დიდი ყურისგდება და კონტრული უნდადა. დაუქნებულ კაცი იპარავდა უწამლოდ

ქონდა ბინა და ჯამბაგირი, მაგრამ შედოდა წერალ უმპანინებთან შეთანხმებაში და გაყიდულს ჩუქ-
ათ ჯამბაგირი იღებდა. ბიძაჩემი ნიკოლოზ სიბერის გამო საქმეს არ აწარმოებდა თითონ. ჩვენ კი
ვსწავლობდით. ამ მოკლე ხანში მან მესამე სარეცხი ქარხანა დააბრუნა. ერთ შემთხვევაში - მიწის
ქარეშმა უთხრა: რა მიზეზია რომ ასე უკვირ იკლავ შენსადამი. იმან უპასუხა: გლახა დროა,
მემამულეებს ებრძვის ხალხი. კი მაგრამ მარტო ლაღბერიძე ნახესო უხრა ბიძაჩემმა. გლახათ
ნაშოვნე გლახათ წავა. ამ ქურდ ბაღაცების კამპანიაც გლახათ გათავდა. ერთი მათგანი ვილაყამ
გაზნე მოკლა - ალბათ წვილიდან დაქურდალის გაყოფაში. ეს მთავარი ქურონიყოფილი ნიკოლოზის
მოხელე) - მიყვია თავის წილი მესამეს ჩამოვიდა ქუთაისში და მალე მიცვალა. ისიც კინც დარა-
ჩა ამ არეულობაში დავიშა.

ქიათურაში სამასამდე ფირმა მუშაობდა. ასამდე უცხოელების იყო. ფრანგულ ფირმას გან-
აგებდა პანასიე დიდი კულტურული პიროვნება, ჩვენები - მამა ბიძია ნიკო და ჩემი დები ზაფხუბ-
ლობით ხშირათ დავდიოდით რგანში, ჩემმა დებმა ფრანგული იცოდენ ბავშობიდან. პანასიე ხში-
რათ იყო ჩვენთან მოქონდა ფრანგული გაზეთები. სასიამოვნო კაცო იყო.

ქართული ფირმები იყვნენ ბევრი პატიოსანი ვაჭრები, მაგრამ არა ყველა. ვაჭრობა იყო
ვაგონობით მაგალითად ვინმე აიღებდა ოცი ვაგონის მიტანას ფოთში, იყიდის წყრილებსაგან
ზოგი ორი ზოგი სამი ვაგონს. ფოთში რომ შეავსებს თავის ოც ვაგონს, მიიღებს ფულს და
მერე გაყოფს ვის რა ერგება. აქ იყო ერთი სეკრეტი: კანონით ვაგონზე შეიდასი ფუთი იტვირ-
თება, მაგრამ თუ მწონავს ქრთამს ნიციმ ათას ფუთის დატვირთავ. ასე რომ სამასი ფუთი უფ-
ასათ გლახაქვს აგებს რეინაგზა მაგარამ მოგება დიდიამის გარდა ადგილზეც დიდი ქურდობა
ხდებოდამადნები ორმოც ვერსზეა სადაგურიდან. მოაკვთ ურმები - ცხენებით, ასე ორც შეიძლბა.
ერთი ვინმეს საქონელი მეორეს მიუტანო და ესეც ხდებოდა. თვით სადაგურის პლატფორმებზეც
ხდებოდა ქურდობა, მაგრამ იშვიათად, რადგან დარაჯები იყო. სამაგული შემთხვევაც ხდებოდა
კაცმა ფული აიღო და გაქრა, რამდენიმე ხნის შემდეგ წყალი გამორიყვას ტომარას შიგ დახმარ-
ჩვლი კაცია. ამისანა „მრეწველებიც“ იყო. ერთი ეპიზოდი უნდა მოვიყვანო: ჩემი იმ არემარეში
სიარული და მამოხლის ყურისკედება არ ეამა ყოფილ ნიკო ბიძიას კაცს, მას უკვე სამი სარეცხი
ქონდა. ერთ საზოგადოების წევრის უყვდა სიძე-ამბოხლხე უარაუბლხე: არაფერს არ აკეთებდა ფული
კი ქონდა. მე ვეპატრონები ჩემსას, ის-ხან აქ ხან იქ მხვდებოდა, მივხვდი. მყავდა ერთნადაცნობიგულ
ადი გურული - კერძო ვეპილი იყო. აფხსენი რაში იყო საქმე. დავუნიშნე თვეში ასი მანეთი და ავ-
უდე იარაღის ნებაართვა. წარმოების უფროსი პოლიციელი ჩემი კარგი ნაცნობი იყო. მაშინვე და-
უწერა ნებაართვა და თითონ მისცა პარბაღლუმი, რომლის ფასი არაფრით არ გამომართვა: მამა შე-
ნი ჩემი მასწავლებელი იყო და მოხარული მე ვარ - მის შვილს ვადაუხადებ მადლობა.

სადაგო მას ის საუკვეო კაცი ჩემ შორიახლოს დაღის, გამოვიდა ჩემი კაცი უშველებელი პარბაღლუმით
და დაუწყო ბასი. გაქრა. მე ის მეტი არ მინახავს. იმ ხანაში გავიგე, რომ ერთ აფ გილას ძალიან კა-
რგი მადანი ყოფილა. მევაჭრება გერმანული ფირმა - იყო რვა ქვევა. თურმე ამ მადანის დამუშავე-
ბა დიდი ხანია დაუწყია იმ ჩვენ ყოფილ კაცს და მეორე მხრით ერთ ფირმას - იმერლებიდან და მეგ
რელებიდან. ძალიან საუკვეო ხალხიდან შემდგარს. მე მადნის ფასად მივიღე ცოტა - ჩალის ფასათ გა
ყვიდე, კანონის მიხედვით ერთი მესამედი იყო ჩემი, ორი მესამედი. იმის ვინც ზევით ცხოვრობს,
იყდა კარტუტომ - პერსიანაკმა. მომიცეს ჩემი წილი ნადიდ ფული. მის აგენტს და მეგობარს მივეცი კა-
რგი საჩუქარი. ჩვენე ყოფილი კაცი ორნარიათ მაშენიკობდა, მადანს რუმეთ ამუშავებდა და დადიო-
და მონაწილეებში. ამ დამ ამდღეს მიიღეთ ფულს, ხოლო მას, ესე იგი მე, არაფერი შეატყობინოთ,
მივიდა კახსაში ფულის ასაღებთ დახვდა წარმოების პოლიციის უფროსიდიარქტორმა უთხრა ფული
უკვე მივეცით პატრონსო. პოლიციამ კი გააფრთხილა თუ ქურდობას არ მიატყვებ დაგიქვითო.

ამ ფულმა ძალიან მიშველა: ჩემი ძმის ნათლია იყო აღექსანდრე ფიფინაშვილი - ფიფისის პა
ლატის წვერი. მას ქონდა ხუთიათას მანეთის ვქსილზე ხელი მოწერილი. მამაჩემი რომ მოკვდა, ვექს-
ილი პროტესტში არ გაუშვა და თითონ შეიტანა ფული. ამა ამისთანა პატროსან კაცს არ გადუხდი
თავს? ბათომში ვარ დაზღვევის სასახურის სახმეზე. მოვიდა ერთი პოლენელი და შეუბნება, აქ
არის ერთი ნორვეგიელი - გერმანული ითვის და ნახეო. ვნახე. იგი მოსულა ვითურაში საქმის დასაწ-
ვებათყვავდელი ქიათურაში და გზის მითხრა, რომ საზოგადოებას აქვს სამი მთლიანი და შესდგება
სამი პირთაგან და მასაც აქვს წილი. თუ საკირო იქნება მტრსაც ვიშოვიოთ. ერთი კვირის შემდეგ
ქიათურიდან ბათომში რომ დავებრუნდით, მითხრა ერთი მოხსენება გამეკეთებინა კომპანიისათვის,
გავუკეთე მოხსენება. ვამბობდი: იმდენად დაეცა მორალი და წესი წარმოებისა, რომ სახიფათოა ფუ-
ლის და სიცოცხლის დაკარგვა. ამის გარდა მოკლე ხანში (იყო ცამეტი წელი) დიდი ცვლილება არის
მოსალოდნელი. მე თითონ მიინდოდა დამეწყო საქმე ჩემს მამულში და ვადავდევი. ვუცდი მომავალს.
ორი კვირის შემდეგ ოსლოდან მომხდის კარგი რჩევისათვის მადლობის წერილი და ჩემი ათასი მანეთი
შრომისათვის.

მოახლოვდა 1914 წელი. დაიწყო დედამიწის ომი. თუმცა გვარწმუნებდნენ, მაინც რუსებმა, რომ მათი ძალა საშინელია და გერმანიას დამარცხებენ, მაგრამ მე ვეკვობდი, რადგან ვიცოდი გერმანელებს სიძლიერე, მარალა პირველ თვეებში რუსები მივიდნენ აღენშტინამდე, მაგრამ ეს იყო მხოლოდ უპირობო. მერე იყო მათი დამარცხება რაც რევოლუციით დასრულდა.

ქუთაისში ძალიან წახდა ცხოვრება. იყო შემთვევა, როცა რუსის ჩინოვნიკები შეშინდნენ, როცა მოაწვენენ თათრები. ამასობაში მე ჩემს საქმეს ვაგრძელებდი. ამიტუდა ვიღაც რუსი ჟურნალი. ადიუტანტი ვარდარამბერიის პოლიციისა. გერმანელები დაიპირეს. ერთ დღეს მეც დამიპირეს და საგუბერნიის ცხიბში მიმიყვანესიქ ბევრს ვიცნობდი. ადმინისტრაციას და ციხის უფროსს. გადამიყვანეს ცალკე პალიტიკურ ტრასადა შორის. იქ იღვენე ბევრი ქუთაისელი და არემარის გერმანელები. ციხის დაარჯობდნენ თადარიგის „ოპოლჩენელები“ ყველაზე აკეთა ქუღზე, მე და გერმანელები ვლავრაკობთ გერმანულათ. მოულოდნელათ ერთი ასეთი ჯვარიანი გამოკველაპარაკა გერმანულათ. გამოდგენ მოზღოკელი კოზაკები. მათი ისტორია ასეთია: იგინი მოდგმით შვაბები მოვიდნენ რუსეთში ცოლშვილით. დაასახლეს კახანელ თათართა შორის და დაარქვეს ვოლგის კოზაკები. რუსული იცოდნენ ხოლო გერმანული არ დაივიწყეს. ორმოცი წლის შემდეგ ყველა გადაიყვანეს ჩრდილო კავკასიაშიდა დაარქვეს მოზღოკელთა კოზაკთა რაზმი. დღემდე რუსებს არ იკარებენ, თუმცა ენა იციან რუსებზე უკეთ, რადგან ისწავლეს ლიტერატურით სუფთა ენა. ეს ჩვენი მცველი უადრესად გლახაპირის იყო რუსებზე. ლთებდა ქურდებშიაო. ორ კვირში გამათავისუფლესგამოდგა: ქუკოვს დაუჯერებდა მისი უფროსი, რომ მე იწესულებინა ჯაშუში ვიყავი, გამორჩევამ დაამტკიცა, რომ მე ცოცხა ვიცოდი ინგლისური. შერე ეს ენუკოვი გაქრა აღბათ ომში წაიყვანეს.

ჩემი ოჯახური საქმეები ნელნელა გამოკეთდა. მოვიდა არჩევნები თავადაწანაურობისა. რადგან ახლოვდებოდა დიდი მოვლენები, განვიზრახეთ ეს ერთადერთი ძალა გამოგვეყენებინა. უნდა მომხდარიყო გუბერნიის ახალი მარშალის არჩევა. დავით ნიჟარაძე, კაცი ძალიან მარჯვე ხოლო ხელმოკლე ამ საქმისათვის ღარიბი, მიჰყო ხელი სალდთობაში კაცების განთავისუფლებას, ქრთამების აღებას და სხვა. იმერების ბანკმა დაადგინა მარშალის მიცეს თვეში ათასი მანეთი — ბანკის დირექტორად ჩარჩიხებოდა. მე კანონის ძალით მქონდა ორი ხმა (ყველაზე ახალგაზდა ვიყავი) — ერთი ხმა მქონდა ქუთაისიდან დედა ჩემის და ვალებით და მეორე შორაბაძის მარშალის ესეიგი არგვეთიდანსადაც მქონდა ტყე. ქუთაისის გუბერნიის იყო ასიათასამდე თავადაწანაურთა ხოლო ხმის მიცემა შეეძლო მხოლოდ მას, ვინც საქმარის გადასახადს იხდიდა. ამიტომ არჩევნებში სამასი ან ოთხასი კაცი მონაწილეობდა. მე მეკუთვნოდა ორი ხმა. ერთი ვეკილის — ბიძაჩემის, მეორე ჩემი. დამელო ფასი ამ წრეში.

სამხარული მქონდა, ქიათურის საქმეები მოვაგვარე, დედაჩემის საქმეებიც კარგად მოვაგარდა. ბანკმა წარული არ ნახა არამედ ძველი ვალი გაინადდა. ვკინდა ავირჩიოთ სოლომონ მიქელაძე — იმ დროს საოლქო სასამართლოს წევრიდიდი მოხელე მთავრობისა, პატიოსანი და ნიჟიერი. ავვიყვლა დავით ნიჟარაძე. მე ვთხოვე სოლომონს: წადი უთხარი, რომ მას გაუყოფ ჯამაგირს სანახევროთ. უთხარაცოთათი მოლბა, მაგრამ არჩევნები მაინც ჩაიშალა. ჩაიშალა ჩვენი ცდა, რომ კანონიერი (ერთადერთი უფლების მქონე დაწესებულება — რეალუციის შემდეგ იგი ეთი თვე კიდევ ცხოვრობდა ქუთაისში მერე კახეთში მისი ცოლის მამულში. იქიდან მოსკოვში წავიდა და როცა ლენინს ბოშა ესროლეს, ხუთასი კაციში ისიც დახვრიტეს — ხულიგან მდევლე ვესტროკოვთან ერთად.

თუმცამდე წელიწადი ჩემმა ექიმმა ძმამ მომწერა მასთან ჩავსულიყავი ზღატოუსტში — ზაშკირეთი. წავედი. სამი დღე ვიარე რკინისგზით ცარიცინამდე. იქიდან კიდევ სამი დღე ხოლმანდილი — სამარამდი. სამარადიდან ზღატოუსტამდი ერთი დღე ისევ რკინისგზით (ციმიბირის ხაზი) — ომის გამო გზაში ფრთხილათ ვიყავი — ლაპარაკს ვერიდებოდი. მივედი ვნახე ძალიან გაუხარდა, მაგრამ გამაოცა. სულ იმას მეუბნებოდა ქუთაისში შენ დიდიშეები ამ მხარეში დიდი საქმეებიამდე ვიშოვიო ჩვენ — ჩვენ ლუკმას. მერმეთ კარგათ წავიდეთ საქართველოშიაო. ვეუბნებდი: შენ ექიმო ამ სიცივეს ვერ ხედავ? რომ დააფრთხებე ყინული ვარდებდა. ამას ქართული ფილტვები როგორ გაუძლებს მეუბიდა ამგვარი ბაასი. იმასაც უნდოდა საქართველოში მოსვლა. შემდეგში. გამოდგა. რომ ჩემი დახმარების მავიჯობდა, ის წადის თავის ცოლის დისწულს. მოსკოვში უგზავნის თეიურად ას მანეთს. და გაციმიბირებულ ტროცკის(ბროსმეტინის) ცარქის ირკუტსკში) — ექვის დღის შემდეგ წამოვედი მას შემდეგ ჩემი ძმა აღარ მინახავს. მისი ცოლი ბოლშევიკების დროს ჩამოვიდა. შეედლომას აღიარებდა ხოლო საქმეს ეს არ შეელოდა. ჩემი ძმა მისმა პარტიამ (მენშევიკებმა) იმსხვერპლა.

ჩემი ჯანმრთელობის საქმე გართულდა. ერთი პრილობა , რმელიც ცხრაას ხუთ წელს შემემოხ-
ვა, ცხრაასთომხმეტში გამიბრთულდა. ქუთაისში კარგმა ხირურგმა, როდღევიჩმა გამოკეთა პირველი
ოპერაციაანახა, რომ მარჯვენა მხარეზე ერთი ნაწილი წელებისა დავიწროებულყო, ხოლო მეორე
ნაწილი გაგანეირებულა. მისი აზრით , ეს შედეგია წელების ანთებისა, რომელიც გამოიწვია კონდ-
ახის დაკვრამ. გაიარა ექვსმა თვემ და შეწყუხებამ არ გაიარა. გააკეთა მეორე ოპერაცია და მიჩრია
მასაეთი გარედან დაეცხმარო წელებს. გავიდა ერთი წელი, ისევ ტკივილები. მივმართე თათია მაქ-
ავარიანსპართულ მმდოკორ ფაკულტეტის დეკანს. მან მიჩრია კიდევ ოპერაცია. თფილისის უნივერს-
იტეტის კლინიკში გამიკეთეს მესამეო ოპერაცია. გავრძედა ასხუთი წელი. იყო ორი პრფესორი
მავაჟარიანი და კახიანი—ავრთვე ორი ექიმი. გადეიტანე—ერთი თვე ვიწვეი, ახლაც მტკივა ის
ადგილი უნდა ვიკეთო მასაეთი. მაგრამ ოპერაციის წყალობით მე დღეს(ოთხხმოცი წლის) კიდევ ვყო-
ცხლობ.

ჩემდმეტი წლის თებერვლის თერთმეტს თუ თორმეტს, ტელეფონით გამომიწვია თფილისიდან
იოსებ მაქავარიანმა, ასე ორ საათზე და შემატყობინა: გუშინ მოვიდა თფილისში პეტროგრადიდან
დეტეშა მთავრობაძე მოკვდაო. მაქავარიანი იყო აქტივი წევრი ჩვენი ეროვნულ დემოკრატიულ პა-
რტიისა. გამაფრთხილა და მითხრა აწი შეგვიძლია აშკარად ვიმუშაოთო. მე მაშინ ჩემ კანტორაში
ვიყავიჩამოყვდი . ქვედა სართულში იყო ქალაქის მეორე აფთაიქი. ვნახე გამგე მაგისტრი მარაშე-
ლაშვილიდა მას გავანდე ახალი ცნობა. აფთაიქში ოცამდე მსოსმსახურე იყო — აქედან გავრცელდა
ეს ცნობა ყოველგან. ასე ოთხ საათზე ჩემთან კაბინეტში შემოიჭრა, ხეპრულათ პრისტავის თანაშ-
ემვე შეუბლაძედა უფროსი პოლიციელი ფხაკაძე. მათი ხმაშაღლა ლაპარაკმა და იარაღის მოძრაობამ
გამოკამათ არავითარი საქმე არ ქონდათ ჩემთან. მივიღე ზრდილობანათ—იქვე იყო ჩემი დარაჯი
იარაღით, რაშია საქმე/ ვატყუბო ძლიანი ადელეგებული არიან. „მე მოვედი და უნდა ავასრულო პრ-
ისტავის ბრძანება— თქვენ უნდა დაგატუსაღოთ“ მივხვდი. მე ვოხოვე დასხდნებ. ვუთხარი — რომ
პეტროგრაღში ნიკოლოზ მეორე გადააყენესდაიქირეს, მოხდა რევოლუციადა თუ დაქვეარაზე მიდგა
საქმე, თქვენ უნდა დაგიქიროთ. თქვენ ქართველებს ხართ და არ მოგელით შიში ხოლო პრისტავი
რუსია(არ იყო ცული კაცი) ამგვამ სიუღელეთ თქვენ ხალხს გაამწარებთ, შეიძლება ძალი იხმარონ
და დაგლიჯონ, შეიძლება ვანადგუროს პოლიციის ნაწილი. წადით უთხარითპრისტავს რუსსრომ
რევოლუცია მოხდა და ქვეიანათ წყნარათ იყოს. დაწყნარდენ წავიდენ არ მობრუნებულან. იმავე
საღამოს შვიდ საათზე მოვიდა ჩემთან ერთი ზოზოლა რუსი. მეუთხებდა საიდან გაიკეთა.მე მიუთითე
ტელეფონზე. მეორე დილაზე გამოაცხადეს(გუბერნატორმა) რომ მოხდა რევოლუცია. არ ვიცი მალ
ავდა ამას გუბერნატორი თუ ნამესტნიკის კანცელარია არ ატყუბინებდა. დაიწყო ახალი ხანა და
რადგან ვიცილი — ამას საქართველოს დამოუცი დებლობა მოყვებოდა, ძალიან მიხაროდა.

ახალი გზა .

მე თაფი დევი ვიცილი, რომ საქართველო მიად წვედა დამოუკლებლობას დღემლი არ წამოთხავს ჩვენს ლიტ-
ერატურას ის როლი, რომელიც იმ ამაში ამ საქმეში , დღემა გერმანელა ვიხოვმა ვიხოვი იყო ექიმი დიდი ხი-
რურგა. იგი დამარსტელდა ვრანონეო პარტიას — ვერმანელი ნაციონალ — დემოკრატობა. ზემარკს შენდევ (დღეი
ორატორი) მეორე პრფესორა, საუკუქო პარლამენტის წევრი და ლიბერი ამ ფრაქციასა. ქუთაისში მეცხრამ-
ეტე საუკუნის ბოლოში, სუფევდა კარგი ევრძო საავადმყოფოო. აქ მსახურობდა ერთი ექიმი ხირუ-
რგი გვარაღ გერატი — დღეით გერმანელი, მამით ბალტიელი ლიტოველი, ერთ დიდ ოპერაციისათ-
ვის. თავადი მუხრანბატონი, ძალიან შეძლებული მემამულე. მან არ ინდომა თფილისის ექიმების
ექიმობა და მოვიდა ქუთაისშისაქმიმით. გერატმა უჩრია სამსოს თოფურიას, რადგან კლიენტს აქ-
ვს სახსარი, გამოეწერა ბერლინიდან ვირხოვი. ვირხოვი ჩამოვიდა და გააკეთა ოპერაცია. სამი
დღით ჩამოსული ერთი კვირა დარჩა. ამ ხანაში გერატმა (თოფურიამ გერმანული არ იციდა ხოლო
ვირხოვმა ცოტა რუსული, რამდენიმე სიტყვა ქართული) გააცნო ვირხოვს საქართველოს საკითხი.
მოდო ძალიან კარგი ჯილოდა (რვათაისი მანეთი) შეპპირდა გერატს, რომ მე საქართველოს საკით-
ხზე ვიზრუნებო — მოველდამარაკება ბისმარკსო. არ გასულა ერთი თვე. მოვიდა საქართველოში ბი-
სმარკის სიძე სოციოლოგი კაიზერლინგი. ოთხი თვე დაჰყო ყველაფერი შეისწავლა. ვაუკეთა ბის-
მარკს მოხსენება, კაიზერლინგის აზრით საქართველო უნდა იყოს თავისუფალი რუსებისაგან. არ-
აჩვეულებრივი ნიქიერი ხალხი. გერატიც ნახა ქუთაისში. ყველაფერი ეს ხდებოდა საშინელი სიჩ-
უმიით , დიდი სექრეტით. გავიდა ორი წელი, მეორედ მოვიდა საქართველოში ვირხოვი, ისევ ქუთ
აისში. უთხრა გერატსამი საკითხზე საქართველოზე ბისმარკის აზრია, რომ რუსები შავიზღვის

პორტებს არ დატოვებენ თუ ომი არ იქნა. ბისმარკი და ვირხოვი წაიკიდებულნი იყვნენ, ამ საკითხის შემდეგ შერიგდნენ. ბისმარკმა მინისტრის პორთფელი შესთავაზა ვირხოსს, ხოლო რაგან ბისმარკის სამინისტრო იყო კონსერვაციული, ვირხოსმა უარი უთხრა. კაიზერლინგი იყო ბევრჯერ საქართველოსი, მითიარა ბორჯომის აბასთუმანი, ილია ქავჭავაძეს ჩვენთვის პარტიული პროგრამა მართო არ დაუწერიდახლო ვირხოსთან კი. ეროვნულ- დემოკრატიული პარტიის არის წმინდა კობიო გერმანელებისა. გენიალური დიდი ილია და გენიალური გერმანელი ვირხოვი, არიან ბაბუა, და- მაარსებელნი ჩვენი ეროვნულ დემოკრატიულ პარტიისა. ჩვენებური სოციალ-დემოკრატებიც არიან კობიო გერმანულ სოციალ - დემოკრატებისა. განსხვავება ის არის, რომ გერმანელები გადაიქცნენ ზომიერ ევოლუციურ საფუძველზე, ხოლო ჩვენი (დარჩენილია ცოტა) განავრცობს „მებრძოლ მარქსისტობას“.

დავიწყეთ ახალი ხანა - წინამორბედი ჩვენი თავისუფალი საქართველოსი. დავიწყეთ პარტიული მუშაობა. ჩემ საკუთარ შენობის ერთ მაღაზიაში დავაარსეთ ქუთაისის მეორე განყოფილება. გაღმაცენტრში გვექონდა ჩვენი კომიტეტი, გამოღმა კი - მეორე, სამაზრო. კარგად მოვაწყვეთ. გვექონდა ტელეფონი ნელნელა გაჩაღდა მუშაობა. ხშირად იყო მოხსენებები. თფილი ში ლაპარაკობდნ ძალის შექმნაზე. ჩვენ სამაზრო კომიტეტმა მოვაწყვეთ სწრაფად შეიარაღებული ძალა - წინამორბედი ნამდვილი გუარდიისა. პირველი ჯგუფი შეესდგა ჩვიდმეტი კაციდან. სხვა პარტიებს არ ყავდათ შეიარაღებული ძალა. სოციალ დემოკრატებმა და ფედერალისტებმა მერ მოაწყვეს თავიანთი ჯგუფები. ქუთაისში თებერვალში იყო გვარიანი ანარხია. ქალაქში თვრამეტი ათასი ჯარისკაცი იყო. ჩვენ ბედზე ეს სალდათები იყვნენ უმრავლესობა : ესტონელები, ლიტოველები, ებრაელები და უკრაინელები. სასტიკად აიკრძალა. თვით ჯარის კომიტეტების მიერ ქუარღობა-ყარღობა -დაცემა, დაწესებულებებს დარაჯობდნ სალდათები. უმრავლესობა რუსის სოც. რევოლუციონერები. შესდგა ყოფილი გუბერნატორის გარშემო კომისია:ყოფილი ქალაქისთავი ჩიქოვანი, ვექილი გროგოვი გიორგიძე, და გოციროძე. მაგრამ მათ არავინ უჯგროდა. ქალაქში ძველი პოლიცია გაიფანტა. ადგება ახალი. ჟანდარმები აღარ მინახავს. ძალიან კარგი კაცი - სერგოვევი, ქართველი, თავის საქმეს ასრულებდა. ეს ერთი კაცი ძველი პოლიციის(პოლიცმისტიკის ყოფილი თანაშემწე) გრძელდებდა თავის ვალდებულებას და დარჩა ამ ადგილას ახალ მთავრობაში.

ერთ საღამოს შეგვატყობინეს, რომ ერთი პოლიციდან ასე თუთხმეტი - ჩვიდმეტი კაციარ ემორჩილება თავის კომიტეტს და ამირობს ქალაქის ცენტრის გაძარცვას. ეს ამბავი თვით კომიტეტის კომისარმა შეგვაცტობინა. დაფტაცტობით. ჯერ ქუთაისში შუშმა არ გატეხილა. გადავწყვიტეთ ამ ხულიგანებს. -ქუა ვასწავლოთ. ჩვენ დავინშეთ რვა კაცი და წემდეგი ონიაშვილი. სამ კაცს და ერთ ოფიცარს, შავგულოძეს იძლევა ფედერალისტები, ოთხს თუ ხუთ კაცს იძლევა ახალი პოლიცია, ხუთამდე სოც. დემოკრატები. სულ ოცი კაცი თოფით, საღამო იყო, აიკრძალა წემდეგი ლაპარაკი. ჩავესაფრეთ შიგ ბულვარში, ასე რვა საათისთვის მოვიდნენ ხულიგნები. დიდი ნაჯახებით და კონდახებით დაიწყეს მტვრევა მაღაზიების კარების. იყო თვრამეტიოდე სალდათი. შავგულოძემ გაგზანაწემდეგი ონიაშვილი, შეატყობინე, რომ საფრთხე მოელის. ონიაშვილი მივიდა და უთხრა რუსულათ:საქართველოში ყარღობა არ შეიძლება. სამი ტყვია დაახალეს. ონიაშვილი ომში გამოვდილი იყო დავა - ვითომ მყვდარი. გაისმა ბრძანება:ცუცხლი. გავარდა ოცი თოფი. შედეგი - რვა მოკლული სამი მძიმედ დაჭრილი. ეს იყო პირველი და უკანასკნელი დაცემა ქუთაისში, შემდეგ შედარებით სიწყნარე ჩამოვარდა - ძარცვა მისიპო.

როგორც ჩვენ ქუთაისში თავზე გვეყავდა თვრამეტი ათასი რუსი, ისე თფილისს ყავდა ოცდაათზე მეტი. ამის გარდა თფილისის არის ცენტრი. ომი ჯერ გრძელდებდა მაგრამ ბოლოს ფრონტის ორასათასმა სალდათმა უსათუოდ თფილისზე უნდა გაიაროს. მდგომარეობა იყო ჩასაფტკრებელი. თბილისში მარტ - ამირლში დარსდა ეროვნული საბჭოები : პოლონელების - ლიტოველების უკრაინელების - ადერბეიჯანელების - სომხებისა. მოვიდა პეტროგრადიდან სპეციალური კომისია რუსის პარლამენტისასამ წევრები : აკაკი ჩხენკელი, რუსი ხარლამოვი და ერთი სომეხი. იმავე დროს მოვიდა კერენსკის გამოგზანვილი ვლადიმერ გობეჩია(აღლბთ ფარულათ ნამეტნიკი) - გიგოწულუკიძემ ერთი კარგი ბინა ძალათ მიითვისა. მენშევიკებმა დაუღალსტურეს ყარღობა. ვლადიმერ გობეჩიას ეს ბინა მოეწონა და მოინდომა მისი ძალად დაკავება. გიგოწულუკიძემ რომ გერ დააჯერა, აიღო და დაახალა რევოლუცი - მოკლა. სიფრთხილე იყო საქირო, რომ რუსის სალდათებს არ წაეღევა თფილისი და საქართველო. ამ დროს თვით მენშევიკებმა არ იცოდნენ თავისი ძალა.

მაშინ დაარსდა ახალი ჯგუფი მარქსისტებისა, ეგრედწოდებული სხიველები და ალიონისტები. ეს ჯგუფი იყო მიმხრე საქართველოს დამოუკიდებლობის — მან გაიხსენა ძმთა დარჩიანების თეორია. მას ემხრობოდა დიდი უმრავლესობა მენშევიკი ინტელიგენციისა — ყველა ცოტა ბარტ იაში — შედარებით ფედერალისტებისა და ნაციონალ — დემოკრატებისა. იყვნენ: ონიაშვილი, შაკველი საყვარელიძე, შარაშიძე და სხვანი. აკაკი ჩხენკელმა — ფაქტობრივ ნამესტნიკი — დააკავა შუა პოზიცია. მებრძოლი მარქსისტები — მენშევიკები განაგრძობენ გინებას: სიტყვა პატრიოტი მამულში იყო ეროვნული — საპროპაგანდო გინება იყო. წააგავდნენ რუსის ხელგანებს. ალიონისტები, ჩვენ, ფედერალისტები და ესტრები მოითხოვდნენ დამოუკიდებლობის განცხადებას. მენშევიკების აზრით კი საქართველო იყო ორი ადგილი, ისინი კი ოცნებობდნენ დედამიწის გადაქმნაზე. თავის თავს ეძახებდნენ მესიანური რილის აღმასრულებლებს. რუსეთში ბოლშევიკების გამარჯვების შემდეგაც იქ იქნებოდა ილიდი თეატრში, პირველი ქართული კრება დამოუკიდებლობისათვის მოიწვია აკაკი ჩხენკელმა. ჩვენ, ფედერალისტებმა, ალიონისტებმა, და ესტრებმა კატეგორიულად მოითხოვეს დამოუკიდებლობის გამოცხადება. მაშინ მენშევიკებმა შესცვალეს ტაქტიკა: კრებაზე ნოე ეორდანია და ნოე რამიშვილიც დაესწრო. თუმცა მათი ყოფნა სულ არ იყო საჭირო. მიატოვეს ცინიკური გინება ინტელიგენციისა, პატრიოტიზმისა, მამულიშვილობისა და სხვა.

ნოე რამიშვილი, დიდი ნიჰიერი კაცი, გულწრფელი სოციალისტი (ყოფილი მღვდელი. მე თვით დავესწარი, ხოლ დღის წიგნით მან კვლეა სურებში შეასრულა ერთ კვირას). ძალიან სასარგებლო მოღვაწე, სოლო დიდი მახინჯატორი, დიდი ფარშივი არჩევნების მომწვეობი.

არჩევნებში მოხდა ჩვიდმეტი წლის დემკებში. გაიმარჯვა სოც. დემოკრატებმა. (რუსის სალდათებს მისცეს უფლება საქართველოს საკითხში ეხრება). პირველი სოც. რევოლუციონერები, მეორე მენშევიკები (ორივე ფრაქცია შეერთდა), მესამე ფედერალისტები, მეოთხე ჩვენ.

მიუხედავად არჩევნებისა, კრებისა, საქართველოს დამოუკიდებლობა კიდევ ექვსი თვით გადადევს. ვითომ სიფრთხილით. არ უნდოდათ, არსჯეროდათ. რადმე ერთი წელიწადი და სამი თვე დაიგვიანეს — რევოლუციონერ და დამოუკიდებლობამდე. არჩევნებმა აშკარად დაანახა ქართველ ხალხს მართველობის ნიქი — ათასობით მოვიდა თფილისის კინტო.

ახლა არჩევნებზე შეეჩერება. ქუთაისში მე კომისიის წევრი ვიყავი. პლატონ სადარაძემ მასწავლებელმა, ლადკა რიგში მივიღა მასთან წესრიგისათვის დანიშნული ერთი პირი. უნდოდა უჩიბოს ხელში სხვა კონვერტი. სადარაძემ უარი უთხრა. მაშ შენ ხმას ერ მისცემო დემოქრატ და წავიდა. სადარაძე მერმეთ იყო პროფესორი თფილისში. პლატონმა მე მიიჩნეო და მიიხრა. მე უცებ დავუძახე კომისიის წევრებს და დავადგინეთ — ეს წესიერებისათვის დანიშნული პირი გავეგვლო. ჩხუბს აპირობდა, რომ პოლიცია არ ყოფილიყო. გამოგა ქუთაისელი სომეხი, რა კონვერტს აძლევდა ვინ იცის, ხოლო ოცდაათობა მიეცემა ხმაში, მხოლოდ გაიან იყო სომხური პარტიისა.

ბადადის მხარეზედ ერთხელ ვიღაც სუბატაშვილმა — მენშევიკმა, არჩევნების ყუთები ცხენს აჭიდა და მას ვისაც იცნობდა, მივიღოდა და აძლევდა „წყალბას“ ჩაეგდო ყუთში. ამგვარი არჩევნები, თავისუფალი, პირველი იყო საქართველოში.

როგორც იქნა მოხდა ჩვენი დამოუკიდებლობის გამოცხადება. მანამდის კი შემოღობაზე თფილისში მოვიდა, ლანჩხუთის იმნაიშვილის რაზმი (ჩვიდმეტი წელიწადი). ამ რაზმზედ შეეჩერებები. ორივე ძმები იმნაიშვილები, გულწრფელი პარტიის მუშეობი იყვნენ. მათ ფარშიობა არ იცოდნენ. სამწუხაროს აქ ბუენისა — აირესში მიხობრეს ერთი მათგანი დაბრმავდეს — საფრანგეთში. ლანჩხუთში შეერთდები მათი რაზმი — ათი კაცის მერ — ყველა ფირალეები, ნამდვილი დილიჯანის მცარცველები. ერთი ამ რაზმთან ჩამოიარა რიონის სადგურზე. ერთი იმნაიშვილთაგანი მოვიდა ჩემთან და მეგობრულად მკითხა, როგორ მიდის საქმე ქუთაისშიო, მატარებელი რომ წავიდა, ერთი ჩვენი რაზმელი გურული ყურში მიჩურჩულეს: იმნაიშვილები კარგი ხალხია, ხოლო მათ რაზმელთა შორის, მე გნახე ბებურიშვილის მკვლელო. გავიხსენეთ: ბებურიშვილები იყვნენ ჩხობატურის რაიონიდან. ერთი — ანდრუშა ქუთაისში სწავლობდა, ნიჰიერი ძალიან წყნარი. მისი ძმა თაფლის დიდი კოპპ — ერატონი. იმ მხარეზე, კარგი ყვავილების გამო, ძალიან კარგი თაფლი. ერთ დღეს მოვიდა თფილისიდან ნატანებში ეს ბებურიშვილი. ჩვეულებრივ აიღო ბილეთი ჩხობატურამდე დილიჯანში. ძნელა ძებების კარზე დაეცინენ ფირალეები. ყველა გაბარცვეს, ბებურიშვილს წაართვეს საშოციათასი მანეთი და მოკლეს — ალბათ იცნო მცარცველი. შემდეგ ეს კოპპერატები დაიშალა.

იმნაიშვილების მოსვლამდე თფილისში დიდი დაცემები, ყარაღობა მძვინვარებდა. მათი როლი კომუნისტების წინააღმდეგ დიდი სასარგებლო დარჩა, ხოლო ყარაღობამ არ იცნო. ქუთაისში არი რამდენიმე პირი, რომელნიც ვაქრობდნენ ოქრო — ვერცხლს, ბრილიანტებს. თფილისში ცარცვეს ბოლო არა აქვს. ლანჩხუთი კი გადაიქცა — ოქრო — ვერცხლის — ბრილიანტების ბირყათ. ვაქრები დადიან ლან-

ჩხუთში, იქიდან ბათუმში ზოგი სტამბოლში. ქალები ჰყიდიან ჩალის ფასათ საქონელს. ეს ეცა აღბ-
ათ თვალში ყველას. ცოტა ხნის შემდეგ ქუთაისიდან წაიყვანეს ვალოდია სულაქველიძე. მან თან
წაიყვანა ბევრი პოლიციელები, რადგან თითონ იყო ქუთაისის პოლიციის უფროსი. სულაქველიძე
იყო უნივერსიტეტის განათლებული - პირადად დიდი პატიოსანი, როგორც პოლიციელი. არა მექრ
თამე, მაგრამ მხებრი დაუნდობელი პარტიის კაცი. იმნაიშვილის რაზმის ადგილი დაიკავა მან. იმ-
ნაიშვილის რაზმს ქონდა კარგი ჯამაგირი - პარტივიანი არ ექვემდებარებოდა არც გვარდიას არც
პოლიციას. იყო ნოე რამიშვილის განკარგულებაში, ესეიგი შინაგან საინისტროს განკარგულებაში
- იმგვარად როგორც ძველი ჯანდაბმები. სულაქველიძის ჩამოსვლის შემდეგ ცარცვა-ქურდობამ
იკლო და ლანჩხუთშიც ოქრო-ბრლიანტების ბირეაც უცებ გაქრა. იმნაიშვილების რაზმი იყო მოყ-
ვანილი თფილისში, როგორც სოც. დემოკრატების დამცველი და არა როგორც ეროვნული ძალა.
ამის შემდეგ ნოე რამიშვილი უცერემონიოთ დიქტატორობდა.

ნოე ურდანიას პრესტიჟი ესეიგი პარტიისცემა უნდა შეენახათ - გინდა თუ არ გინდა.
ამას მოთხოვს ჩვენი დღევანდელი მდგომარეობა, მაგრამ მისი გაკრიტიკება, ესეიგი დაცლის ნახვა
მოითვება, მის პიციკვებს არ შეებლავს. იგი იყო კარგი სიცოცხლისუნარიანი მწერალი, დიდი ორგა-
ნიზატორი, ხოლო ყოველთვის სახელმწიფო მართველობის ნიუს მოღვაწეობდა.

ნამდვილი დიქტატორი ნოე რამიშვილი. თავისი პარტიული წარსულით, მას ბევრი რამ გამო-
უვლია, რაც არ არის ღირსი მოხსენებისა. ამისანა პარტიულმა ნაძირებულმა, იმხვერპლა კაცი
არაჩვეულებრივი ნიუსია - დიდი მშრომელი სურბული მღვდელი სარ იყო ცუდი შინაგან საქმეთა
მინისტრი. მაგრამ ბევრი შეცდომები დაავიანება ჩვენი დამოუკიდებლობის გამოცხადების, ტერ-
ორი პირველ ხანებში-რაც სულ სპირობ არ იყო. ეკლესიის და პატრიარქის აბურაღ ავადება.
დამოუკიდებლობის დაავიანება : ბოლშევიკურ გადატრიალების შემდეგ, პირდაპირ ქვეყნის დალ-
აბია. ტერორი დაატრიალა სულ სულელური: კახეთში მოკლეს ორი ძმა აფხაზები(მკვლელობა "შვე-
იცარიელი" ქმში კახიანი). ქართლშივე ზირიშვილები.

ქუთაისში მოვიდა გუბერნატორად ცნობილი კარტის მოთამაშე, პირდაპირ შულერი. -ვანო
კაჩუხაშვილი. მან მოკლა დაბა სვანეთში ერთი შექმნილი მოხუცი, სვარში მოკლეს მასწავლებ-
ელი ფედერალიტი და სხვა. სამდგველოება ავტოკეფალია მაშინვე გამოაცხადა - იყენენ თავი-
სთვის, მეფურ საქართველოში მათ ქონდათ საქართველოს შემოსავლის მესამედი. უფლიდენ ათას
ორას ეკლესიას. რუსების დროსაც ქონდათ ცოტა საქუთრება. მაგალითად მწუამეთის მონასტრის
ქონდა ორი ქვევა ვენახი. რამიშვილმა გამოსცა დეკრეტი: ჩამოერთვას ყველა მამულები. შიგ ეკლ-
ესიაში არ შესულან - როგორც კომუნისტები - მაგრამ მოწამეთის მონასტრის ორი ქვევა ვენა-
ხის ჩამორთმევა, პირდაპირ ყარალობის აქტია. პირველმა პატრიარქმა კირიონ მეორემ უპასუხა
დიდებულად:ახალ საქართველოში მან თავი მოიკლა. ხოლო უნდა ითქვას სიმართლე. დამოუკიდებ-
ლობა რომ გამოაცხადეს(ისიც სასაცილოდ), შინაგან საქმეთა მინისტრს დაავიწყდა--ამისთანა დი-
დი ისტორიული აქტისთვის სურათი გადაეღო - დაავიწყდათ ფორტოგრაფის მოწვევა, თუმცა კლარკი
დიდი ფორტოგრაფი იქვე იყო სასახლესთან.

შემდეგ აწარმოებდენ (ვთომ) ბოლშევიკური პოლიტიკას -- მიუხედავად იმისა : რომ
-გამოცდილება არ გექონდათ" : მათი სიტყვით. ფორდანიამ გამოაცხადა "დაწვიოთ ის რაც მე ვთ-
ქვი დამოუკიდებლობის წინააღმდეგო. შეადგინეს პირველი ქართული სამინისტრო. ეს იყო ნამდგ-
ილი ლანჩხუთის პარტიული კომიტეტი. : ნოე ურდანიანი, ნოე რამიშვილი, ნოე ხომერიკი, ბენია ჩხ-
იკვიშვილი. არც ერთი უნივერსიტეტი სწავლით. ქვეყანას ჰყავდა იმისანა სასიკადალო კაცები:
ნიკო ნიკოლაძე, ილიკო ჩიქოვანი, კობე აფხაზი, პროფესორი ავლიშვილი, ხელთუფლიშვილი-- რი-
მელი ერთი ჩამოფევალი. ასობით საქართველო სავეს იყო ინტელიგენტი ძალებით. თფილისის უნი-
ვერსიტეტი უცებ დაარსდა მთელი პროფესორებით. ქუთაისში კი სახუმაროთ მდგომარეობა: თერმის
კლასი გავათავე ხვან ვერ ვისწავლო(ხომერიკი, ჩხიკვიშვილი).

პარიზში რომ ვიყავი, ნოე რამიშვილი ჩიოდა: კაცები არ გვყავდა, კაცები გვაკლდა. გოგია
დღონტი არ იყო უსარგებლო კაცი. გაქანდგამოქანდა ჩვენი მთავრობის წერილები, მიყავ-მოყავა:
ხალხი, როგორც კონტრპანდისტი პროფესიონალი, ხოლო მან მოკლბათუმში კოწინა ნარსია მისი
ძიიშვილთან ერთად და წაარტავა ასცილითისი მანეთი. ლევილში ყოფნის დროს იგი რამიშვილი
უტოლებდა გოგია დღონტს- ქაქუცა ჩოლოყაშვილს. მე ვცნობბევრს სასიკადალო მებრძოლთ--არ
ვსახებლებ ვებ ცოცხალი არიან ვენება არ მიყავენო - ხოლო ქაქუცა ჩოლოყაშვილი იყო ერთი
მას ტოლი - ბადალი ჯერ არა ჰყავს.

პირველი ქართული სამინისტროს დაარსება ყველას ახარებდა - ყველას ეამა. მისი განსაცარა
ლანჩხუთის მრველობა, ბევრს არ მოსწონდა. ბევრს ეშინოდა - ამბობდენ : ეს რაღაც ზოლოფიერ

ბალს წააგავსო, მაგრამ იმედობდენ მომავალზე. ეათველ ხალხს ხომ დიდი სახელმწიფოებრივი უფ- ისება აქვს. აქვს ნიქი თავის თავს მოუაროს.

რამიშვილია, ყორღანიაა და გეგეკორმაერთგვარი ტრიუმვირატი შეადგინეს. უცელა- დიდ პირებს იცოლებდნენ. ზოგს კონფერენციებზე, ზოგს გერმანელებთან მოსალაპარაკებლად.

ორიოდე სიტყვა სამინისტროებზე. შინაგანში იყო ნოე რამიშვილი — სულ სხვა სამინისტროებში კონდა სურვილი ჩარევისა. თავისაში დომხალი იყო. ქალაქის და ერობის დაწესებულებებში გადა სახადი არ იყრიდებოდა. ეს ერთი, თან მოხელეები უზომოდ იპარავდენ — რაც შემოდიოდა. ჯამ- აგირის მიღებაზე ყველა ფიციბოდა — მომატებას თხოულობდა. — თუმცა არაფერს ანუ რაღმე არ- აფერს აკეთებდა. დამახასიათებელია, რაც მოხდა ქუთაისის თვითმართველობაში. ავირჩიეთ ახალი ხმოსნები და გამგეობა. ქალაქის თავად, ნოე რამიშვილია შემოგვარჩეა დომიდე თოფურიძე. ძე- ელისონი, დემოკრატი, ერთი პირველ მეთაბრთფანი ნოე ყორღანიას. იგი თვლიდა რომიცილა რამიშვილია. ძალიან დიდი ინიციატივის კაცის — თოფურიძის ბედი თვითინალურია: სოც. დემო- კრატები ფულს ეძებდენ. დასწერეს ჯვარი ერთ ვოლგელ მდიდარ მფეველეს ქალზე. გერმანელი — შმიდტი. თჯახმა ვერ იხეირა, ხოლო დროებით კარგა ძალი გაძდნენ. თოფურიძე ბევრს თავის ამბ- ანაგებს ეხმარებოდა, მისი დანიშნვა ჩვენთვის მოულოდნელი იყო. რადგან ახალი ეროვნული მთა- ვრობაა, ჩვენც არ ვეწინააღმდეგეთ. მეც ვიყავი ხმოსანი. თოფურიძე (ვითომ) ჩვენ ავირჩიეთ. ჩე- ენდა მოულოდნელად გამოდგა ძალიან კარგი ადმინისტრატორი, ქალაქს კონდა ბევრი საყუთრება: მშვენიერი თვითმართველობის შენობა, სამი ხილი, ორი ბაზარი დუქნებით, ტელეფონი თავის შენო- ბაში, საყახსოორი დიდი აფთაპი და სხვა. შემოსავალი თვეური სამი მილიონი, ხოლო ხარჯი — ცხრა მილიონამდე. თოფურიძე თავიდანვე დაადგა იმ აზრს, რომ ჩვენ თავს ჩვენვე მოუაროთ, ხმ- ოსნებზეც ამას მოვითხოვდით. თვითმართველობა თვლისისა, ბათომისა, ფოთისა და პატარა დაბ- ები, ხაზინა მიჩრებოდა — სულ ფულს მათხოვრობდენ. ვიყავით ორმოცდასამი ხმოსანი, ოცდა- ორი მენშევიკი, ცხრა ფედერალისტი და თორმეტი ჩვენი.

სოც. დემოკრატები ორ ჯგუფს წარმოადგენდენ. ერთი იყო: გრიშა ურატაძე: ლენგინოზ გრიგოლია, გეგელაშვილი, მფფისაშვილი, კოწია სულაქველიძე და სხვები — შორი ახლოს ნახევარი. მეორე ნახევარი — ხელოსნები, წვრილი მოხელეები და მათი ლიდერი ერთი „მარჩიელი“, მარჩიელი მკითხველი — კარტო ბედის მჩრეველი. იგი გამოდგა ყველა სოციალისტებზე უფრო ჰკვიანი. ფე- დერალისტების ფრაქცია სუსტი — ყველა მასწავლებლები. სულ იმას ჩიოდენ, რომ ჯამაგირი აქვთ ცოტა, ქალაქის საქმეებში ძალიან სუსტი. ჩვენი ფრაქცია: ექიმი დემიტრი ნაზაროვი — ორმოც- დეორი წელი განუწყვეტელი ხმოსანი, ადვოკატი კალისტრატე ჩიკვაძე(არაჩვეულებრივი ბასრი- ენა), ექიმი ვასილ წურთელი, დირექტორი ტრიფონ ჯაფარიძე, ალექსანდე ჯაფარიძე და სხვანი. მეც ვიყავი ხმოსანი. ჩვენი ფრაქციის წევრები დებატებში პირთვულ აზრით გამოდიოდენ, მა- გრამ ხმის მიცემა ფრაქციის დადგენილებით ხდებოდა ერთსულსონად. შესდგა გამგეობა: ქალაქის თავი დომიდე თოფურიძე(ს. დ), მისი თანაშემწე ალექსანდრე ჯაფარიძე(ნ. დ) ერთი რაჰველი-გვ- არი არ მახსოვს — გამგეობის წევრი(ს. ფ)მფფისაშვილი(ს. დ)ჩვენ, ფედერალისტები და მარჩიელის ჯგუფი რადმე ყოველთვის ერთად გამოდიოდითაჲე რომ ს. დემოკრატებს ვჯობნდიეთ. ყველაზე ნიჭიერი და მშრომელი იყო ალ. ჯაფარიძე. რაჰველი ფედერალისტი ცულუტი გამილდა(ამოაჭვი- ნა ბოლშევიკის პარტიობა როცა მოვიდენ) თოფური ძე კარგი ადმინისტრატორი. მფფისაშვილი მოსაწონი, ხოლო გეგელაშვილი — სუსტი. შემოსავალი სამი ხოლო გასავალი ცხრა მილიონი. ბევრი ვიბჭეთ. შემოვიდა პროექტი: ქალაქის აფთაპებში წამლის ფასის მომატება ო ჩვენ უარყვავით.

შემოვიდა წინადადება, ნაფთის და ეროსენის ფასის აწვევის. ქალაქში და გარშემო დღეში ორი ვაგონი ნაფთიდა ეროსენი იყიდებოდა — ლიტრაზე ერთი შაურის მომატება დეფიციტს დაუარავდა. ჩვენმა ფრაქციამ უარყო. თუ ჩვენ ქალაქის საქიროებისათვის ნაფთს გააძვირებთ, სოფლის კაცი თავის საქონელს გააძვირებს — წავაგებთ ჩვენ. იყო აზრი ქალაქის მამულების და გირაკებისა — ბა- ნკი იმდენს მოგვეცემა, რომ ქალაქის ხარჯი სამი წლით დაიფარებოდა, ჩვენ ესეც უარყვავით. მა- შნი დომიდე თოფურიძემ თავისი ინიციატივით, მოგვცა წინადადება — საპნის ქარხანა გავმართო- თო. ამ ნიჭიერმა კაცმა, ფიცხე იშოვამასალა: ქონი საყახსოოდან, კუსტიკის სოდა იყიდა ბანკის საშუალებითდა ორ თვეში აავო საპნის ქარხანა. იშოვა საპნის მხარშველი ვილად ბლგელი.

ქალაქშიგირვანქა გლახა საპონი ორი მანეთი ღირდა. ჩვენ გამოუშვით საპონი მანეთად გირვანქა. გვიჯდებოდა თორმეტიდან თვრამეტე კაპიკამდე. თოფურიძემ მოგვცა სამი მილიონი წლიური შემ- ოსავალი. მოვუმატეთ ცოტა ტელეფონზე-ცოტა წამლებზე და მოვითქვით სული. თვითმართველ- ბის პრესტიჟმა ძალიან აიწია. აუტყდა თოფურიძეს მისი ფრაქცია: რაგა იქნება ს. დემოკრატები დახლში ჩააყენავაქართა საქმედ გადააქციოთ-წერდენ გაწუთებში-აგინებდენ. გამოთქვეს აზრი

გამგეობის გაკაცების, ჩვენმა ფრაქციამ და მარჩიელის ჯგუფმა პირიქით მაღლობა ვუთხარით გამგეობას. ამ ხანებში მოვიდა კუთხისში ნოე რამიშვილი—დაეწრო ჩვენი საბჭოს ერთ სხდომას. აგავსო კომპლიმენტებით : ერთადერთი თვითმართველობა, რომელიც მთავრობას ფულს არ თხოვს. თფლისში კი პარლამენტის რევოლუცია დანიშნა — რაღამე ყველაფერი გაფლანგეს.

დღომიდე თოფურიძე — არ მოიხურვებ თუ სხვა მიზეზით — წავიდა. მოვიდა 1920 წლის ბოლოს ვიღაც კალანდაძე. ამბობდენ, ძველი ს. დემოკრატი მგონი შვეიცარიაში ნასწავლი იურისტი. ყოვლად უვარგისი, უფრო წააგავდა მექურბენ რაჭველს ანუ ოკოლოდოჩნი ნაღზირატებს, მინემ ინტელეგენტს. ქალაქის თვითმართველობის საქმე ძალიან კარგად მიდიოდა — შემოსავალი გასავალდებულებად. საოლქო ერობაში კი დამხალი იყო. მისი თავმჯდომარე მათემატიკოსი-მასწავლებელი კოწია სულაქველიძე იყო. გასაოცარი რამ დაემართა ამ ქალს. ქუთაისში ჩამოვიდნენ ორი ბერი გელათის მონასტრისა. ჰყვოდენ ცვეცივედა. . . ნამდვილი შულერი — თფლისში ცხოვრობდა კარტო. ბინძური საქმეები ჩაიდინა: ერთმა ვიღაც მერკვილაძემ ვლადიგოსტოკში ფული იშოვა. როცა დაბრუნდა თფლისში შეირთო ერთი ძალიან ლამაზი ქალი. კაჩუხაშვილი ამ ქალს გადაეკიდა. არ გასულა ორი თვე — თფლისში მოკლეს მერკვილაძე. ყველა ზიზღით იხსენიებდა კაჩუხაშვილს. აი ამისთანა კრიმინალური ელემენტები მოვიდა ქუთაისში. — გუბერნიის კომისრად. პირველ დღეებშივე დაატრილა უარო ტრორი. დაბა სვეთაში გამოსალხა ამ სოფელს, ყოფილი უეზენი ნაჩალნიკი კარგი შეძლებული მოხუცი. მისმა შვილმა ცოლშვილთან ოფიცირმა გარდაუხაძემ, თავი შეაქცა სომხებს ომში. სვირში მოაკვლევინა დიდი განათლებული მასწავლებელი — ფედერალისტი. ციხედან გამოუშვა ყველა დაპერილი ბოლშევიკები. მისცა უფლება შეიარაღებისა. მაშინვე იშოვეს ორი კამიონი შეიარაღდენ და წავიდნენ ხონში. იმავე საღამოს დაეცნენ ხონის ფოშტას, გაცარცვეს და მოკლეს ორი მოსამსახურე. ამა დიდი ფული არ იქნებოდა ხონის ფოშტაში? ხონის პოლიციამ დაიჭრა სამი. გამოგზავნეს კუთხისში და რევოლუციურმა სუდმა მიუსაჯა დახვრეტა. მაგამ როგორ აღასრულეს: დამით თერთმდე საათზე გამოსატარეს თეთრი ხიდით ციხისაკენ. ვოსპიტალს რომ მიუახლოვდნენ, ძაღლებივით ქურჩაზე დახვრეტა — ვითომ გაქცევას აპირებდნენ. ციხეში მიყვანის და იქ დახვრეტის მაგივრად (როგორც კანონი იყო) პროვოკატურა ჩვენს რაიონში მოკლეს. მე და ჩვენი რაზმელები მივედით, ერთი მაღალი, იცნო რაზმელმა — რაჭველი გვარად ქვლბაქიანი. მკვდრები პოლიციას გადავეციით. უფროსმა მიიხრა გაქცევა დაუპირებიათო. ამა ვინ დაიჯერებს, რომ ჯაჭვებით ხელზე შეკრულს გაქცევა შეეძლოს. უსინდისო სადისტური მკვლელობა — მართალია და მნაშვეებისა, ხოლო ყოველ წესს და კანონის წინააღმდეგ. მკვლელობა ა და კაჩუხაშვილი. აი რიცხვით მეორე გუბერნიის კომისარი. ქალაქში ოთხი პირი იყო ახალი ბატონები : გუბერნატორი კაჩუხაშვილი, ერობის თავმჯდომარე კოწია სულაქველიძე, ქალაქის თავი თოფურიძე და (ფარული) გრიშა ურატაძე. ყველა მენშევიკ-მებრძოლი-მარქსისტები.

ურატაძეს ვიცნობდი. გურიის პირობაზე შეძლებული მამამისი, ყოფილი რკინისგზის მასტერი. მიატოვა სამსახური და დაიწყო რკინისგზის ხიდების ფოდრაჩიკობა. კარგი ძალი ფული იშოვა — ყველა ერთად და — ძალიან კარგი გურული ვოგონა. კიათურაში ვესოუვიკობა. რეჟელი, ერთი აფთაქის თანაშემწე და გრიშა ურატაძე შეადგენდენ პარტიულ კომიტეტს. ახლედნენ ხშირად ექსპროპრიაციას (ყაჩაღობას).

ერობის სამართველო დიდ დაწესებულებად გადაიქცა. ეს სამართველო, კომისარის კანცელარია, მათი კომიტეტი და შტაბი გვარდიისა, მათი რედაქცია ყველა იღებდა ჯამაგირს ხაზინიდან. არავინ არ ზრუნავდა თავის თავის შენახვაზე. მხოლოდ ქალაქის მართველობა და ჩვენი პარტია არავის აწუხებდა. მთავრობამ ერობის სამართველოს გამოუგზავნა უზომო ფასის საქონ-

ელი-ფრონტიდან მოვიდა მატარებელი. იყო მთელი რკინისგზა, ქუთაისიდან წყალტუბომდე უნდა დაეგოთ ლიანდაგი. (რვა კილომეტრი) საქონელი მოვიდა - არა ქალაქის არამედ ერობის სახელზე. დარწმუნებული ვარ - რომ მოსულყო თოფურაის სახელზე, სამ თვეში რკინისგზა გვექნებოდა. მთვრობდა მისცა სამი მილიონი ფულად და მთელი საქონო მასალა: რეუსები, შპალბი, ვაგონები, რთქმავალი და სხვა. მხოლოდ მოითხოვა საჩქაროთ დაგება ლიანდაგისა. დაიწყეს ორპირის ქუჩა-ზო რეუსების დაგება ვადათხარს მთელი ქუჩა. აქეთ ირბინეს იქეთ ირბინეს წელწადი ვაგიდაერ-თი კილომეტრი ძლივს დააგეს. ერობის გამგეობაში იყო: კოწია სულაქველიძე, ში თანაშემწე სანებლიძე ქვერები ქორქაშვილი და ლევაგა - წაიკომუნისტებდა. ერთი ავტომობილი ყავდათ მერსედეს-ბენც - სანამ არ დაამტვრის არ მოეშვენ უთავბოლო რბენას, ლიანდაგის დასაგები ფული უცებ შევაძეს. მუშები კვირაობით უცდიდენ ფულის აღებას. ერთი წლის შემდეგ ერთ ყოფილ მემანქანეს-ჩვენი პარტიის წევრს უკვე ხნიერ კაცს, თხოვეს: ამა შინჯე გაიარე ახალი ლიანდაგის წავიდა დედაში და ნახა, რომ ბრონზის და სპილენძის ყველა ნაწილები მოუპარავეთ. იშოვეს ახლები დამიქაბერქიმე ამომძრავა ორთქლმავალი - გაიარა ერთი ვერსი და დაბრუნდა. ჩემ კიბ-ვაზე მიპასუხა: თუ რვა კილომეტრი ასე დააგეს ათჯერ დაიმტვრევა ორთქლმავალი. გაიარა სანამ წელმა, დაგება შეაჩერეს, ფული შეიქმმა, წყალტუბოს ვერ მიადწიეს - აი მათი საქმიანობა. ერობას კიდევ მოუვიდა უსოში საქონელი: პოვოუები - დროგები-ხამუტები-ვოყები-ვაგონის გადასატარი ტილოები-რამდენიმე სასვე მატარებელი. ერობამ დალაგა ერთ ცარიელ ხაზარმაში-ყოფილ პოლკის ბინაზე. ყველა მღელ გაყიდვას ურჩევდა, რადგან ხალხში ფული იყო, ხოლო საქონელი სოფლისთვის ძალიან საქონო. სულაქველიძემ კომერცია დაიწყო-არა ვაქრული არამედ თავისებური. მოინდომა შენახვა და ექვსი თვის შემდეგ გაყიდვა. დიდი ფულს ანგარიშობდა.

დარაჯები დააყენა - შვიდით თავისი პარტიული „მოწინავე სანად“ ამხანაგები. გარედან - ქუთაისის გვარდიის ნაწილები, ყველა ჯამაგირით. არ გასულა ორი თვე - ეს საწყობი სულ გააცარიელეს გაპარეს. დარჩენილი-ძალიან ცოტა - საქონელი საჩქაროთ გაყიდა, ძლივს გაისტუმრა „მცველებს“ ჯამაგირი. შეიძლება კაცმა იფიქროს, რომ სხვას არ დაანება, თავისიანები „მოწინავეებს არგოს. სხვა ამბავი - კოწია სულაქველიძემ კომერციული ოპერაცია განიზრახა. ცარიელი კასარომ გამოაკეთოს. იშოვეს დიდი საწყობი, თოვლით ვაავსეს, დაბეჭდეს და დალუქეს. მოვილიან გაუფხულს. ქუთაისში ზაფხულში თოვლი ადვილად იყიდება. გაუფხულზე მივიდენ-გახსნეს კარი და საწყობი-თოვლის მაგვირად დახვდათ, ნახერხი მიწაზე. თურმენუ იტყვი, შემადგომაზე რომ საწყობი თოვლით ვაავსეს, ჟანჯრების დაკება დავიწყებიათ. გაუფხულზე თოვლი უცებ დადნა. ამისანა კომერსანტები იყო ქუთაისის ერობის ხალხი.

რ ე დ ა ქ ე ც ი ა შ ი .

1920 წლის დასაწყისში ცენტრალურმა კომიტეტმა მიმინიჭა-მომანდეს ვაგეთის გამოცემა მომწყობი. ქუთაისში საცოდავი ვაგეთები გამოდიოდა. ერთი კვირეული ს. დემოკრატებისა, სადაც აწყობდა ასოთამწყობელი ვიქტორი. იგი იყო რედაქტორი. იყო უგემური ორგანო, ყოველ თვეში იბეჭდებოდა გამართელის საპროპაგანდო წერილები, იმ აზრისა რომ თავად-აზნაურობა უნდა მოისპოს და სხვა ამგვარი. ამის გამო გამახსენდა ერთი შემთხვევა: სურამში ვარს. მოვიდა სააკარაკოთ ელისაბედწერეთლის ქალი, გამართელი მისი ცოლით-ტატიშვილის ქალით, ექიმი თიკანაძე და სხვანი. სეირნობის დროს წერეთლის ქალი შეედავა გამართელს: როგორ იქნება, რომ თავად-აზნაურობის მოსაბოძას სწერო, იგიც ზოგს ესმის ფიციკურად. გამართელმა უპასუხა: ჩემი აზრით ასეთი არისო. მაშ მუ უთხრა თიკანაძემ (შემდეგ პარფესორი), გლეხის შვილია, შენ გამართელიეექიმი ხოლო აზნაური უნდა მოგსპო-როგორც ზოგორი უკულტუროს ესმინებაო. გამართელი საშინლად გაწითლდა, თიკანაძემ იგი დაიკირა, მარქსისტული დემოკოგობის ძარღვი მოსჭრა.

ჩვენი რედაქცია ყოველად საწყალი იყო - იბეჭდებოდა დღეში სამასი ცალი. ვინც კომიტეტში მოვიდოდა იყიდდახოლო ფოშტით დაგზავნა დიდი დაგვიანებით ხდებოდა. არავითარი ექსპედიცია გლახა ქაღალდი-ხანდახან ასოები არ ჩანს. სტაშბა შვიდი თვე გაუსტუმრებელი, ქაღალდიც არ არის. წერს მხოლოდ ვასლ წერეთელი დანარჩენი ივსება სოფლის ამბებით. რედაქციაში სამი თვე არ უნახავთ ჯამაგირი. ვნახე კანანელი -ქანტურიაატლულის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის დოქტორი-სენეცია გიმნაზიის ყოფილი დირექტორი, ამხანად რეალურ გიმნაზიის მასწავლებელი. (გაჩეჩილაძე იყო რეალურის დირექტორი, ისიც კარგი კლემის პარტიონი) კანანელი-ცოლშვილიანი კაცი იღებდა ორას მანეთს. მოველაპარაკე-შეგთავაზე რედაქტორობა. იგი დათანხმდა. კომიტეტში შევხვდით და შევიმუშავეთ გეგმა. უფროსი რედაქტორი კანანელი-ხუთასი მანეთი თვირად. მწ-

ერღები: ვასილ წერეთელი, ნიკო ლორთქიფანიძე, ტრიფონ ჯაფარიძე, გაჩეჩილაძე, რედაქციას ქ-
ავს მუდმივი მდივანი. კაპანელს და წერეთელს მივეცი თითოს ხუთასი მანეთი. სამმა უკანასკნელ-
ლმა ფულზე უარი თქვა. სამსახური გვაქვს და ისე ვიმუშავებთო. მდივანს სამასი მანეთი დავეც-
იშნეთ, სამს დანარჩენ მოსამსახურეებსაც ჯამაგირი დავურიგე. ტიპოგრაფიის პატრონს მივეცი
შვიდი თვის ვალი. ვუყავდა რვა ასოთამწყობი, მათაც მივეცი. მეორე დღესვე გაჩაღდა მუშაობა.
გამოვიდა ყოველდღიური ოთხგვერდიანი გაზეთი „ერი“. თფილისში წვედი — ვნახე კოტე აფხაზი
და პართენ გოთუა. ერთ კვირაში მოვიდა ასოცი რგოლი ფინლანდიელი ქალღმადღობა-ქუთაისში არ
ნახული კარგი. პართენ გოთუამ და კოტე აფხაზმა გვიყვია პირდაპირ ხოლმანდიდან. ჩვენ გვეპირ-
დებოდა კვირაში სამი რგოლი, სამი რგოლი გვთხოვეს ს. დემოკრატიზმა — მივეცი. ექვსი მოწაფე
ავიყვანეთ ჯამაგირში — უნდა ეძებნათ ხელის მომწერლები, მოხდა სასწაული: პირველ დღესვე იშ-
ოვეს სამასი ხელისმომწერი. პირველ თვეში ვუყავდა ორიათასი მუდმივი ხელისმომწერი ქუთაისში.

ათასი იყიდებოდა ხელდახელ ბაზარზე, ორიათასი იგზავნიდოდა ფოტოში. გაზეთის ფასი იყო „შა-
ური“, თვეობად მანეთსამეგრეო. უმარკულსობა იხდიდა წინდაწინ ექვსი ან ხუთი თვისას, მოვე-
ქვით სული — რედაქციასი გაჩაღდა დიდი მუშაობა, ვაწუთების დამრიგებლად ავიყვანეთ ათი მო-
წაფე. ორ საათში არიგებდენ ორიათას ცალს ხელისმომწერლებზე. ექსპედიციამ რთული მუშაობა
მოითხოვა. საქმეში ჩავაბით მასწავლებელი ხმალიძე — საუცხოვოდ მოაწყო ექსპედიცია. მოღარეთ
ახლი კაცი დავსვით. კვიცარიძეს ქონდა ქალაქის ცენტრში გაზეთების გამსაღებელი კანტორა.
ხოლო თვით სოც. დემოკრატიზმა და გვარიანად ხელს ვეიშლიდა, თავის კანტორაში ყიდდალღეში
ახლან მენტმაგრამ ექსპედიციის საქმეს, ჩვენსას აბრკოლებდა, რომ მათი გაზეთები უფრო ადრე
მოსვლიდა მკითხველს. მოაწყვეთ სხვაფერად: ხომ დილიდანთ მიდიდა, იქიდა სანტრედიასი,
შეხვდებოდა ცხენიანი გოგორაკიდან ფოთის მხარეზე. კვიცარიძის ექსპედიციას მოგვიერთო ხუთი
— ექვსი საათი. შიგ რედაქცია კაპანელის საქმე იყო, ექსპედიცია — ხმალიძის. მეც მოვითქვი სული.

ქუთაისის „ერი“ ბევრად უფრო ცოცხალი გაზეთი ვინემ, თფილისის „საკარტველო“ ანუ მე-
ნშევიციების „ერთობა“ ქუთაისში წესად შეიქნა ჩვენი გაზეთი ყოველ ოჯახში, ყოველ დაწესებუ-
ლებაში, ყოველ სავაქროში ყოფილიყო. დავით მიქელაძის წყალობით გაჩაღდა პარტიული მუშაობა.
1920 წლის ოქტომბერში, სულ ახალი პარტია რაღმე პირველი ვიყავით ქუთაისში.

ლანჩხუთში ვარ ჩემი საზოგადოების საკმეზე — 1913 წელს. ერთი ძალიან პატრო-
ნანი გურული — ჩვენი საზოგადოების აგენტი მახლავს თან. პარტია კანცელარიის მოხელე — ისიც ზე
მო სურბული გურული არის ჩემთან. ამით მოთხრეს, სადამოს ლანჩხუთის კლუბში გელეიშვილი ლე-
ქციას კითხულობსო. დავინტერესდი — წავედი. გვარიან დიდი დარბაზი, ასე ორმოციოდე სკამი იქ-
ნება თეატრიეთ გამწკრივებულა. დარბაზი სავსეა ხალხით — ქალები, ბავშვები. ლანჩხუთში ხომ
ყველა სოცალი დემოკრატია — მთავრობის დიდიწული მამასახლისი და მფლავლიც. საიქიოს გავა-
გზავნიან, თუ სხვა პარტიის განაცხადებ. ვილაც კაცი ძალიან ყაჩადღერი თვალებით, დადის ამ სკე-
ამებს შორის, ვილაცას ემუქრებადიდი მათრახით. გვგონებდაკაცს — რამე უწყისების უწინაიყო. და-
ვაკვირდი — ვიციანი, ეს მათრახის მატარებელი იყო ზოსიმე ჯორბენაძე, ჩვენიებს ვკითხე ვინ არის
მეთქი. მოთხრეს, „ძალიან გავლენიანი პარტიის კაცი. დიდხან იყო ევროპაში — ამერიკაში, კაზაკე-
ბთან აქენებდა ცხენებს ფულიც იშოვდა ახლა შეძლებული კაციაო“.

1909 წელს ბერლინში ვარ — ევროა დღეა. შევიდეთ პანოპტიუმში — ასე ერქვა ბერლინის
სანახაობას, სადაც სანდოს პერსონაჟებია. ვინ არ იყო იქ. უროპატიკინი, გაპონი, ფრანგის მინი-
სტრები, ინგლისელები და სხვა. ცალკე კარები აწერია „აფრიკელები“ ავიდო ბილეთი და შევედი.
ოთახის შუა ადგილას აფრიკელი შამანის ქობი. წინ ამ „კუდიანის“ შამანის ტახტი. კაცი რომ
მიუახლოვდება, ეს შამანი წამოადგება, ხელში აქვს შავი ჯოხი — თავგებობის თუ სტრატეგის ფრთ-
ებიანი ქუდი ახსურავსდა აცვია ნამდვილი ჩვენებური ქულაჯა, მარჯვნივ ხალიჩაზე სხედანსამი
თფილისელი მესაზნდრე. ორი სტიკორით ერთი საზნდრით. კაცი რომ შევა ოთახში, დაიწყებენ თა-
ვის უცნაურ ყვირილსდა ეს შამანი დაიწყებს ჯოხის ქნევას. საზიზღარი რამ იყო. მიუახლოვდი
მესაზნდრეებს და როცა ვაათხად მათი სანდის, გვიგონე ქართულად ლაპარაკობდენ. შეურაცხე-
ყოფილი და შეწუხებული გამოვიდი გარეთ. ეს კაცი ვიცინაქ, ესიყო ზოსიმე ჯორბენაძე. გეგელ-
აშვილის ლექცია საძაგელი იყო. აგინებდა უშვერი სიტყვებით ილია ქავჭავაძეს, ილია რახანია მკ-
ვდარია — დასაფლავებული პანთეონში. ხოლო გელეიშვილი მკვდარსაც არ აყენებს. გასაკვირია,
რომ ეს თეატრეტიკოსი მენშევიციებისა უცბე გადიქვა კომუნისტად?

სურბული ისიდორე რამიშვილი — ყოფილი პოპოშნიკი ესეიგი სურბების სამამასახლისოს
ერთი რაიონის ყურისმგებელი, ძალიან ვატლექილი კაცი — რაც ბევრია გურიაში. სიტყვის რახარ-
უხი იყოდა. პოპოშნიკობიდან გადააყენეს — აღბათ ბინძური საქმიანობისათვის. ჩაეწერა ს. დემ
28

ოკრატების საპროპაგანდო ჯგუფში. მოიარა ქართლი და ნაწილი ქახეთისა—ვითომ მესაზღვრე, იმან რადმე წერა არ იცოდა, ილიას წინააღმდეგე წერილები მისი არ იყო, სხვისი იყო, რომლის სახელი არ მინდა ვთქვა. სწერდა ისიღორე რამიშვილი, ილია ზაფხულობით ოთხას მანეთიან მუშაში გამოხვედრის, თავისი სოფელშიიძლეოდა სხვადასხვა განკარგულებებს. ზაფხულში ვის პირადება შუბა? ზამთარშიც საქართველოში არავინ ხმარობს. იგი შუბა ქართული წამოსასხამი არ არის—იგი რუსულია, ისე როგორც მისი ფული, რომლითაც ის ეწეოდა ამ ხელშეკრულებას. მას თფილისში არ შეეძლო, ხოლო ქონდა მეორე ქარხანა კავკასიაში. ეს ქარხანაში ექვსი მუშა იყო მუდმივიჯამაგირს კი თვრამეტ კაცს აძლევდა. ვინ იყო ეს თორმეტი ფიქტიური მუშა:ნოე ყორღანია, ნოე რამიშვილი, ისიღორე რამიშვილი, გველიშვილი, სეთი ღვედარაიანი, ფილიპე მახარაძე და სხვა.

ჩვენი ოქლაქია და კომიტეტი —თფილისის ქუჩაზე—გადაიქცა ცენტრალ ქუთაისის პოლიტიკურ ცხოვრებასა. სოც. დემოკრატებს ძალით ქონდათ დაკავებული ყოფილი საურთიერთო ბანკის შენობა. არაფერს იხილდენ—საცოდავი კომიტეტი. ფაქტიური მათი უფროსი კოლა კუმბურაძე, ოკრებილი—ძალიან ჰქვიანი ნიჟიერ საქმის კაცი. მას ქონდა ომში დამსახურებული გიორგის ჯვარი. თორმეტიულად კი თავმჯდომარედ ითვლებოდა გრიშა ურატაძე-სხვა წევრები:ასათიანი, გვარამაძე—ყოვლად ფუჭი—, ერთად ერთი მშრომელი კუმბურაძის შემდეგ, იყო ვიქტორ ნოზაძე. იგი აწყობდა მათ გაზეთს—თუ უკაცრავად გაზეთს.სცემდა რედაქტორობდა იყო აგრეთვე ექსპედითია.ერთი საბჭოთა ფაქტიური კომიტეტი. ფედერალისტებს კომიტეტიც არ ყავდათ.

იყრდენ თავს გიორგი ზედნოვიჩის და კირა აბაშიძის ვარშეში, ქართულ გიმნაზიასთან, რადგან იყო ზოგი ერთი მასწავლებელი ამ აზრისა. ესერები გაქრეს—მათი სხენება არ იყო. რუსის ემელონებმა წაიღეს თან. ბევრი ცნობა მოგვივოდა. ერთ ღღეს კოლა კუმბურაძე შეუბნებდა: თქვენ ნამეტან ბევრ ძალას თავს უყარით. მიგვხვდი რაში იყო საქმი. წაიყვანე ჩვენ კომიტეტში, რედაქციასში. სტამბაში —გაოცებული დარჩა. მე ვუთხარი თქვენ აღბათ ფარშიგი ცნობები გაქვთ. მართლაც გამოდგა ასე. ვალდებ სულაქვედობ რომ თფილისში წავიდა მის ადგილას დანიშნეს ვილად მიგრელი მალენარაძე, კაცი ნაღვი ძალიან სასაცილო პატარა ტანისა, როგორც თვით გრიშა ურატაძე. საიდან გამონახეს ეს ტიპი ვინ იცის? პოლიციის უფროსი მალენარაძეს ყავდა ერთი ადიუტანტი, ისიც საშინელი ჯუჯა, ეს ორი პოლიციელი იწვევდა თავის ფიგურით პირდაპირ სიცლის ბაზარში. ეს იყო ჩეჩია გიორგაძე—ძიძიშვილი ჩემი სიძის ლნგინოზ გრიგოლიასი, ყოფილ გუბერნიის კომისარის თანაშემწის. ბოლშევიკები რომ მოვიდნენ, უცებ ამოაძვრინა ჯიბიდან ბოლშევიკური მანდატი—ოთხი წლის წინ აღებული და იგი იყო ადიუტანტი —სანდო პირი— პოლიციის უფროსის მალენარაძისა. ჩემი სიძის ვარშეში თურმე ბევრი იყვნენ კომუნისტები, ეს პოლიციელი, ჩეჩია გიორგაძე, მისი ბიძა ფერშალი კანდელია, და ერთი ბიძაშვილი, რომელიც ვითომ ხილით ვაქრობდა. მე კუმბურაძის ვუთხარი, რომ ჩვენ რევოლუციონერები არა ვართ, მაგი თქვენი შიში მოგონილია ახალი ქალაქის თავის კალანდაძის და ახალი პოლიციის უფროსის მალენარაძის დავუშაბტე:ორი დიოტის). ერთი კვირის შემდეგ მიხიზრა—შენ მართალი იყავი, მიხვდითო.

პირლის თვეში დაიწყო ფორმალური ომი ბოლშევიკებთან(ადერბიჯიანის ომით წოდებული) — ეს აღწერილი აქვს გენერალ კვინიტაძეს, ხოლო მე ვახსენებ ორ ეპიზოდს, იმათ ნაბიჯებს ვინც მოქმედებდა. პირველი: არტილერისტები მხარაძე,გურული, მეორე კვეთა ჯარის ოფიცერი ესეც გურული. მხარაძე: ფილიპე ზიდის დაცვა მომხინდეს. დამის თერთმეტ საათზე მოუახლოვდა ხიდს პირველი ბრანდვიცი, ოთხი ვაგონი. უკან შორს მოსიანს მეორე, მესამე, მე მთვრუვდი, ყველა ცეცხლი გვაქრეთ—ვითომ არავინ იცავს, როცა კარგად მოახლოვდები, მთელი ბატარეის ცეცხლი ორთქლმაგალზე, რომ შევხედეთ პაროვონი ვადატრიალდა, დავურთეთ შორეულს კუდს დიდხანს ვისროდით. ვამოვდა, რომ მესამე ბატარების ბოლო ვაგონს მოხვდა ჩვენი პირველი ყუმბარა—მესამე ბრანდვიცი ცეცხლისგან სულ დაგვიღეწია. სამივე დაქერილია—დანგრეული.

ქარცივაძე:მიხიზრეს ეცალო წყალს მეორე მხარეზე პოზიცია დაიკავო. დამით ოცი კაცით შევდილი წყალში და მდინარის ერთ კუნძულზე ავიდით. სულ დაგვივდით—წყალზე ძან ცივი იყო. გადმა —ასე საუკუნე — ვილად ცხენოსანი გამოჩნდა, ჩვენ მივუყრდით. რუსული მანამაღლა ლაპარაკით წყალს მოუახლოვდენ—იქნებოდა ასე თვრამეტი ცხენოსანი. მივცხეთ ოცი თოფის ტყვიან. მეც ჩემი პარაბელუმი დაგვალე. გადმა სირბილია, ვილაცას მიათრევენ. ვამოვდა—რაზევდაცა წამისულა თვით დევიზიის უფროსი ანტონოვი. იქვე მომიკვდარა. დილით გავიგეთ, რომ მასთან ყოფილა ვილად დიდი კომუნისტი,მაგრამ ვადარჩა. ვინ იყო? ამბობდენ ორჯონიკიძეო.

ამ ომის შემდეგ დაიწყო მოსვლა ცნობების, რომ ჩრდილო კავკასიაში თავს იყრის რუსის ჯარო (რაქველები ვადმოდიოდენ მამისონზე და ისინი გვატყობინებდენ)ცნობა მოდის რამიშვილისაც.

ქუთაისის თვითმართველობაში, ჩუმით საბჭოს დაუყოვნებამდე დაიწყო ქალაქის მამულების დავით-
რავება. მათი ბეტი ფინანსური მოსაზრებით, ეს ფული მათ გამოადგებოთ ემიგრაციაში, ქალაქის
თავი კალანდაძე, გეგულაშვილი და მეფისაშვილი თვლიდნენ თვითმართველობის თავის საკუთრებაში
და ვითომ ავსენ ბოლშევიკებს ამ გლეხთა. აი ნამდვილი სოციალისტები. ყველაფერი უნდა შექაზონ.
გაფლანგონ. ეს ჩემი დიქტატურა მინ შვიგეიკების ვამნაშკარავდა. თან წავიდეს ფული—ხალხის ფული.
რამდენი წაიდეს საპარტელოდან ვინ იცის, ოთხი წლის განმავლობაში ბაქო და ბათუმს შუა იყო
ნაფთის მიღები შვიდი სხვისდასხვა პატრონისა. პირველი წელი ესთქვათ—ამიერკავკასიის მთავრობ-
ბან წაიღო, სამი წლის ფული სად წავიდა. შვიდი კომპანია წელიწადში იხდიდა ექვს მილიონ სტ-
ერლინგს—სამჯერ ექვსი, თვრამეტი მილიონი სტერლინგი.

ჩვენი უკანასკნელ ომში რანაირად დავმარცხდით — ყველამ კარგად იცის. ვალიო ჯუდეღმა
კარგად თქვა: ვინაცა ყველაფერი მისცეს გარბის, ფრონის სტოვებს. ხოლო ვინც ვაგვარცვით — ყ-
ველაფერი წაგვართვით, მტერი თავი შეაკლავალიყო ჯუდეღი, ყოფილი ქუთაისელი გიმნაზიელი,
თუმცა მოკომუნისტო — მთლად გარეცხილი მაინც არ იყო.

ბათუმში საშინელი დომბალია. თურქებმა საშინლად მოატყუეს ეორდანი. ამას თითონ
აღიარებს თავის მოვლენაში. მოვედით დამითდა ბათუმის გიმნაზიის პანსიონში დევნიანადით—
საწოლები კარგა იყო. დილით გავვდით ქალაქში. შემხედ ერთი აფხაზი ოფიცერი და მითხრა
შტაბში მიმყევით. მივიყვანე შტაბის უფროსი გარდენ წულუკიძესთან. ოფიცერი ვარდენს ეუბნებდა
რომ მასთან ერთი თურქი ოფიცერი მოვიდა—ცოტა რუსული სოფლიდან ბულგარელი—და უთხრა რომ
ამაღამ ბათუმს ავიღებთ, შენ კი სტამბოლში დიდ ჯილდოს მიიღებო(ეს აფხაზი ასეულის უფროსი
იყო ბათუმში). წულუკიძემ იქვე ვასცა ბრძანება, მაზნიაშვილის რაზმის ოცდაოთხი ტყვეის მფ-
რქვევი იმ მხარეზე გაეგზავნათ. ათ საათზე თურქის ბატალიონი დაიძრადა ოცდაოთხი ტყვიამფ-
რქვევი ერთად არაკულდა. არ ვასულა ორი საათის ოფიცერი(ოქროს კბილებიანი თურქი ბულგარე-
ლი) მოკლული, მისი ბათალიონი ორასზე მეტი მოკლული, რადმე ყველა დაჭრილი. ჩვენი ჯარს არაფ-
ერი ზარალი არ უნახავს. ბათუმში თათრები სადღაც კიდევ მამამადალებენ. უნდათ ქალაქი დაი-
კავონ. არ დაქმავყოფდნენ ნოე ეორანიას ბავშვივით მოტყუებას. ჩვენი ჯარი მოვიდა. დავით მი-
ქელაძის მიერ ქუთაისში შედგენილი რაზმი შეუერთდა ცხენოსან ჯარის რაზმს. ჯარის ცხენოსნ-
ები იყო სამოცდაათი კაცი, ხოლო მიქელაძისა ორასზე მეტი. ამათ ფორმა არ ქონდათ—უმრავლ-
ესობას ჩოხა ეცავა. ეს ცხენოსნები იცავდნენ ქალაქში სიწყნარს. თურქების ბატალიონის სამა-
გალით განადგურებამ, შეაშინა თურქები. ფოშტა დაიკავეს ხოლო გარეთ ვერ ბედავდნენ გამოს-
ვლას. ბოლშევიკებთან ომი რომ გათავდა, ჩვენიები ეხლდნენ თურქებს და ერთ დღეში ბათუმის არ-
ემარედან გარეკეს. ამ საქმეში ვარდენ წულუკიძე და მაზნიაშვილი მოქმედებდნენ.

დაჭერილი ბოლშევიკები გაათავისუფლეს. ერთ დღელს ვნახე სერიოზა ქავთარაძე, ახალი
გუბერნატორი ქუთაისის გიმნაზიიდან ჩემი აზხანაგი, მან საღამოს ექვსი საათისთვის დამიბარა.
როცა მივედი, მასთან მაგიდას უჯდა კირკვი, ბერძენი ხოლო ქართული მცოდნე. სერგო ქავთარა-
ძე პირდაპირი მავთულით ელაპარაკებოდა ჯუდაშვილს. სერგომ უთხრა—ხალხი შიშობს, რომ რუ-
სები თავზე დაგვაჯდებიანო. სტალინს უთქვამს ნუ შიშობენ ჩვენ აქა ვართო და ქართველებს უთ-
ხარით—ინტელიგენციას დამემარჯვენებს ურჩიეთ დარჩნენ არ წავიდეთ, თორემ რუსებს და სო-
მებს დარჩებთ ადგილიო. მთელი დედოფისი ბედი იცვლება და ეს საპარტელოში არ წყდებაო.

დავბრუნდი ბათუმშიდანმე მქონდა ჯარის შტაბის ქალაქი ურომლისოდაც ვავონში არ
უშებდნენ. არ გაუჩხრეკივართ—პირდაპირ მიმითითეს ერთი კარგი ვაჟიანი. შიგ ცოტა ხალხი იყო
ამითში — მარტუია მიქელაძე, მეუღლე მამია ორახელაშვილისა, მე მას ვიცნობდი. სამტრედიასში
რომ მივდიდი ის ვინც ჩემ პირდაპირ იხვედა წაიყვანეს, მაგრამ მაღე დაბრუნდა — ქუთაისელი ვა-
კარი იყო. მე არავის შეუწყუხებივარ. მივედით დელამებისას ქუთაისში, ხალხი საშინლად დამფრ-
თხალია. მეორე დღელს დავესწარი კომუნისტური ჯარის მიტინგს. ვაბაშვილის გორის გზით მოვიდა
ვიღაც მათი ღენერალი. უშვერი სიტყვებით რუსულათ აგონებს მენშევიკებს. მიტინგი რომ მოვყვდა
ეს გენერალი მოვიდა ჩვენთან. მე მას ვუთხარი: აღბათ არ იცით რომ რუსული ქუთაისი არავინ
იცისამისანა განცხადება უნდა მოხდეს ქართულად. ძალიან გაიკვირა— გერმანელს წააგავდა სუ-
ფთად გამარსული.

ბათუმშიდან ქუთაისში მიმავალი ვტიქრობდი ჩვენ შტოლომებზე, ორს მოვიყვან—როგორც მა-
გალითს, დავგანებინე მაგრამ მაინც ვამოცხადებულ დამოუკიდებლობაში ყველა ვაახარა. ვახარებ-
ული ხალხში ფულიანი კაცებიც იყო. უნიკობნენ ასეთები: ხოშტარია, ვარაზაშვილი და სხვები გა-
დაწყვიტეს იარაღის პარხანა და რკინისგზის დეპო შეაერთონ. გერმანელი და ავსტრიელი ტყ-
ვენიდან გამოენახათ სასარგებლო ხელთის კაციდა ორი^{და}თას ქართველთან ერთად დავარსებიათ

იარაღის ქარხანა. ფიქრობდენ ჩვენთვის საჭირო იარაღის ადგილზე დამზადებას. იშვავს სპეცი-
ალისტები — ქართველები, გერმანელები, რუსები და სხვაც. ბჭობა რომ დაასრულეს მიმართეს თხ-
ვნი მთავრობას — არის უკვე ჩუმი ტრაუმვირატი: ელადანია რამიშვილი გეგეპკორი — მთავრობამ
მალე გასცა პასუხი. არ დაიჯერებ ახლა მკითხველთათვის სინამდვილე: ამ კომისიის ქალაქზე
ეგვანი გეგეპკორმა თავისი ხელით დააწერა, დღეს ისეთი ხანაა, რომ ყველა ზარბაზნები გაჩუმდება
მთელ დედამიწაზე და ჩვენთვის იარაღი ზედმეტია“. ასე გაბრუნებული იყვნენ მენშევიკები თა-
ვისი ძალით. (ვითომ ძალით) — მეორე ამბავი მოგვიყვან ვარდენ წულუკიძემ მებრძოში. ჯარის შტა-
ბში დაისვა საკითხი ცხენთან ჯარის საჭიროების, ვფიქრობდით სამიათას კაცს. დაინიშნა სპეცი-
ალური კრება. შტაბიდან ვიყავით ექვსი ოფიცერი. წარუდგინეთ მოთხოვნის დასაბუთება — არავი-
თარი შედეგი. თუმცა კრების მოწვევა მხოლოდ ფორმა იყო. ჯუღელმა და მისმა დამქაშებმა წა-
მოაყენეს, რომ სიმინდი არ არის საჭმელად — რა დროს კავალერიათ. მაშინ ჩვენ ექვსივე ავდექით
და განვაცხადეთ, რომ სამშობლო საფრთხეშია და აქ სიმინდზე და ცირკის მსგავს წარმოდგენაზე
არ არის დაბარაკი. კავალერიის არ ყოფილა არის ჩვენი დამარცხების მცირე მიზეზიც.

ახლა მე ოთხმოცი წლის ვარ და მახსენდება ჩემი ბავშობა. ვინ წარმოიდგენდა რაც მას აქვთ
მოსდა. ცამეტი წლის ვიყავი — გიმნაზიელი. კეკელიძე ჩემი ამხანაგი შკოლით, ერთ დღეს მასთან
მიმიწვია — იგი ვაბაშვილის მთის ძირში ცხოვრობდა. შედგა იაჩეიკა — ერთეული. უფროსობდა სემი-
ნარიელი გიორგაძე: მამამისი იმ ხანებში, მღვდელი იყო სადღაც ქუთაისთან. გიორგაძე იყო სემი-
ნარიის ვაჟავებაზე. პავლე საყვარელიძე — ისიც მღვდლის შვილი — გიმნაზიელი უფროსი კლასისა.
სოსო ჯუღელაშვილი იყო ფილიპის ყოფილი სემინარიელი, იმ დროს ქუთაისის სემინარიისტი ქაშუქსო
ქლასი იყო. ეს ჯუღელაშვილი დღეს აქვე მდებარე ვაბაშვილის გორაზე, ჭაბჭაში ვგალობდით. გიორგაძე
პქონდაკარგი ხმა — ბასი. პავლე საყვარელიძეს — ბარიტონი. კეკელიძეს — ტენორი. ხმით არ ვარგოდა
ჯუღელაშვილი, ხოლო ხორბი არ უშავდა რა. მთაზე წამოვწვივობდით მოლზე და ვკითხულობდით
მატერიალისტურ ლიტერატურას. კითხულობდა ანუ გიორგაძე ანუ საყვარელიძე — სოსო ჯუღელაშვი-
ლის მოქონდა თავისი ლექსები. ჩვენ ვკითხულობდით ბელინსკის პისარეის ანუ ქართულ ლიტერა-
ტურას. ჯუღელაშვილის ლექსები იყო გვარდიანი სუსტი. ეს იაჩეიკა ვაგრძელდა რამდენიმე წელს.
გიორგაძე სწორედ ის არის, რომელმაც დაიწყო რუსთაველი ცეხები. უკვე ხნეიერი ინჟინერი რუსე-
თიდან მოსულმა. სოსო ჯუღელაშვილი ითვლებოდა სვანების ოჯახში როგორც სასიძო კაცი. რომ გა-
ათავებდა სემინარიას უნდა დაეწერა ჯვარი სვანების ქალზე. ძალიან სასიამოვნო სახერგვალე
ქალიშვილი იყო. მაშინ ეპარქიალურ სასწავლებლის მოწაფე. კეკელიძე ადრე მიიცვალა და ეს ია-
ჩეიკაც დაიშალა.

თფილისში რომ კომუნისტების დროს ჩვენი ცენტრალური კომიტეტი შედგა, ვარდა
სამხედრო სექცია კოტე აფხაზის ხელქვეით. დავით მიქელაძე დაინიშნა იმერეთში ხელმძღვანელად
მე ვაწვდიდი პოლიტიკურ ცნობებს მიქელაძეს — მყავდა დიდი ქსელი ვაბაშვილი კომუნისტებს შორის.
სვანეთის გამოსვლის დროს დაგვიპირეს ბევრი. ჩემს სიხარულს არ ქონდა საზღვარი — პირველ წყ-
ება კომიტეტიდან, მარტო მე დამიპირეს.

ბევრი მათრიეს. ქუთაისში რუსის ჩეკა, ვუბერნიის ციხე, მეორე პოლიტიკური ციხე,
მერმეთ ქუთაისის ჩეკა. თფილისში: თფილისის ჩეკადა მებრძოლი ციხე.

გამოყვანილი — ვანავარძე ჩემი საქმე. მიიცვალა დავით მიქელაძე. დაიღუპა ჩვენი სამხე-
დრო ცენტრიც. ჩაღდა მეორე წყება საქმეში. მე ავად ვავხდი — გამირთულდა ცხრაასხუთ წელს
მიღებული პრელობა. მოგახერხე ევროპაში წასვლა. 1927 წელს წავიქედი არდენტიანაში
(დასასრული პირველი ნაწილისა)

ს ა მ გ ლ ო ე ი ა რ ო

ნათესავთა და მეგობართა მიმართ სამძიმარის თქმით, ვაქცევებთ მიმდინარე წლის განმავლობაში გარდაცვლილთა სიას.

ღვეილის სასაფლაო: ივონ ყურუშაძისა. პეგი ხუნდაძისა, ვასილ საბახტაროშვილი, გიორგი ვარნაძე. აკაკი ასათიანი. ჯუანშერ ლალიძე. ვალიკო წილოსანი. გიორგი ფორაქიშვილი. შერთბული შტატები: თინა გომართელი დადიანისა. ელენე ცინცაძისა ფელსანს. ლალო შარაბიძე. კოლა ქვარიაანი.

ღმირტი აფხაზი- სენ ენევიეგ დიუ ბუა. მარი კერესელიძე დაბ. დრუჟინინა-გენინე, კოტე გუნია-ლიონის მახლობლად. მარი ელიგულაშვილი რაბინოვიჩი-ბანიო. შალვა ჯაგელიძე. გედეონ ასათიანი-სენ კლუ. ლალო ცაბაძე-პოლონეთი.

გვთხოვენ გამოგაცხადოთ.

გრძელდება შემოწირულების მიღება ქართველ მეომართა ძეგლისათვის. გთხოვთ გამოგზავნოთ ახალი მოლარის სახელზე: J. VODE (რ. გოგიტიძე) 53 Bd. St. MICHEL PARIS.

შ უ რ ნ ა ლ ი ს ფ ო ნ დ ი

ფრანგული ფრანკები

ა. ბარკალაია-სამას ორმოცდაათი; სოშოს სათვისტომო-ორასი; ირ. ოთხმეწური-ასორმოცდაათი; თ. ანთაძე-ორასი; აკ. შავგულიძე- ასი; ტატიანა ჭაჭიაშვილი-ასი; პ. ხვედელიძე-ორასოთხმეტი; არჩ. მჭედლიშვილი-ასი; გვი გაბლიანი- ასორმოცდაათი; ირ. მჭედლიშვილი-ორასი; შოთა ბერეჟიანი- ორმოცდაათი. უღრმესი მადლობა რედაქციისაგან.

DIRECTEUR O. PATARIDZE.

ADRESSE D'EDITEUR : MICHEL KAVTARADZE 61 CHEM. DE TABOR 91310 LINAS TEL : 901 47 81

HORS COMMERCE
IMPRIME PAR NOS PROPRES MOYENS

სარედაქციო კოლეგია: გვი გაბლიანი. გვი შალდასტანიშვილი. შალვა კალანდაძე. გულნარა პატარიძე ფრატაძისა. მიხეილ ქავთარაძე(ტექსტის და გამოცემის რედაქტორი).

